НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

297

...ССКАГО ОБЩЕСТВА ИСТОРІИ И ДРЕВНОС...

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

Minutius felix, célebre orateur Romain, sur la fin du 2e. siecle, ou au Commencement du 3e siecle, dont on a un excellent dialogue que voici, intitulé octavius dans lequel il introduit un chrétien et un payen, qui disputent ensemble. Lactance et St. jérome font avec raison, un grand éloge de ce dialogue. Perrot d'ablancourt en a donné une traduction françoise. on croit que Minucius felix étoit né en afrique.

MARCI
MINVCII FELICIS
Cauſidici Romani
OCTAVIVS:
CÆCILIVS CYPRIANVS
DE
IDOLORVM VANITATE,
cum
OBSERVATIONIBVS
NICOLAI RIGALTII
&
IVLIVS FIRMICVS
DE
PROFANA AC VERA
RELIGIONE;
cum notis
IOAN. A WOWER
Vna cum novo Indice.

LVGDVNI BATAV.
Ex Officina IVSTI LIVII.
CIↃ IↃC XLV.

Israel Conradi

...СКАГО ОБЩЕСТВА ИСТОРИИ ... Библиотека
2251
НБ ОНУ імені І.І. Мечникова

1635

K

LECTOR BENEVOLE.

CVm bonorum exemplo omne ſtudium noſtrum in eo poſitum ſit, ut cum privatis multorum commodis publice ſimul utilitati proſimus, noſtramque operam haud à paucis retro annis promotioni rei litterariæ penitùs conſecraverimus, viſum fuit poſt abſolutas eruditorum opellulas quarum exemplaria ex noſtra typographia paſſim non illibenter cernuntur, huius pariter authoris editioni manum admovere, cujus ſummum cum Romana facundia pietatis quoque eſt exercitium. Viri potiſſimum commendatione inducti cujus ut ſumma inter celeberrimus eruditio, ita erudita etiam pietas optimè apud optimos audit, ſcilicet ut cuncti hunc noſtrum authorem ſequuti, in iis virtutum exercitiis proficiant, quæ homines piè reddant facundos & facundè pios. Ita ut vel hęc præmiſiſſe commendationi ſufficeret authoris, ni multorum teſtimonia oculis tuis in hac editione exhibita eſſent, quæ ante noſtrum judicium ſua etiam feliciſſimè tulerunt, aut plura adhuc in ipſo eſſent authore ex quibus tum ipſius ingenium, tum tua ſimul pateſcat utilitas, quare quo

НБ ОНУ імені І.І. Мечникова

& felicius FELICI noſtro uteteris, & potiori cum fructu ſtudium tuum promoveres IVLIVM FIRMICVM MATERNVM quoque adjecimus qui pari paſſu tuum in utriuſque exercitio ſtudium, & animum ſimul in noſtrum affectum juvabit. Vale

NI-

NICOLAVS RIGALTIVS LECTORI

DE VARIIS EDITIONIBVS OCTAVII MINVCIANI.

ANNI ſunt omnino centum, ex quo M. Minucii Felicis Octavius prima per typographos editione verſari cœpit hominum manibus eruditiorum. Exemplar annorum haud minus octingentorum in Vaticana Romæ ſervabatur. ex eoque deſcripti ſeptem Arnobii adverſus Gentes libri prodiere; cum iiſque una pro libro ejuſdem Arnobii octavo Minucii Felicis Octavius. Nemo ſuppoſitum arguebat. Ipſe quidem vindicias libello ſuo ſatis clare poſcebat. Sed libellum percipiebat nemo. Ergo delatus in Germaniam Arnobius cum appendice ſua, in eas manus incidit, quæ ſtili Africani ſatis horridam libertatem imperioſa dictatura tam inverecunde ſubegerunt ut pæne ſenſus ac mentis impotem reddiderint; fari juſſum, quæ nec ſomniare voluiſſet unquam. ejuſdemque ſortis infelicitatem nec Minucius effugit. Miſellus Octavius! & ſuum & parentis ſui nomen amiſerat. & jam non perſona, ſed liber Octavus Arnobii dicebatur. Non ſine rubore talis audiebat, inter haud ignaros commentariorum Lactantii & Hieronymi, qui numerum Arnobiarum ſeptimo concludi teſtarentur, deque Minucii Octavio, clari parentis legitimo fœtu, fidem non ambiguam facerent. Quis crederet? Hæc monimenta non ſenſerat Eraſmus, qui tam multos ſimili caſu adflictos erexerat. Tandum inter civilis prudentiæ to-

НБ ОНУ імені І.І. Мечникова

gatos, eruditione, judico, pietate inſignis Franciſcus Balduinus Atrebas ex jure manu conſertum venit, & appellata fide publica docte & religioſe multa præfatus, datis notoribus, indiciis apertiſſimis, Arnobio non invito, abduxit Octavium confeſtimque reddidit M. Minucio Felici. Sic peractum ſtatus Octaviani judicium an. Chriſti ſupra milleſimum quingenteſimum ſexageſimo Hidelbergenſes typographi vulgaverant. Et tamen annis poſt triginta tribus, quaſi tota penderet adhuc in dubio cauſſa, Fulvius Vrſinus ex ſcedis Petri Ciacconi Romanam Arnobii editionem inſtauravit, prima certe, & Germanica etiam, atque Batava, longe meliorem; ſed quæ diſſimulato Balduini præiudicio, totam ſibi iudicii gratiam vindicaret: quaſi tum primum de ſtatu ſuo Minucius & Octavius certi eſſe inciperent ac ſecuri. Annis adhuc ſequutis prope viginti, vir eximie doctus, & iudicii admodum exacti, Ioannes Wowerius, Minucii ſextam editionem per Frobenianos accuravit. Notas appoſuit ſinceras collatione veterum, qui pro Chriſtianis apologetica ſcripſerant, perutiles. Etenim multa præcedentibus editionibus obſcura & depravata remanſerant. Vetus exemplar inſpexiſſe videtur; illud ipſum ex quo Romanam editionem primam per Ferrarium & Priſcianenſem fuiſſe cuſam teſtatur Fauſtus Sabæus, præfatione ad Franciſcum I. cujus nomini maieſtatique opus dicatum fuerat, & iuſſu quidem, vt videtur, Pontificis maximi. is potentiſſimo Principi vetuſtorum exemplarium bibliothecam inſtituenti, cum editione Arnobii typographica veteres etiam membranas, unde prodibat editio, donari voluit. nam exinde in Bibliotheca Regia cenſentur: tanti plurimi æſtimandę, quod Minucii vel Arnobii vetus exemplar aliud ullibi exſtare hactenus

nus eſt incompertum. Annis poſt Wowerium novem, ſeptima Minucii Felicis editio venit in lucem, ab Geverarto Elmenorſtio elaborata, Balduini præfatione recuſa, & Wowerii notationib. interſparſis, adiectiſque inſuper veterum eiuſdem argumenti auctorum paginis locuples. Illic præterea variæ lectiones exhibitæ, ac ſæpenumero citatus perperam liber manuſcriptus. non alius ſane quam ille Regius. qui liber viſus eſt etiam Deſiderio Heraldo Iuriſconſulto, cujus adeo poſt ceteras omnes accuratior editio anno poſt Elmenorſtium prodiit. Nos hac ipſa denuo cum eodem libro Regio commiſſa & comparata, deprehendimus quæ perſpicaces oculos effugerant aliquam multa, nec pauca etiam ſecus accepta quam velit ipſe Minucius. vt jam opinari liceat, huic editioni noſtræ locum fuiſſe ſervatum. nec offenſum iri de præcedentibus editoribus quemquam, ſi quid ſibi bono publico fiat, quod ipſe ſuis anteceſſoribus non ſine gloria, feciſſe dicatur.

VETERUM
DE
M. MINUCIO
FELICE OCTAVIO
TESTIMONIA.

LACTANTIUS LIB. I. DIVINARUM INSTITUTIONUM,
CAP. XI. p.m. 47.

Minucius Felix in eo libro, qui Octavius inſcribitur, ſic argumentatus eſt, Saturnum, quum fugatus eſſet à filio, in Italiamque veniſſet, Cœli filium dictum; quod ſoleamus eos, quorum virtutem miremur, aut qui repentino advenerint, de cœlo cecidiſſe dicere; Terræ autem, quod ignotis parentibus natos, terræ filios nominemus.

IDEM LIB. V. CAP. I.

Minucius Felix, non ignobilis inter cauſſidicos loci fuit. Hujus liber, cui Octavio titulus eſt, declarat, quam idoneus veritatis aſſertor eſſe potuiſſet, ſi ſe totum ad id ſtudium contuliſſet.

B. HIE-

B. HIERONYMUS DE VIRIS ILLUSTRIBUS.

Minucius Felix Romæ inſignis cauſidicus ſcripſit Dialogum Chriſtiani & Ethnici diſputantium, qui Octavius inſcribitur. Sed & alius ſub nomine eius fertur de fato, vel contra Mathematicos, qui cum ſit & ipſe diſerti hominis, non mihi videtur cum ſuperioris libri ſtilo convenire.

IDEM EPISTOLA AD MAGNUM.

Minucius Felix cauſſidicus Romani fori, in libro, cui titulus Octavius eſt, & in altero contra Mathematicos, ſi tamen inſcriptio non mentitur auctorem, quid gentilium ſcripturarum dimiſit intactum?

IDEM APOLOGIA AD PAMMACHIUM.

Taceo de Latinis ſcriptoribus Tertulliano, Cypriano Minucio, Victorino, Lactantio, Hilario: ne non tam me defendiſſe, quam alios videar accuſaſſe.

EUCHERIUS EP. IN EPIST. AD VALERIANUM.

Et quando clariſſimos facundia Firmianum, Minucium, Cyprianum; Hilarium, Iohannem Ambroſium, ex illo volumine numeroſitatis evolvam.

PRÆ-

PRÆFATIO FR: BALDUNI IN M. MINUCIUM FELICEM OCTAVIUM, LECTORI.

VT hunc ſive libellum, ſive Dialogum, qui multis jam ſeculis falſo creditus eſt dictusque eſſe octavus Arnobii adverſus Gentes & inſciberem & eſſe planè liquidoque affirmarem M. Minucii Felicis OCTAVIUM *facile mihi perſuaſerunt duo & boni & antiqui & graves teſtes auctoresque, Lactantius atque Hieronymus. Ille enim ſuarum Inſtitutionum lib.* I. *cap.* XI. *citat* Minucium Felicem *in eo, ut ait, libro, qui* OCTAVIUM *inſcribitur: et ex eo verba quædam deſcripta recitat, quæ non patiuntur nos aut alium aliquem, aut alterius cujusquam* OCTAVIUM *fingere. Idem lib.* V. *cap.* I. *loquens de Chriſtianorum, quos legerit, eloquentia, primo loco hunc* Minucium *laudat.* Minucius (*inquit*) Felix, non ignobilis inter cauſidicos loci fuit. Hujus liber, cui OCTAVIUS titulus eſt, declarat, quàm idoneus veritatis aſſertor eſſe potuiſſet, ſi ſe totum ad id ſtudium contuliſſet. *Teſtis alter eſt Hieronymus, quo hunc (ſicuti ipse fatetur) Lactantium ſecutus, in Catalogo ſcriptorum Eccleſiaſtis ait:* Minucius Felix Romæ inſignis cauſidicus ſcri-

pſit

НБ ОНУ імені І. І. Мечникова

pſit Dialogum Chriſtiani & Ethnici diſputantium, qui OCTAVIVS inſcribitur. *Idem in epſt. ad Magnum Oratorem .Roman.* Minucius [*inquit*] Felix cauſidicus Romani fori, in libro cui titulus OCTAVIVS eſt, quid Gentium ſcripturarum dimiſit intactum ? *Iam autem non eſſe hanc librum Arnobii, ſatis patet, cum Minucii eſſe apparet. Et vero quod Hieronymus in eadem epiſtola ſubijcit, indicare alioqui poterat Arnobii non eſſe, cum quidem non niſi ſeptem, qui etiamnum extant, libros adverſus Gentes Arnobium ſcripſiſſe teſtetur.*

Cumque alterum quendam librum Minucio *noſtro falſo inſcriptum fuiſſe narret, tanto miror doleoque magis, hunc qui ejus erat unicus* καὶ γνήσιος, *fuiſſe illi ſurreptum, alterique non domino injuſte aſcriptum : ut & plagio & partu ſuppoſito facta noſtro Minucio duplex iniuria eſſe videatur. Sed hæc frequens eſt querela de librariorum nihil non temere miſcentium facinoribus. Fortaſſe, ut hunc libellum Arnobio quidam aſcriberent, quædam ſtyli & argumenti ſimilitudo, quæ imperitos perſæpe fallit, fecit : & cum legerent* OCTAVIVM, *ſtatim ſomniarunt octavum aliquem eſſe librum. Ridicule profecto & inepte. Saltem Arnobio perpetua oratione utenti Dialogum temere aſcribendum non eſſe cogitaſſent. Verum inſcitiæ tam cæca quam confidens eſt audacia.*

Sane Hieronymus *ſcribit, Nepotianum ſuum tam in ſcriptoribus Eccleſiaſticis diligenter verſatum fuiſſe, ut ſi quid ex iis proferretur, ſtatim agnoſceret atque diſcerneret, quid Tertulliani, quid Cypriani, quid Lactantii, quid Minucii, quid Victorini, quid Arnobii eſſet. Ceterum tanto magis miror Eraſmum eo loco, illum dico Eraſmum, hominem acerrimo iudicio præditum, & talium ſcriptorum minime obtu-*

ſum

ſum cenſorem, annotaſſe, huius Minucii nihil nunc extare.

Cujus potiſſimum Imperatoris temporibus Romæ vixerit noſter Minucius, nondum mihi ſatis liquet. Hieronymus *in ſuo Catalogo, quo ſcriptores Eccleſiaſticos, eo quo vixerunt ordine recenſere videtur, illum Origeni proximum, Cipriano priorem fuiſſe, obſcure ſignificat. Sed ejus alioqui vel ſeculum vel ætatem non indicat. Certe in Cypriani de idolorum vanitate libello plurima ſunt, quæ totidem verbis in Octavio Minucii leguntur : neceſſe ut ſit aut hunc ab illo, aut illum ab hoc ea ſumpſiſſe.*

Hieronymus vero in Epiſtola ad Magnum, loquens de Latinis ſcriptoribus Eccleſiæ, etſi Minucium ante Ciprianum laudet, tamen illam de idolis Orationem aſcribere Cipriano magis videtur. Sed & in apologia pro ſuis adverſus Iovinianum libris, primo loco Tertullianum, ſecundo Cyprianum, tertio Minucium commemorat. Sabellicus, ſed ſine teſte, affirmat eum Romæ floruiſſe, quo tempore Vrbanus ibi erat Epiſcopus : hoc eſt, temporibus Alexandri Severi Imperatoris. Si ita eſſet, eſſet Minucius antiquior Cipriano, æqualis Tertulliano, noſtriſque adeo iuriſconſſ. Vlpiano & Paulo. Verum etſi poſteriorem fuiſſe credam, tamen proxime illa tempora ſecutum eſſe exiſtimo : noſtra vero non attingere niſi intervallo longiſſimo, hoc eſt, annorum prope M. CCC.

Minuciam gentem olim Romæ nobilem fuiſſe memini, in qua quatuor Conſules Minucii Augurini intra annos quadraginta numerari poſſunt.

Sed & Minucios Rufos, et Minucios Thermos in Faſtis Conſularibus lego. Denique et Minucius Fundanus Aſiæ Præſes fuit illuſtris, ad quem Adrianus Imperator non iniquam de Chriſtianis legem miſit : ut jam nihil dicam de eo, cujus in Epiſtolis meminit Plinius, vel quem ille noſter laudat Iulianus, cujus ad

Mi-

Minucium Natalem libri de iure Civili laudantur. His vero omnibus unum Minucium Felicem, etſi non fuerit eiuſdem aut gentis aut familiæ, facile antepono, ætate quidem poſteriorem, doctrina tamen, virtute, & (quod primo loco numerandum eſt) pietate, multo ſuperiorem. Fuit enim non modo Iuriſconſultus magnus, et excellens ſuo tempore orator: ſed & (quod maius eſt) fuit ſerio Chriſtianus. Afrum fuiſſe ſuſpicor, licet id affirmare non auſim. Certe Frontonis Cirtenſis (Cirta autem fuit nobiliſſima Numidiæ civitas, cujus et in Pandectis mentio fit) ita meminit, ut in Africa verſatum ſe eſſe ſignificet. Eſtque genus dicendi ſcribendique ſecutus, quale Afri illi, Tertullianus, Cyprianus, Arnobius: ut jam de poſterioribus non loquar, quos eadem olim aluit Africa, illa [inquam) fœlix fœcundaque Africa, quæ ut ſemper aliquid novi proferre dicebatur, ſic etiam religionis noſtræ vindices & patronos doctiſſimos acerrimosque protulit, et ad ipſius quoque Romanæ Eccleſiæ præſidium atque defenſionem emiſit. nam & ex eadem Africa prodibant hoſtes minime ignavi, neque improbi minus quam vehementes calumniatores. qualis (ne longius abeam) fuit ille, cujus jam memini, Fronto: quem quidem tam impudentem rhetorem, quàm impium Chriſtianorum adverſarium fuiſſe, ex Minucio intelligemus. Nollem hunc fuiſſe Papirium Frontonem Iuriſconſultum, qui in Pandectis laudatur. Suſpicor potius fuiſſe Cornelium Frontonem Rhetorem: quem Capitolinus narrat fuiſſe præceptorem M. Antonini Philoſophi Imper. et ex cujus etiam ſchola oratoria accepimus prodiſſe illum noſtrum Melitonem, qui ad Chriſtianorum defenſionem, eloquentiam ſuam convertit: ut quod illis impius præceptor probrum aſperſerat maledicendo, bonus diſcipulus abſtergeret reſpondendo.

Minucium noſtrum Romæ cauſas egiſſe, paulo ante

ex

ex Lactantio et Hieronymo dictum eſt: neque hoc ipſe diſſimulat, cum vindemiarum feriis curam iudiciariam ſibi remiſſam fuiſſe narrat. Sic enim & Vlpianus in Pandectis lib.. 2. De fer. ſcribit, M. Antonini Imperat. oratione expreſſum fuiſſe, ne quis meſſium aut vindemiarum tempore adverſarium cogeret ad iudicium venire. Sicuti & Suetonius narrat Auguſtum ſtatuiſſe, ne Septembri Octobrive menſe neceſſe eſſet in Senatum venire.

Imo vero & ipſe Cyprianus, tanquam alter Minucius, in ſua epiſtola ad Donatum, meminit ejus temporis, quo (ut ait) indulgente vindemia ſolutus animus in quietem, ſolennes et ſtatas anni fatigantis inducias ſortitur. Ac tum quidem receſſus amœnos captare ſe ait, ubi de rebus divinis cogitet. Non diſſimilis eſt narratio noſtri Minucii. Felices vero illæ feriæ, quibus à foro ſubſelliisque abductus nobiliſſimus cauſidicus eſt ad religioſam ſive commentationem, ſive diſputationem. Cicero quod abs noſtro Scævola accepit, narrat, Lælium cum Scipione ſolitum eſſe ruſticari: eosque incredibiliter repueraſcere eſſe ſolitos, cum rus ex Vrbe tanquam ex vinculis evolaſſent: conchas etiam et umbilicos ad Caietam & ad Lucrinum legere conſueſſe, et ad omnem animi remiſſionem ludumque deſcendere.

Ejus vero exempli ſtatim mihi in mentem venit, cum Minucium audirem relicto ſtrepitu forenſi, cum ſuo Octavio ruſticari, et in littore Oſtienſi ſuaviter ſpectare puerilem, quem deſcribit, ludum. Sed cum deinde audio, quam in illo ſeceſſu et gravis et ſeria de religione diſputatio fuerit, et quale ſit in deſerto fornice concilium: ſentio, nunquam coactum Romæ fuiſſe Senatum maiori de re: nullumque forum, urbem nullam, nullum negocium, illi ſive ocio ſive ſolitudini prætulero. ſæpiusque ut Iuriſconſulti eo modo feriari, ſecedere atque ruſticari aliquando velint, optare cogor. An in eorum animos cadere non poteſt ſancta aliqua

et

et religioſa et ſecreto ſuo digna rerum divinarum cogitatio? Lactantius innuit Minucium ſeſe totum non contuliſſe ad ſtudium rerum Eccleſiaſticarum. Sed tanto nobilior ejus Iuriſprudentia fuit, quæ qualis eſſe debet, in Repub. fuit: & rerum divinarum humanarumque curam et cognitionem coniunxit: tantoque propterea magis ejus exemplum noſtri ordinis hominibus commendo: ut ſaltem diebus nefaſtis in ocio melioris religionis faſtos excolant, iisque ſe dent atque addicant. Hebebant olim feriantes Romani ſuam decurſionem Tiberinam, cujus meminit Cicero, ſuamque (ut leges noſtræ vocant) Maiumam ad Oſtiam.
Sed excurſio noſtri Minucii quam minimè aut ociosa aut ludicra fuit? Digna profecto, cujus veſtigia libenter conſpiceret Auguſtus: et illum receſſum, in qua habita eſt diſputatio, ſalutaret, cum in Eccleſia Oſtienſi matrem ſuam Monicam ſepeliret. Equidem religioſi ejus colloquii, quod ſancta hæc matrona cum filio ſuo habuit ad Oſtia illa Tiberina (ſicuti ipſe recitat lib. IX, Confeſſion.] meminiſſe ſoleo, quoties Dialogum hunc Minuc. lego.

Quænam eſſet Romani fori conditio, cum in eo verſaretur Minucius, quæq; Eccleſiæ in ea urbe tunc facies eſſet, ejus ætatis memoria planè oſtendit: et quæ aliquando ſcripſi ad Edicta veterum Principum Ro. de Chriſtianis, eam rem illuſtrant. neque ignota eſt hiſtoria temporum, quibus Decius aut Valerianus imperavit. Bene vere habet: Iuriſconſultis, quorum de Iure Civili reſponſa legimus, non ſolum abs religione alienis, ſed et ejus acerrimis adverſariis, ſucceſſiſſe Chriſtianum cauſidicum: & illud ſive forum, ſive collegium Rom. togæ atq; advocationis, quod tot jam annis conſperſum fuerat ſanguine & cineribus piorum hominum, tandem aliquando voce et veſtigiis Chriſtiani Iuriſperiti expiatum atque conſecratum fuiſſe. Arnob. lib. I. gloriatur, & Oratores & Iuriſconſultos magnis (ut ait) ingeniis præditos tranſiſſe ad Eccleſiam. Credo equidem, cum ut ſcriberet, de Minucio eum ſuo cogitaſſe. Multos ejus ordinis fortaſſe numerare vix potuiſſet. Sed Minucii tamen exemplum quosdam ſecutus eſſe credo: ut & Minucius habuit quos in eodem ſta-

ſtadio ſequeretur. Saltem Hieronymus ad Magnum, ubi Minucium laudat, meminit duorum Rom. urbis Senatorum, Hippolyti & Apollonii, qui ut & inter ſcriptores Eccleſiaſticos referrentur, meriti ſint. Quid dicam de illo Vetio Epagatho Lugdunenſi, qui olim & multis quidem ante Minucium annis et fuit, et partim ignominiæ, partim honoris cauſa (ut varia tunc erant hominum de religione judicia) publice appellatus eſt ADVOCATVS CHRISTIANORVM? An horum cauſam aliquando in foro Rom. Minucius egerit, neſcio. Certè Tertull. vix hoc licuiſſe ſignificat. & tam odioſa tunc erat eorum ſive religio, ſive Eccleſia, cui ſtatus Reip. Imperiiq; Rom. adverſabatur, totq; jam erat publicis præjudiciis confoſſa, ut ipſius nominis Chriſtiani confeſſio ad damnationem ſatis eſſet. Tantum abeſt, ut hujus religionis eſſet, quæ libertatis erat, aſſertio. Sed tanto magis interea miror in tam profano & inimico foro conſiſtere cauſidicum pium potuiſſe. Mirum verò, cum jam annis prope ducentis orbis Romanus et palam et publicè et libere Chriſto nomen dediſſet, auctoribus ipſis Imperatoribus, viſam eſſe legem neceſſariam, quæ et tandem lata eſt, ut in nullo foro vel advocatus vel cauſidicus eſſet ullus, vel jus poſtulandi quiſquam haberet, qui Chriſtianus non eſſet. LVIII. C. de poſt. Quàm fuit itaque nobile Minucii noſtri exemplum, qui bonar. partium, quantum potuit, patronus Ro. fuit, quo tempore nondum impunè hoc licebat? Certe Chriſtianis tunc erat interdictum foro, neq; iis jus poſtulandi Prætor dabat. verũ etſi magis illi palliati quã togati eſſe ſolerent: tamen quia iis Reſp. ſæpe carere non poterat, aliquando togatos eſſe eos, et eorum quosdam aliquod in Rep. munus obire paſſi ſubinde ſunt ethnici Principes Chriſtiani Imperat. deinde multo fuere indulgentiores, qui eos et Conſules et Præfectos Vrbi atque etiam Prætorio interdum creabant, quos alioqui non ignorabant eſſe acerrimos hoſtes religionis. quod intelligi poteſt vel ex unius Symmachi conditione. Sed facti tandem aliquando ſunt ſeveriores, & Senatum forumque Ro. perpurgarunt, et Minucios quosdam eſſe iuſſerunt, quicumque vel ius dicerent, vel cau-

cauſas agerent. Aram Victoriæ, quæ in veſtibulo Curiæ ſtabat, et ad quam Senatus iurare atque ſacrificare ſolebat, iampridem everterant, ipſo etiam et Symmacho & Senatu reclamante. Sed effecerunt poſtremò, ut non modò à tali ſuperſtitione liberi eſſent omnes togati, ſed etiam ut nulla in foro niſi Chriſtiana eſſet illa Iuriſprudentia, cujus jam olim aliqua in Minucio noſtro effigies fuerat.

Minuciani hujus libelli inſcriptio, et Dialogi forma, antiquam eruditumque ſcribendi morem refert. Genus dicendi eſt argutum, acre, vehemens: Eſt preſſum denſum, nervoſum, crebris ſententiis compactum, omniumque antiquitatum atque hiſtoriarum memoria refertũ: et in quo plures ſententias, quàm periodos numerare poſſis. Nam neque verboſi olim fuerunt Chriſtiani qui verba dare nondum didicerant: et eorum patroni erant homines docti, ac (ut uno verbo dicam) polyhiſtores. Quod ad falſa crimina attinet, non tam verbis et libellis, quam vita et reipſa refellebant adverſarios.

Quæſtio, quæ hic proponitur, & cauſa, qua de agitur, magna eſt, de religione nempe vera aut falſa. Acerrima utrinque eſt actio atque contentio. Exitus & victoria eſt, qualis eſſe debet, ubi verum cum falſo confligit. Malarum partium vehemens patronus, & bonarum gravis hoſtis eſt Cæcilius Natalis. Harum contra vindex, & illarum accuſator acerrimus atque juſtiſſimus eſt Octavius Ianuarius. Medius ſedet bonus iudex atque arbiter Minucius Felix. Contentionis occaſio fuit, quod cum hic cum duobus illis, quos nominavi, in litore oſtienſi ambularet, ab Octavio Chriſtiano reprehenſus ſit Cæcilius ethnicus, qui occurrens idolo Serapidis, illud colere ſe ſignificaſſet. Sane olim Piſone & Gabinio Coſſ. Serapidis ſacra Capitolio & Vrbe fuerat eiecta: ſed poſtea fuerunt reſtituta, et in ſuburbiis facile hærebant. Reprehenſus Cæcilius fremit, & tanquam iritatus graviter in Chriſtianorum religionem invehitur: ſuamque ſimul ſuperſtitionem defendens, Octavium veluti laceſſit. Sed imprudens incurrit in adverſarium fortem & et acrem: et

ut

(ut ille ait) fragili cupiens illidere dentẽ, infregit ſolido.

Cauſæ ſtatus non unus eſt. Cæcilius varie et confuſe agit de multis. Octavius pleraque et depellit ſola inficiatione, & retorquet iuſta recriminatione. Quædam ingenue confitetur: ſed iure defendit. Itaque hæc diſceptatio partim facti, partim iuris quæſtionibus conſtat. Tertullianus antea, et ante Tertullianum Iuſtinus et Athenagoras, quorum extant apologetici libelli, et poſtea Cyprianus partim contra Demetrianum, partim in lib. de vanit. idol. et multo deinde magis Arnobius atque Lactantius, hanc cauſam egerunt: & uſi plerunque ſunt non iiſdem modo et ſententiis et argumentis, ſed et verbis et formulis. Sic enim Maiores noſtri eadem de iiſdẽ (ut ille olim dicebat) dicere ſolebant. Atq; utinam poſteritas tale obſervaſſet exemplum, ambitioſa novitas bonam antiquitatem non inquinaſſet. Velim ſane apologias eorum, quos dixi, cum hoc Minuciano libello conferri: ut alium nunc commentarium colligere non ſit neceſſe. Multa ex veterum philoſophorum diſputationibus et poetarum fabulis & Romana Græcaque hiſtoria ſubtiliter & docte hic repetuntur. Verum ineptum eſſet iis de rebus annotationes multas et ocioſas hoc loco inculcare. Mallem quæ ad antiquiatum Chriſtianarum memoriam pertinent, copioſe explicare. Sed et harum commentariis alius dabitur liberior locus nam iis, quos iam inchoavi, abſolvendis aliquando me dedam. Iam vero præter illos, quos dixi, libellos valde velim etiam hîc legi et comparari adverſarias orationes Symmachi et Ambroſii: ut quam cauſam acriter quidem, ſed privatim tamen, quo tempore Chriſtianis palam eſſe vix licebat, actam eſſe ex Minucio audiemus: eandem multis poſt annis publice in aulico Conſiſtorio iterum iterumque agitatam: in eaque nobilem Rom. ſacrorum patronum, qui et Pont. Maior et Præfectus Vrbi erat, cum maximo et acerrimo antiſtite Chriſtianæ religionis commiſſum, quo tempore noſtri liberi erant, et bona æquaque conditione, audiamus: præſertim cum iudex & arbiter ſederet, non modo tam

re-

religioſus,quam Minucius , ſed multo maioris auctori-
tatis, et qui rem bene iudicatam exequi, & adverſarii
calumniatoris petulantiam reprimere atq; coercere poſ-
ſet. Si quis denique hîc adiungat Auguſtini lib. de Civ.
Dei, ad Octavii diſputationem multum lucis et ſplendoris
adiunxerit. Ego in talibus commentariis nunc deſcriben-
dis non immorabor. Sed breviter tantum delibabo quæ-
dam capita Minuciani libelli, ut lectorem præmoneam.

Cæcilius principio laudat neſcio quam ſiue Acade-
micam ἀκαταληψίαν , *ſive Pyrrhonicam* ἐπο-
χὴν, *quaſi nulla eſſet religionis ſcientia : et Epicurea*
audacia exagitat Dei providentiam, propè ut ille Cotta
apud Ciceronem in libris de Nat. deor. Octavius provi-
dentiam defendit : neque iis etiam argumentis uti de-
dignatur, quibus Velleius apud eundem Ciceronem refellit
Cottæ vanitatem. Cæcilius exprobrabat, Chriſtianos
Deo, ut quidam fato, addicere quicquid agitur geriturve.
Abs verbo Fati, tametſi odioſo propter ineptias Stoico-
rum, qui ea voce abutebantur, non abhorret Octavius.
Sed longiorem ea de re diſputationem in aliud tempus
rejicit, et eum veluti ſcopulum caute refugit. Sanè Hiero-
nymus in Catal. et ad Magn. teſtis eſt, quendam de fato li-
brum olim Minucio inſcriptum fuiſſe. Sed falſam fuiſſe
inſcriptionem monet. Credo illi à quibusdam eſſe aſcri-
ptum, quia hîc videbatur tale aliquid eſſe pollicitus. Ar-
nobius, quem Minucii diſcipulum et imitatorem appel-
lare ſoleo, modò adverſarios de fato accuſat, modo etiam
Chriſtianos eodem nomine accuſatos fuiſſe oſtendit : et in
utraque tamen cauſa, cum ad rem ventum eſt, hæret, et ne-
ſcio quomodo attonitus ἐπέχει. *Nam (juvat enim propter*
Menuc. et quosdam alios obiter hoc notare) l. 7. poſtea-
quam exagitavit fatum, præſertim quale Stoici finge-
bant : has tamen (*inquit*) partes, quia res nimiũ
longi eſt multique ſermonis , inexplicatas
tranſcurrimus atque intactus. *Idem lib. 2. cum*
ſcriberet Chriſtionos urgeri rogatos , an ſine Dei volun-
tate quicquam fieret : tam ſe utrinque premi ſentit, ut ad
elabendum , deprecatione cujusdam ignorantiæ utatur :

Si

Si (*inquit*) cuncta ejus voluntate conficiuntur,
nec citra ejus nutum quicquam poteſt in reb. vel
provenire vel cadere: neceſſariò ſequitur, mala et-
jam cuncta voluntate ejus intelligãtur enaſci. Sin
autem dicere voluerimus, peſſimorum ab eo reji
cientes cauſas, mali eſſe conſciũ, generatoremq;
nullius: incipient videri aut eo invito res peſſime
fieri, aut (quod ſit immane dixiſſe) neſciente,
ignaro, & neſcio. *Quid igitur tandem inter has veluti*
Symplegadas conſtrictus, quæſtioni reſpondet ? Reſpon-
deamus (*inquit*) neceſſe eſt, neſcire nos iſta, &c.
Iuſtinus antea in ſua apologia non dubitaverat τὴν τῆς
εἱμαρμένης ἀνάγκην *(ut appellat) aperte inſiciari,*
planeque rejicere, dum ſcopulum unum, quem imminere a-
lioqui putat, vult effugere. Atqui tunc in alterum incur-
rit, quem non minus aut Minucius aut Arnobius refor-
midaſſe videtur. Tandem vero Auguſtinus in eadem
Africa volens veluti perſolvere , quod Minucius pollici-
tus eſſe dicebatur : & quod hic præſtare fortaſſe vix po-
tuiſſe, cumulatè dependere : ſubtiliter expoſuit in hac
quæſtione medium quippiam, quo ſatisfieri poſſe judica-
vit utrique difficultati. Sciebant & Minucius et Arno-
bius , quænam olim fuiſſet diſſenſio diſputatioque inter
Chryſippum et Diodorum περὶ δυνατῶν καὶ εἱμαρ-
μένης, *ſive de fato. Nam & nos ex Cicer. et Plutar-*
cho illam utcunque cognoſcimus. Sed ne in hujus qui-
dem judicibus et arbitris noſtri quicquam deprehende-
bant, quod omnino ſequerentur. Itaque quamdiu non li-
quebat, AMPLIVS *pronunciare, quam temere aliquid*
ſtatimque definire maluerunt.

Redeo ad Cæcilium. Is ſuorum Numinum antiqui-
tatem, paſſimque receptam auctoritatem , quantum poteſt,
tuetur : Chriſtianorum Deum verum et unicum exagitat,
& eos interea tanquam ἀθέους *proſcindit. Octavius*
idolorum fabulam et unitatem falsè traducit , ijsdem et-
iam verbis uſus, quibus Cyprianus in eodem argumento u-
titur. Neque verò difficilis fuit reprehenſio, cum quidem

et

et ipſius Ciceronis libri de Nat. Deor. veluti ſuffraga-
garentur. Nam et Arnobius teſtis eſt, propterea quoſdam
Chriſtianorum hoſtes aliquando muſſitaſſe, libros illos juſ-
u ſenatus abolendos atque concremandos eſſe. Quid?
res ipſa, quæ abs ſuis quoque cultoribus eſt irriſa (nulla
animunquam ſtultior atque ineptior fabula ullus ſuper-
ſtitionis fuit) ultrò ſeſe refellebat. Sed et quod huc perti-
nebat, facilè deſcribere potuit Minucius ex Tertulliano,
Iuſtino, Athenagora, Theophilo: ut et poſtea ex Minucio
Arnobius, Lactantius, Ambroſius, Auguſtinus, cum ean-
dem cauſam agerent. Certè quod Octavius de Saturno
narrat, Lactantius ipſum Minucium auctorem laudans
repetit, latiusque exponit lib. I. c. XI. Vt autem Octavius
totam fabulam Romanæ ſuperſtitionis ſalſe ſubſannat: ſic
et ipſorum oraculorum, quibus tantopere gloriabantur
Ethnici, vanitatem eleganter oſtendit: ac ante ſuam qui-
dem ætatem oraculum Apollinis Pythii deſiiſſe ſignificat:
et Plutarchus fatetur temporibus Adriani Imp. planè de-
feciſſe. Sic enim cum Chriſtianæ religionis veritas in-
valeſceret, neceſſe fuit evaneſcere impoſturam illorum
τῶν χρηστηρίων. Porro Octavius de dæmonibus et eo-
rum, cum abs Chriſtianis adjurantur, trepidatione narrat,
quod antea Iuſtinus et Tertullianus in Apolog. et Cypria-
nus contra Demetrianum, et poſtea Lactantius lib. 4. cap.
27. Itaque facile refellit ipſum quoque Vlpianum, qui
Chriſtianos, ut impoſtores, huius (ut vocant) exorciſatio-
nis cauſa, irridentem. L. 1. De extraordin. cognit. Inanes
non fuiſſe exorciſmos poſterioribus quoque temporibus, et
fuiſſet frequentes in Eccleſia, intelligi quoque poteſt ex
Optato Afro et Auguſtino, ſcriptoribus à Minucio mini-
me alienis.

Sed & de Deo unico multa Octavius inculcat, non diſ-
ſimilia iis, quæ Iuſtinus περὶ μοναρχ. & Clemens A-
lexandrinus collegerant. Nam & utrumq; legiſſe noſter po-
tuit. Neque verò præterit, quod Cyprianus urget. ipſum
quoq; vulgus naturaliter appellare Deum unum & ſingu-
larem, cùm Numen invocat: ſicuti & Lactantius lib. ſe-

cundo, cap. primo ait, Ethnicos, cùm iurarent, Deum potius
quàm Iovẽ nominaſſe. In antiqua formula iuriſiurandi
Ro. nominatur Dieſpiter. Sed Cicero lib. ſeptimo epiſt. ad
Trebat. dixit, iurare Iovem lapidem. Sæpè etiam Iovis
meminiſſe olim iurantes cõſtat, & apud Græcos Ζεὺς ὅρ-
κιος eſt appellatus. Mirum verò, quod Cæcilius glo-
riatur, ignotis etiam Numinibus Romanos aras extruxiſſe.
Nam quid hoc aliud eſt, quàm errorem confiteri? Talem
aram Paulus Athenis vidiſſe ſe ait, & ex ea ſumit argu-
mentum convincendæ huius ignorantiæ, docendorumque
Athenienſium. Neq; in Attica modò, ſed & in Elide fuiſ-
ſe aras ita inſcriptas, teſtis eſt Pauſanias. Et fortaſſe poſtea
Octavius, cum docere Cæcilium inſtituit, Pauli exemplo
inde repetiit ſuæ Catecheſeos de veri Dei cognitione prin-
cipium.

Illud quoq; mirum videri poſſet, Cæciliũ gloriari, quæ
apud alios populos ſingula numina coluntur, univerſa Ro-
mæ coli: nihil ut ſuperſit, quàm ut ſuum Pantheon glorio-
sè oſtentet. Atqui obſtabat lex Romuli, quæ peregrinos
Deos coli vetabat. Obſtabat Ciceronis ſententia, qui cõfu-
ſionem religionum alioqui fore pronunciat. Sed peregrinos
fortaſſe non iudicabant, quia iam erant publicè acciti, &
veluti civitate donati. Sic Vrbs illa, quæ ab Athenæo
rite dicta erat ἐπιτομὴ τῆς δεισιδαιμονίας, ſalſe abs
Theophilo noſtro ante Minucii ætatem, appellata eſt
ἐπιτομὴ τῆς δεισιδαιμονίας. Nam et Tertullianus
dixerat in ea conſediſſe conventum dæmoniorum, curiam-
que Deorum. Interea non temere adiecit, illic quidvis
colere, jus fuiſſe, præter Deum verum. Eſtque profectò me-
morabile quod Auguſtinus lib. I. de Conſen. Evang. cap.
XVIII. ſcribit, cur illum unum non coluerint Romani,
qui colebant omnes alios. Quia (inquit) ſolum ſe coli
voluerit, illos autem Deos genitum, quos iſti jam colebant,
coli prohibuerit. Cùm autem de ipſo Chriſto quæreretur,
alia etiam cauſa fuit, Cur Senatus reclamaret. Porrò ut
Auguſtinus in eo libro multa inculcat, quæ ex noſtro O-
ctavio repetita videre poſſent, ſic et quod eleganter re-

ſpondet de excidio Hieroſolymitano, Octavii de eadem re
reſponſionum confirmat. Sed ſingula nunc deſcribere ni-
hil attinet. Redeo ad Minuciarum auditorium.

Cæcilius Chriſtianos accuſat quod templa tanquam
buſta deſpiciant. Fatetur Octavius. Nam & Clemens
Alexandrinus in προτρεπτ. antea probaverat illa eſſe
ſepulchra. Sed & Arnob. lib. 6. templa buſtis ſuper-
ſepulchra. Sed & Arnob. lib.6. templa buſtis ſuper-
lata fuiſſe ait. Cæterum Chriſtiani alia poſtea ratione ex
ſuorum Martyrum ſepulcris, non modo templa, ſed & alta-
ria effecerunt. Nequè non potuit Minucius ea vidiſſe. Sed
ita eſt profecto. Etſi Majores noſtri religionis nomine mul-
ta facerent in ſpeciem ſimilia iis quæ ab ethnicis fiebant:
tamen quia alius erat finis aliusque uſus, ſua ſacra defendi
poſſe ſciebant, etſi aliorum κακοζηλίαν damnarent. Sa-
crificiorum Romanorum ritus quàm valde irrident? At-
qui non diſſimilis olim eorum, quæ Lege divina Iudæis
mandata erant, forma fuit.

Etſi autem Chriſtiani ætate noſtri Minucii ſua tem-
pla ſuperbe attollere ad exemplum ethnicorum non poſſent,
tamen ſuas ſaltem habebant cryptas, & quaſdam etiam
ædes & domus ſacras in apertis & editis locis, ut Tertul-
lianus ait, & lubenter conveniebant ad illa ſuorum marty-
rum ſepulcra: quæ κοιμητήρια vocabant. Nam &
hæc illis permiſiſſe Galienum Imp. (qui Minucii ætatem
non longo intervallo attigit) Euſebius ſcribit. Ridet au-
tem Cæcilius, quod Chriſtiani ſuos jam vitæ functos, non
tam mortuus eſſe, quàm dormire dicerent, & crederent,
corporumque reſurrectionem futuram jactarent. Atqui
& apud ſuum Homerum legerat, ὑπνώοντας ἐγείρειν,
& apud Virgilium, Somnos adimere, cum de mortuis in
vitam revocandis agitur. Quid præterea hîc reſponde-
rit Octavius, conferri poteſt cum iis quæ antea Theophilus,
Athenagoras, Iuſtinus, Tertullianus, eadem de re ſcripſere.
Nam hos ſecutus Minucius eſt. Ridet Cæcilius Chri-
ſtianos quod cadavera ungant, non coronent. Atqui et Ro-
mani, etſi quid agerent, ignorarent, unguenta funebria
ha-

habebant. Notus eſt ille Ennii verſiculus, Tarquinii cor-
pus bona fœmina lavit & unxit: Et licet Leges duode-
cim Tab. ſervilem uncturam cadaverum (ut ait Cicero)
tollerent, aliam tamen relinquebant: & ipſi juriſconſul-
ti inter juſtos funeris ſumtus unguenta referunt. L. 37.
De relig. et ſumpt. fun. Quod ad coronas cadaverum at-
tinet, fatetur Octavius Chriſtianis ineptas videri: & eos
propterea in eo genere ethnicos imitari nolle. Tertullia-
nus in lib. de Cor. mil. ait, a ſeculo coronari & ipſas libi-
tinas: & ipſe Cicero pro Flacco meminit aureæ coronæ
impoſitæ mortuo cuidam Caſtricio. Verum quid antiquæ
leges Rom. de coronis cadaverum ſtatuerent, dixi ad Duo-
decim Tab. Denique ridet & indignatur Cæcilius, apud
Chriſtianos cadavera humari, non uri. Verum eſt vetus
illud, Riſu inepto nihil eſt ineptius. Quid Octavius?
Simpliciter reſpondet, antiquam eſſe ſuam & meliorem
ſepeliendi conſuetudinem. Quod et Arnobius reſpondit.
Nam & poſt Minucium mota iterum hæc quæſtio eſt.
Atqui Romani poterant ſui ſaltem Ciceronis librum ſe-
cundum de legibus legiſſe, qui hunc morem defendit &
confirmat. Et Plin lib. 7. cap. 54. Ipſum (inquit) cre-
mare, non fuit veteris inſtituti apud Romanos terra con-
debantur. Sanè Tertull. de cor. mil. ait, Chriſtiano non li-
cuiſſe cremare. & in lib. de Reſur. car. ridet eos, qui atro-
ciſſime (ut ait) exurunt defunctos.

Porro Auguſtinus lib. undecimo Confeſſ. ſignifi-
cat in Eccleſia Oſtienſi peculiarem aliquem etiam fu-
iſſe morem humandorum corporum. An is quoque
jam tu in uſu eſſet, cum ibi ageret Minucius, ne-
ſcio. Ridiculum verò, quod Cæcilius, ſeverus ſcili-
cet cenſor, Chriſtianos accuſat, quia neque unguentis
delibuti, neque ſertis redimiti eſſent. Mirum, quod
interea non miratur, eos tamen uſos jam tum fuiſſe o-
leo & chriſmate. Sanè ſobriam, ſiccam, frugalem-
que vitam, hoc eſt, ab unguentis alienam, ipſi etiam
ethnici laudare ſolebant: & Plato ex ſua Reipublicæ
quam optimam ſuo judicio fingit, Homerum non ejicit

niſi

niſi unguento perfuſum et vittis redimitum, et (ut hic noſter Octavius ait) coronatum: cum ſignificaret ſeſe habere nolle cives tam molles. Ac ne longius abeam, *Veſpaſianus quendam unguentis madentem, et gratias agentem pro impetrata præfectura, averſatus, Mallem (inquit) allium oleres. Sed quid non objiceret Cæcilius, cum etiam Chriſtianos accuſet, quid flores naribus ſupponerent, nec capiti coronando imponerent.* Atqui ipſe Lucianus *in ſuo* Nigrino *ipſos* Romanos *rectius irridet, quod Chriſtianos hîc non imitentur, et faciant contra naturam, planeque nihil aut ſapiant, aut ſentiant.* Adde Tertull. de *Cor. mil.*

Cæterum Cæcilius, ut alter Lucianus *in* Peregrino, *Chriſtianos irridet, quod colant hominem crucifixum. Octavius breviter negat hominem tantum eſſe, quem colunt: et regerit, adverſarios potius eſſe* ἀνθρωπολάτρας, *qui* Reges *tanquam Deos colant, et per eorum etiam genium jurent: quin imò gravius puniant ita peierantem, quàm ſi quis ſuum* Iovem *iurando ſciens falleret. Suſpicor hîc notari quandam conſtitutionem Alexandri Severi: quæ tamen relata eſt in libros Iuris.* L. 11. *C. de rebus creditis. Sanè olim Chriſtianos noluiſſe uti tali formula juriſiurandi, teſtis eſt Tertullianus in* Apologet. *Sed tanto magis miror eam poſteriorem Cæſarum Chriſtianorum legibus commendari.*

Cæcilius contumelioſe objicit, Chriſtianos etiam ipſam crucem adorare. Negat Octavius. A*dverſarius iis, ut furciferis, maledicit. Noſter (non enim eum pudet crucis Chriſtianæ) cruciferos ſuo modo dici non recuſat, et de ſuæ crucis ſigno religioſo, (quod certè majoribus olim noſtris familiare fuit) reſpondet, quod antea Iuſtinus et Tertullianus ſcripſerant, et poſtea* Lactantius *lib* 4. *cap.* 27. N*am et quanti illud fecerit Conſtantinus, notum eſt: certè ut vulgo res minus eſſet ignominioſa, edixit, ne deinceps facinoroſi cruci effigerentur. Non deſiit tamen Iulianus* A*poſtata, ut* C*æcilius,* C*hriſtianis ignominiæ cauſa exprobrare crucis cultum, ſicuti ex Cyrillo intelligi poteſt.*

Mira eſt impudentia calumniæ. Eò tandem evaſit, ut neſcia quæ ſacrorum monſtra Chriſtianis objicerent adverſarii, & qualia demens (ut quidam poeta dixit) Ægyptus portenda colit. Audet etiam Cicilius fingere illas adorare caput aſini. quanquam primus hoc non finxerit. Octavius tam putidam calumniam inficiatione depellit, & id potius de adverſariis verè dici poſſe, recriminando probat, ſecutus ſuum Tertullianum: qui & Chriſtianos vulgo dictos eſſe aſinarios, & Chriſtum ipſum auribus aſininis tanquam aliquem Midam ab impio pictore expreſſum fuiſſe narrat. Talem autem confictam fabulam eſſe ſignificat, quod Cornelius Tacitus mentienda tale quippiam de Iudæis recitaſſet. Verùm & ante Tacitum multis annis Apio Alexandrinus tempore Caligulæ in Iudæis accuſaverat quandam ὀνολατρείαν. *Cæterum cum Ioſephus tale mendacium jam refutaſſet, minus ignoſcendum eſt Tacito, qui in eo perſtat: minimè verò illis qui majori etiam impudentia Chriſtianis hoc probrum aſpergunt.*

Turpius eſt, quod Cæcilius eadem pudore clamitat, eo colore neſcio quæ pudenda. Ecquò ruit impura maledicentia? Octavius ſuæ verecundiæ eſſe intelligit, id longiori oratione non refellere. Interea audire cogitur, alia non minus nefanda, cum Cæcilius declamaret, nefarios eſſe Chriſtianorum cœtus antelucanos, inceſto & parricidio pollutos, propè ut olim erant Romæ Bacchanalia. Octavius talia crimina non ſolum abs ſuis depellit, ſed etiam retorquet in adverſorios. Quàm inceſta eſſent Romanorum ſacra, non eſt ignotum. N*am & eorum poeta, Nota bonæ (inquit) ſecreta Deæ. Diu etiam humanas victimas immolarunt: etſi in aliis gentibus hanc, non jam dico ſanctam, ſed ſanguinariam & ſceleratam feritatem reprehenderent. Eſt autem memorabile, quod* Plutarchus *in* Problem. *narrat, eos obtendiſſe ad hoc ſuum factum excuſandum, aliorumque damnandum. Mirum vero, Chriſtianis ſacris talia objecta fuiſſe. Fuit tamen vetus &*

diuturna hæc calumnia: & quidem promiſcuæ libidinis
ſuſpicionem facile augebat quorundam credulitas, qui
alios ex ſuo ingenio æſtimant, et nocturna promiſcuæ
multitudinis coitio, & quia Chriſtiani ſeſe fratres ſoro-
reſque appellarent, atque etiam oſculo ſeſe invicem exci-
perent. Quid dicam, oſculo quoſdam impudicè abuſos
eſſe, ut & fatetur et conqueritur Clemens Alexandrinus
in Pædagog. Chriſtiani ſatis multa caſtiſſimi ſui pu-
doris teſtimonia opponebant. Sed nihil audit impudens
malevolentia, quæ ut linguam habet intemperantem,
ſic neque frontem, neque aures habet. Sanè & olim A-
pionem tale quippiam de Iudæorum cœtibus confinxiſſe
narrat Ioſephus. Ergo nihil noſtris tali infamia oppreſ-
ſis aliud ſuperfuit, quàm, quod ſcite et eleganter Æſchylus
ait, τὴν ἀλήθειαν ἀναπτύσσει τῷ χρόνῳ. Non e-
rant impoſtores, qui verba darent: non homines clamo-
ſi & impotentes. qui conviciis, maledictis, libellis fa-
moſis adverſarios viciſſim opprimere vellent. Rebus
ipſis falſum refellere, et eo tandem modo vincere ſedendo
& ſilendo malebant: et bona interea conſcientia ſeſe ſu-
ſtentabant atque conſolabantur. Sic bonam cauſam age-
bant bene.

Mirum rurſus, Cæcilio tam inſolentem viſam eſſe
illam inter eos fraterni nominis communionem, cum et
ipſe Vlpianus ſcripſerit, eum qui fraterna charitate
diligitur, etſi frater non ſit, recte tamen fratrem ſimplici-
ter appellari. quod & in libros Iuris relatum eſt, L.
58. De hæredi. inſtit. Quinimo et olim ipſos Eſſæos, an-
te tempora Chriſtianorum, ita ſeſe invicem compellaſſe di-
dici ex quodam Philonis fragmento, quod extat apud Eu-
ſebium περὶ [illegible].

Horribilius eſt alterum quod objiciebatur crimen
infanticidii: cepitque hæc calumnia paulo poſt tempora
Trajani, & ad Conſtantini ætatem perduravit, & qui-
dem cum tragica ſuſpicione cujuſdam cœnæ Thyaſteæ.
Sed unde hæc ſuſpicio? An quia Chriſtiani dicere ſole-
rent ſe veſci corpore & ſanguine Chriſti: ſicut ediverſo
narrat

narrat Auguſtinus quoſdam aliquando exiſtimaſſe, ab
Chriſtianis adorari Cererem et Bacchum, cum audirent in
eorum myſteriis tanti fieri panem & vinum: neque a-
lioqui rem intelligerent. Quid dicam, quod Epipha-
nius narrat, quoſdam hæreticos, qui Gnoſtici & Cata-
phryges & Pepuziani appellabantur, ſe vero Chriſtianos
eſſe mentiebantur, commiſiſſe, quod hic Cæcilius omni-
bus Chriſtianis objicit? Sed an æquum fuit, ut viris bo-
nis propterea affingeretur, quod ab iis erat alieniſſimum?
Adverſarii loco probationis obtendebant famam & ru-
morem. Sed nullo quoque jure id fieri, leges civiles pro
noſtris reſpondebant. et ipſe Quintilianus dixit, nulli
non innocentiſſimo accidere poſſe fraude inimicorum fal-
ſa vulgantium, ut ſiniſtro rumore laboret. Quàm ve-
rò procul abeſſent Chriſtiani abs omni homicidio, ſatis
Octavius oſtendit, cum ne homicidium quidem in ludis
gladiatoriis ſpectare eos per ſuam religionem potuiſſe nar-
rat. quod et antea Theophilus dixit contra Autoly. et
eodem tempore Athenagoras in Apolog. & latius Ter-
tullianus in lib. de Spectac. & poſtea Lactantius lib.
ſexta cap. vigeſimo. Sed neque cæſæ pecudis ſanguinem
guſtaſſe noſtros Minucius affirmat, ſicuti et Tertullia-
nus. Sic enim quam Apoſtoli repetitam Nohæ legem
rurſus tulerant, multis ſeculis noſtri diligenter obſerva-
runt, non minus quam Apoſtolicum in eadem Synodo de-
cretum περὶ πορνείας. Certè quam honeſtum, religio-
ſum, pudicum caſtumque fuerit Chriſtianorum ſolenne
convivium, quod Ἀγάπην appellabant: Cæcilius,
ſi verum ingenue dicere, quàm improbe mentiri noluiſſet,
intelligere potuerat non ſolum ex Tertulliani noſtri a-
pologia, ſed et ſui Plinii quadam ad Trojanum epi-
ſtola. Sed petulantiam projectæ maledicentiæ quid re-
frenare poſſet? Dixi de eo convivio plura in annotatio-
nibus ad illam Epiſtolam, quæ jam repetere nihil atti-
net. Vtut autem nocturni Chriſtianorum cœtus innoxi eſ-
ſent, tamen obſtabat lex duodecim Tab. multis decretis
confirmata & gravia erant judicia de collegiis illicitis.

Noſtri verò reſpondebant, nihil Reipubl. eſſe periculi à ſuis coitionibus, quia eſſent alieniſſimi ab omni vel ambitione vel ullius dignitatis cogitatione, nihilque eſſet in Republ. quod affectarent, ſed ſua eſſent privata conditione contenti, ut Tertullianus in Apologet. reſpondet.

Cæterum ut jam prætercam reliqua capita vel accuſationis Cæcilianæ, vel Octavianæ defenſionis, illud obſervare juvat: cum calumniator ingenioſus & acer nihil non vel confingat vel exaggeret, & Majeſtatis quædam leviora crimina adjungat: præteriiſſe crimen perduellionis, quod & alii antea objicerant, & ad reos ſtatim opprimendos inprimis idoneum eſſe videbatur. An id diſſimulavit, quia ne tenuis quidem ejus eſſet ſuſpicio? Fuit certè perpetua hæc Majorum noſtrorum gloria, quod nullis injuriis tam iritari potuerint, ut in principes aut tyrannos, etſi ab iis indigniſſime vexarentur, hoſtili animo eſſent, aut ullius adverſus eos conjuratis conſpirationibus (quæ tamen alioqui & ſpecioſæ & frequentes tunc erant) aſſentirentur: aut quid ſua patientia, tolerantia, modeſtia, continentia dignum eſſet, non meminiſſent. Tantum abeſt ut eſſent aut turbulenti aut ſeditioſi, aut immani cupiditate ultionis abriperentur. Nam etſi ea multitudine ſepti eſſent, ut facilè poſſent conficere quod in hoc genere inſtituiſſent, tamen fas non eſſe putabant. Et verò ſuæ alioqui religionis et principia ſuſtuliſſent, & fundamenta evertiſſent. Imo vero humanæ ſocietatis vincula omnia diſſolviſſent. Quid multi etjam philoſophi ambitioſe prædicarent de tyrannicidis, notum erat. Sed noſtri talibus flagellis incendi ſe non patiebantur: tantum abeſt ut religionis nomine ad publicum paricidium incitarentur. Nihil eſt prætermiſſum quod eos inflammare poſſet. et furo fieri dicitur læſa ſæpius patientia. Sed eos religio continuit, & ad invictam modo patientam armavit. Id verò, de quo etiam quæri hoc tempore audio et miror, perpetua plurium ſeculorum hiſtoria nos alias confirmabimus. Illud modo breviter attingam, quod Minucius dicere potuit, ac paulo ante ejus ætatem accidit.

Tertullianus ad Scapulam, Circa Majeſtatem (inquit) Imperatoris infamamur; tamen nunquam Albiniani vel Nigriani vel Caſſiani inveniri potuerunt Chriſtiani. *Iuvat et alterum ejusdem Tertulliani locum, cuius memoriam veterem hiſce temporibus revocari plurimum intereſt, aſcribere.* Vnde (inquit in Apolog.) & Caſſii & nigri et Albini? unde qui inter duas lauros obſident Cæſarem? Vnde qui faucibus ejus exprimendis palæſtricam exercent? Vnde qui armati palatium irrumpunt, omnibus Stephanis atque Partheniis audaciores? De Romanis (ni fallor) id eſt, de non Chriſtianis. *Ne hunc quidem locum ex hiſtoria illuſtrata gravabor. Avidius Caſſius, Syriæ Legatus, adverſus M. Antoninum Imperatorem ſurrexerat, cum prætexeret ſe Repub. reſtituere atque conſervare velle, quam Marci diſſoluta indulgentia Peſſundaret. Chriſtiani tamen qui in Marci exercitu adverſus Marcomannos tam frequentes fuerunt, Caſſianæ factionis nulli fuerunt. Commodum impurum tyrannum & noſtris infeſtiſſimum domi ſtrangulari Romani curarunt, qui illi maximè erant familiares. An his Chriſtianus ullus adfuit? Septimo Severo, qui ad Imperium gladiatorio animo viam affectabat, ſeſe oppoſuit peſcennius Niger in Syria, & deinde Clodius Albinus in Britannia Galliaque, cum uterque tam bono jure armatus, quâm Severus, ſibi eſſe videretur. Nam & ipſe Tertullianus in libro de Pallio, hoſce non minus quàm Severum, Auguſtos aliquando agnovit atque appellavit. Chriſtiani tamen in eorum vel exercitu vel factione nulli inventi ſunt. Plautianus, qui Principi proximus erat, et poſt eum maximæ auctoritatis, ut Severus et Caracalla, à quibus fiebant multa crudeliter, jugularentur, immittit in curiam ſuum Præfectum, et eodem paulò poſt irrumpit. An Plautianum Chriſtiani ſecuti ſunt, quorum intereſſe videbatur tyrannos illos tolli? Imo vero po-*

potius Severum jam decumbentem illi ſuo etiam oleo curarunt ſanaruntque, ut teſtis eſt Tertullianus ad Scap. ubi et ſolennes Eccleſiæ preces pro principibus commemorat. Tum addit: Ex divina patientiæ divinæ agere nos ſatis manifeſtum eſt, cum tanta hominum multitudo, pars pene major civitatis cujuſque, in ſilentio & modeſtia agimus. Abſit enim, ut indigne feramus ea nos pati, quæ optamus: aut ultionem à nobis aliquam machinemur, quam à Deo expectamus? *Non diſſimilia ſunt, quæ repetit in Apolog. et digna ſunt, quæ his quoque temporibus inculcentur. Certè ait Chriſtianos facile paucis faculis vel una nocte potuiſſe ſeſe ulciſci, ſi aut fuiſſent aut eſſe voluiſſent (quod tamen jam à temporibus Neronis dicebantur) incendiarii.* Sed abſit (inquit) ut aut igni humano vindicetur humana ſecta, aut doleat pati, in quo probatur. *Ait, illis ſi aperte agere et vim ut repellere voluiſſent, minimè defuiſſe vim numerorum et copiarum.* Sed (inquit) apud iſtam diſciplinam magis occidi licet, quàm occidere. *Ait, illos etiam ſine armis potuiſſe vincere ſecedendo, et vacuum Romanis ſuum orbem relinquendo, ſi alio migrare voluiſſent. Tum enim defuiſſent quibus imperaſſet Romanus Imper. Adeo pauci ſupererant, qui non eſſent Chriſtiani. Sed noſtros et cives manere voluiſſe, et ad hoſtes Romanorum tranſire noluiſſe ſignificat, et interea tamen à Romanis appellatos eſſe non hoſtes modo, ſed et principum et humani generis hoſtes. Cæterum tam injuſta et aperta fuit hæc injuria, ut ipſos tandem hoſtes Chriſtianorum puduerit tam et ingrate agere. et loqui impudenter. Ergo Cæcilius, quantumvis eſſet impudens, erubuit iis aliquod perduellionis crimen affingere. Quidvis aliud objicere, carpere, mentiri, calumniari maluit. Sed neque Chriſtianis aſcribit cauſam publicarum calamitatum: quod tamen eo tempore alii adverſarii odioſe facere imprimis ſolebant. Triſtiſſima ſane ætate Minucii erat facies Romani Imperii, horribiliſque dilaceratio atque confuſio. Quid dicam*

genus

genus omne malorum tunc inundaſſe? orbemque et concuſſum et permixtum bellis, incendiis, inundationibus, terræmotu, civitatum ruinis, gentium regnorumque excidiis, denique confectum et fame et peſte publica? Non committit tamen Cæcilius, ut (quod vulgus tunc calamitabat, et ante poſtque multis ſeculis jactatum eſt) calumniaretur, Chriſtianis totum illud chaos acceptum ferri debere, eorumque ſanguine eſſe expiandum. Ante Minucii ætatem Tertullianus, Si (inquit) Tiberis aſcendit in arva, ſi cœlum ſtetit, ſi terra movit, ſi lues, ſtatim CHRISTIANOS AD LEONEM *acclamatur. Non minus odioſa et immanis erat acclamatio tempore Cypriani, ut ex hujus ad Demetrianum epiſtola ſatis apparet. Eadem et tempore Arnobij. Nam et hic in ſuis adverſus gentes libris laborat, ut hac publici odii et invidiæ flamma noſtros liberet. Quid ipſe poſtea Symmachus? Certe dignus erat, qui audiret, quod aliquando Romæ poſt mortem Commodi Imper. acclamatum eſt.* DELATORES AD LEONEM. *Sed noſtri abs ſanguine et ultionis cupiditate erant alieni. Ambroſius non paſſus eſt eum in crimine tam falſo diutius exſultare. Sed cum non multo poſt urbs ipſa capta atque direpta fuiſſet, non erubuerunt impii calumniatores talem poſtremo cladem religioni Chriſtianæ aſcribere: coactuſque eſt rurſus Auguſtinus tam terræ maledicentiæ occurrere. Nam & propterea ſe ſuos de Civitate Dei libros ſcripſiſſe fatetur. Agit ergo minus malicioſe Cæcilius, qui aliorum exemplo talem facem in noſtros non contorquet, neque eorum innocentiam tam indigne onerat. Imo vero iis, ut miſeris, ut victis, ut ſervis, ipſe tanquam magnis victoriis eleatus, et ſumma felicitate cumulatus, ſuperbe inſultat: et hoc nomine tam illorum religionem faſtidioſe deprimit, quàm ſuam glorioſe attollit ſuperſtitionem. Sic enim profani homines ex fortuna & rerum ſucceſſu pendent. Sic ipſe Cicero pro Flacco contumelioſe exagitat Iudæorum et gentem et ſacra. Sed et Apionem Iudæis ſervitutem, et ærumnas, tanquam falſæ religionis teſtimonia, confidenter objeciſſe, ex Ioſepho intelligimuis,*

Mi-

Mirum verò, poſt tempora quoque Conſtantini. Iulianum Imperatorem noſtros eadem ratione impetiiſſe, ſicuti ex Cyrilli reſponſionibus cognoſcimus. Quanto id magis potuit Cæcilius, qui Chriſtianos, niſi afflictos, miſeros, pauperes, nullos viderat? Itaque magno ſupercilio & faſtu et contemptu in eos deſpuit, et tanquam καθαίρματα καὶ περιψήματα *(utor Apoſtoli verbis) proculcat. Sed Thraſonicos ejus ſpiritus altiori animo deſpicit Octavius, iisque ſanctam quandam ſuperbiam opponit, qua, et in paupertate divites, & in ſervitute liberi, et in media denique morte victores eſſent noſtri. Vt autem Cæcilius initio deſpumans, et intemperanter convicia profunderet, et minas efflaret, et ampullas horribiles projiceret, denique Chriſto inſultaret: tamen veris victus paulo poſt cedit: neque arbitri judicisque Minucii ſententiam expectat, ſed ultro illi occurrit. Admirabilis profecto converſio, præſertim tam repentina. Sed ea oſtendit ſanabiles multos Romæ fuiſſe, qui videbantur alioqui depoſiti et deplorati veritati vero errorem facile cedere. Ergo Cæcilius quadam veluti in jure ceſſione Octavio vindicanti addici poterat. Certe vinci denique non recuſat, et Octavianæ orationis quodam quaſi fulmine perculſus, tanquam alter quidam Paulus, ſubito religionem, quam ignorans oppugnaverat, admonitus complectitur. Vellem autem, Minucius nobis quoque expoſuiſſet totam hujuſce* μετανοίας *hiſtoriam: ut et qua lege, qua conditione, quibus ſponſoribus, quo ritu, qua ceremonia, Cæcilius Romam reverſus, in Eccleſiæ collegium et communionem cooptatus fuerit, intelligeremus. Nam et antiqui illius moris memoria expetenda eſt. Sed quod Hieronymus ad Chronica Euſebij, et Auguſtinus lib. 8. Confeſſ. narrant de duobus aliis ejusdem et conditionis et ordinis, et gentis, et ingenij viris, Arnobio et Victorino: cogitemus factum quoque eſſe de Cæcilio. Imo vero hic Cæcilius fatetur, ſeſe poſteaquam intellexit, quid non ſit vera religio, deſiderare intelligentiam, cognitionem, inſtitutionem religionis veræ. eam vero catecheſim in diem ſequentem fuiſſe rejectam Minucius ſcribit. Sed tanto magis doleo alteram hanc ſcholam, quæ Minuciam libri optima et maxima pars fuiſſet, non editam eſſe: ſaltem non extare. Nam neque ſatis eſt falſum refellere: verum etiam docere oportet: ut & quid non ſit, et quid ſit Deus aut religio, exponatur. Sed bene habet: quod hic deſideramus, ſarcire poteſt Auguſtini liber de Catech. rud. qui & leges et formulam veteris catecheſeos eleganter deſcribit: et quomodo ſit agendum cum doctis & literatis, etiam monet: neq; diſſmilem Minucii ætate credo catecheſim fuiſſe: & his quoque temporibus non obſervari miror. Iuvat autem, ut Cæcilium audivimus accuſatorem et adverſarium, nunc rebus cōverſi ſpectare catechumenum. Catechumeni tunc etiam appellebantur Auditores, vel Audientes, ſicuti ex multis Tertulliani loci apparet: erantque inprimis dociles, minimeque refractarii: quod et ipſe Lucianus in Philopat. indicat. Contentioſæ itaque diſputationes nullæ cum iis erant: ſed placidis monitionibus religio docebatur. Poſt catecheſim, qui iam ſua nomina Eccleſiæ dederant, ut baptiſmo initiarentur, appellati ſunt Competentes: eorumque rurſus in ordine Cæcilium iam noſtrum conſpicere iuvat. Poſt baptiſmum cādidatus denique particeps ſiebat* τῶν μυστηρίων, *à quibus antea procul abeſſe jubebatur. Neque ſanè de iis, aut promiſcue diſputare, aut coram profanis hominibus diſſerere, Majores noſtri ſolebant. Teſtis eſt Theodor. in Eran. Nam illa religioſius atque adeo timidius tractanda eſſe ſentiebant: et quorſum alioqui res evaderet, longe proſpiciebant. Itaque licet cum accuſarentur eorum* συνάξεις, *magna cauſa eſſe videretur, cur exponere deberent quicquid in iis ageretur, tamen de myſteriis nihil dicunt in foro, neque de iis cum adverſariis aut contendunt aut litigant.*

Atque hæc quidem hactenus breviter præmonere viſum fuit, ut ad Octavij Minuciani lectionem, viam veluti præmunirem, quæ et Chriſtianarum antiquitatum

tum memoriam nobis commendet, et ad eam renovan-
dam nos excitet, qui et alioqui Romanas tanto ſtudio
perſequimur. Atque utinam qui Romæ ſunt docti ho-
mines, & nullum non etiam lapidem revolvunt, nul-
lamque non in ipſis lapidibus literam obſervant, ut an-
tiquæ Reip. aliquid eruant: veteris quoque Eccleſiæ
monumenta (quibus eadem urbs abundat) colligerent,
pluresque, qui in ea et vixerunt, et ſepulti ſunt, Minu-
cios excitarent. Satis iam ſatis eſt novorum de religio ne
libellorum. Veteribus potius in lucem revocandis huius
generis reliquiis operam demus: & ſimus aliquando do-
ctæ antiquitatis potius quàm inanis novitatis ſtudioſi:
Maiorumque noſtrorum imagines et intueamur, et aliis,
ne novi homines eſſe forte videamur oſtentemus. Neque
tamen, etſi eadem eorum religio animuſque idem fuerit, ea-
dem quoque ſemper facies fuit, idemve ſtatus. non enim
ſemper vexati abiectique iacuerunt, neque tam aut in-
grati aut inepti fuerunt, ut optimo iure optimaque con-
ditione eſſe recuſarint, cum hoc iis licuit per Principes
Chriſtianos: neque tam fatui, ut hoc beneficio non ute-
rentur: neque tam iniqui, ut ſi quid in ſuis Imperatoribis
deſiderarent, paganorum (ut loquimur) tyrannorum lo-
co eos haberent: neque tam moroſi, ut publicæ tranquilli-
tati nihil quicquam condonarent. Loquor de iis, qui non
fuerunt degeneres. Sed liberæ Eccleſiæ ſplendorem non
vidit Minucius. Servientis modo ſqualorem vidit. No-
ſtrum vero eſt, utrumque ſtatum et utriuſque temporis con-
ditionem recte conſiderare atque diſcernere: & hoc ex-
ternæ (ut ita loquar) formæ temporumque diſcrimen
prudenter obſervare, ut et antiquitatis memoria, et Ma-
iorum noſtrorum exemplis recte utamur. Hic enim et pru-
dentia magna et cautione maxima opus eſſe fateor: et
cum lex nova rogatur, fertur, ſæpe illud VTI ROGAS,
ſæpius iſtud ANTIQVO, nobis ut occurrat atque pla-
ceat, neceſſe eſt, resque poſtulat, Inſculptum Romæ in ve-
teri marmore eſſe dicitur, CANDIDA FVLVO
NOBILIOR AVRO FELIX ANTIQVI-
TAS.

TAS. Sed eius præiudicis infeliciter abuteremur, niſi
ſi liberum integrumque iudicium in iis diſcernendis atque
deligendis adhibeamus: ne vel confuſe omnia miſceamus,
vel maliciose prætereamus, quę imitari nos oportet, vel
etiam quæ huic ætati non conveniunt, intemperanter ur-
geamus. Cum olim de teſtamentis ageretur, lex quædam
civilis reſpondit, retinendum eſſe morem fideliſſimæ ve-
tuſtatis. L. XVIII. C. de teſtam. Cumque de finibus et
ordine gubernationis Eccleſiaſticæ quereretur, audita in
Niceno concilio eſt illa vox, ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΘΗ
ΚΡΑΤΕΙΤΩ Nulla tamen fuit ſuperſtitio, quæ in-
temperanter atque impotenter urgerent, quod Reip. ſalus
repudiaret. Et ut ſapientes Iuriſconſulti, ubi de Magi-
ſtratum iure quæſtio eſſet, graviter reſpondebant, non ſo-
lum ſpectandum eſſe, quid Romæ factum ſit, ſed etiam
quid fieri debeat. L. duodecima, De offic. Præs. Sic et-
jam ſpectare debemus non ſolum quid maiores noſtri fece-
rint, ſed et quo tempore, & qua conditione, quive fini. ne-
que non meminiſſe quoque oportet, quod Lex quædam
monet, non tam exemplis quam Legib. iudicandum eſſe.
Ergo facio perlubenter, ut et Iuriſprudentiam et hiſtoriam
conjunctim aut colam, aut ſaltem colendam eſſe ſæpe pro-
fitear: et quidem utramque in utroque genere, humana-
rum dico et divinarum rerum, ſive civilium et Eccle-
ſiaſticarum. Nam et earum intelligentia atque memo-
ria talem horum ſtudiorum coniunctionem requirit: ut
ſi Tiberius Imperator recte judicavit militarem
diſciplinam (quod ait Suetonius) ex antiquitate eſſe
repetendam: nos multo magis ſentiamus rectiusque dica-
mus civilem et Eccleſiaſticam bona fide iudicioque
bono inde repeti debere. Interea vero, quia varie & pe-
riculoſe hic errari poſſe ſentio, iterumque iterumque ob-
teſtabor omnes bonos et cordatos, ut à factionibus aver-
ſi, et à ſtudio partium alieni, primum veſtutati
tantum auctoritatis tribuant, quantum illi debetur:
dein-

deinde placidè cogitent atque obſervent non ſolum quid veteres Chriſtiani, tempore Minucij, facerent, cum aliud non poſſent, ſed & quid optarent, & ubi poſſent, faciundum eſſe ſtatuerent: & vero quid tandem, cum liberi fuerunt, fecerunt, ut & Rempub. & Eccleſiam rectè conſtituerent.

MAR.

MARCI
MINVCII FELICIS
OCTAVIVS:
De
IDOLORVM VANITATE.

COGITANTI mihi, & cum animo meo Octavii boni & fideliſſimi contubernalis memoriam recenſenti, tanta dulcedo & affectio hominis inhæſit, vt ipſe quodammodo mihi viderer in præterita redire, non ea quæ iam tranſacta & decurſa ſunt recordatione revocare. Ita eius contemplatio; quantum ſubtracta eſt oculis, tantum pectori meo, ac pæne intimis ſenſibus implicata eſt. Nec immerito diſcedens vir eximius & ſanctus; immenſum ſui deſiderium nobis reliquit: vt pote cum & ipſe tanto noſtri ſemper amore flagraverit, vt & in ludicris & ſeriis, pari mecum voluntate concineret eadem velle vel nolle: crederes unam mentem in duobus fuiſſe diviſam. Sic ſolus in amoribus conſcius ipſe, ſocius in erroribus: & cum diſcuſſa caligine de tenebrarum profundo in lucem ſapientiæ & Veritatis emergerem, non reſpuit comitem, ſed, quod eſt glorioſius, præcucurrit. Itaque cum per univerſam convictus noſtri & familiaritatis ætatem mea cogitatio volveretur, in illo præcipue ſermone eius mentis meæ reſedit intentio, quo Cæcilium ſuperſtitioſis vanitatibus etiam nunc inhærentem diſputatione graviſſima ad veram religionem reformavit. Nam negotii, & viſendi mei gratia Romam contenderat, relicta domo, coniuge, liberis, & quod eſt in liberis amabilius, adhunc annis innocentibus, &

ad-

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

adhunc dimidiata verba tentantibus, loquelam ipſo offenſantis linguæ fragmine dulciorem, Quo in aduentu eius non poſſum exprimere ſermonibus, quanto, quamque impatienti gaudio exultaverim: cum augeret maxime lætitiam meam amiciſſimi hominis inopinata præſētia. Igitur poſt unum & alterum diem, cum iam & aviditatem deſiderii frequens aſſiduitatis uſus impleſſet; & quæ per abſentiam mutuam de nobis neſciebamus, relatione alterna comperiſſemus, placuit Oſtiam petere amœniſſimam civitatem, quod eſſet corpori meo ſiccandis humoribus de marinis lavacris blanda & appoſita curatio. Sane & ad vindemiam feriæ iudiciariam curam relaxaverant. Nam id temporis, poſt æſtivam diem, in temperiem ſemet autumnitas dirigebat. Itaque cùm diluculo ad mare inambulando litore pergeremus, vt & aura aſpirans leniter membra vegetaret, & cum eximia voluptate molli veſtigio cedens arena ſubſideret, Cæcilius ſimulacro Serapidis denotato, vt vulgus ſuperſtitioſus ſolet, manum ori admovens, oſculum labiis preſſit. Tunc Octavius ait: Non boni viri eſt, Marce frater, hominem domi foriſque lateri tuo inhærentem, ſic in hac imperitię vulgaris cæcitate deſerere, vt tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, effigiatos ſane, & unctos, & coronatos: cum ſcias huius erroris non minorem ad te quam ad ipſum infamiam redundare. Cum hoc ſermone eius medium ſpatium civitatis emenſi, iam liberum litus tenebamus. Ibi arenas extimas velut ſterneret ambulacro perfundens lenis unda tendebat. Et vt ſemper mare etiam poſitis flatibus inquietum eſt, etſi non canis ſpumoſiſque fluctibus exibat ad terram, tamen criſpis, toroſiſque ibidem erroribus delectati perquam ſumus, cum in ipſo æquoris limine plantas tingueremus, quod viciſſim nunc adpulſum noſtris pedibus adluderet fluctus, nunc

nunc relabens, ac veſtigia retrahens in ſeſe reſorberet. Senſim itaq; tranquilleque progreſſi, oram curvi molliter litoris, iter fabulis fallentibus legebamus. Hæ fabulæ erant Octavii diſſerentis de navigatione narratio. Sed vbi eundi ſpatium ſatis iuſtum cum ſermone conſumpſimus, eandem emenſi viam rurſus verſis veſtigiis terebamus. Et cum ad id loci ventum eſt, vbi ſubductæ naviculæ ſubſtratis roboribus, à terrena labe ſuſpenſæ quieſcebant, pueros videmus certatim geſtientes, teſtarum in mare iaculationibus ludere. Is luſus eſt teſtam teretem iactatione fluctuum levigatam legere de litore, eam teſtam plano ſitu digitis comprehenſam, inclinem ipſum, atq; humilem, quantum poteſt ſuper undas inr.tare: vt illud iaculum vel dorſum maris raderet, vel enataret, dum leni impetu labitur: vel ſummis fluctibus tonſis emicaret, emergeret, dum aſſiduo ſaltu ſublevatur. Is ſe in pueris Victorem ferebat, cuius teſta & procurret longius, & frequentius exiliret. Igitur cum omnes hac ſpectaculi voluptate caperemur, Cæcilius nihil intendere, ſed tacens, anxius, ſegregatus, dolere neſcio quid vultu fatebatur. Cui ego: Quid hoc eſt rei? cur non agnoſco, Cæcili, alacritatem tuam illam? & illam oculorum etiam in ſeriis hilaritatem requiro? Tum ille: Iamdudum me Octavii noſtri acriter angit & remordet oratio, qua in te invectus obiurgavit negligentiæ, vt me diſſimulantur gravius argueret inſcientiæ. Itaque progrediar vlterius: de toto & integro mihi cum Octavio res eſt. Si placet vt ipſius ſectæ homo cum eo diſputem, iam profecto intelliget facilius eſſe in contubernalibus diſputare, quam conſerere ſapientium modo. In iſtis ad tutelam balnearum iactis, & in altum procurrentib. petrarum obicibus reſidamus, ut & requieſcere de itinere poſſimus, & intentius diſputare. Et cum dicto eius aſſedimus, ita ut me ex tribus medium lateris am-

ambitione protegerent: nec hoc obſequii fuit, aut ordinis, aut honoris, quippe cum amicitia pares ſemper aut accipiat aut faciat: ſed ut arbiter, & utriq; proximus aures darem, & diſceptantes duos medius ſegregarem. Tum ſic CÆCILIVS exorſus eſt: Quamquam tibi Marce frater, de quo cum maxime quærimus non ſit ambiguum; utpote cum diligenter in utroque vivendi genere verſatus repudiaris alterum, alterum comprobaris: inpræſentiarum tamen ita tibi informandus eſt animus, ut libram teneas æquiſſimi iudicis, nec in alteram partem propenſus incumbas, ne, non tam ex noſtris diſputationibus nata ſententia, quam ex tuis ſenſibus prolata videatur. proinde ſi mihi quaſi nouus aliquis, & quaſi ignarus partis utriuſque conſidas, nullum negotium eſt patefacere, omnia in rebus humanis dubia, incerta, ſuſpenſa: magiſque omnia veriſſimilia, quam vera. quo magis mirum eſt, nonnullos tædio inveſtigandę penitus veritatis cuilibet opinioni temere ſuccumbere, quam in explorando pertinaci diligentia perſeverare. Itaque indignandum omnibus, indoleſcendumque eſt, audere quoſdam, & hoc ſtudiorum rudes, litterarum profanos, expertes artium etiam ſordidarum, certum aliquid de ſumma rerum, ac maieſtate decernere, de qua tot omnibus ſeculis ſectarum plurimarum uſque adhunc ipſa philoſophia deliberat. nec immerito, cum tantum abſit ab exploratione divina humana mediocritas, ut neque quæ ſupra nos cœlo ſuſpenſa ſublata ſunt, neq; quæ infra terram profunda demerſa ſunt, aut ſcire ſit datũ aut ſcrutari permiſſum, aut ſtuprare religioſum: & beati ſatis, ſatiſq; prud ntes iure videamur, ſi ſecundũ illud vetus Sapientis oraculum, noſmetipſos familiarius noverimus. Sed quatenus indulgentes inſano atq; inepto labori ultra humilitatis noſtræ terminos evagamur, & in terram proiecti, cœlum ipſum, &

ipſa

ipſa ſidera audaci cupiditate tranſcendimus, vel hunc errorem ſaltem non vanis & formidoloſis opinionibus implicemus. Sint principio omnium ſemina natura in ſe coëunte denſata: quis hic auctor deus? Sint fortuitis concurſionibus totius mundi membra coalita, digeſta, formata: quis deus machinator? Sidera licet ignis accenderit, & cœlum licet ſua materia ſuſpenderit: licet terram fundaverint pondera, & mare licet influxerit liquor: unde hæc religio, unde formido, quæ ſuperſtitio eſt? Homo & animal omne quod naſcitur, inſpiratur, attollitur elementorum ut voluntaria concretio eſt: in quæ rurſum homo, & animal omne dividitur, ſolvitur, diſſipatur. ita in fontem refluunt, & in ſemet omnia revolvuntur, nullo artifice, nec iudice, nec auctore. ſic, congregatis ignium ſeminibus, ſoles alios atque alios ſemper ſplendere. ſic exhalatis terræ vaporibus nebulas ſemper adoleſcere; quibus denſatis coactiſque nubes altius ſurgere; iiſdem labentibus pluvias fluere; flare ventos, grandines increpare, vel nimbis collidentibus tonitrua mugire, rutilare fulgura, fulmina præmicare. adeo paſſim cadunt, montes irruunt, arboribus incurrunt, ſine delectu tangunt loca ſacra & profana, homines noxios feriunt, & ſæpe religioſos. Quid tempeſtates loquar variis & incertas? quibus nullo ordine, vel examine rerum omnium impetus volutatur. in naufragiis, bonorum malorumque fata mixta, merita confuſa. in incendiis, interitum convenire inſontium nocentiumque. &, cum tabe peſtifera cœli tractus inficitur, ſine diſcrimine omnes deperire: & cum belli ardore ſævitur, meliores potius occumbere. In pace etiam, non tantum æquatur nequitia melioribus, ſed & colitur: ut in pluribus neſcias, utrum ſit eorum deteſtanda pravitas, an optanda felicitas. Quod ſi mundus divina providentia, & alicuis numinis auctoritate regeretur,

num

numquam mereretur Phalaris & Dionyſius re-
gnum; numquam Rutilius & Camillus exilium,
numquam Socrates venenum. Ecce arbuſta frugi-
fera, ecce iam ſeges cana, iam temulenta vinde-
mia, imbri corrumpitur, grandine cæditur. adeo
aut incerta nobis veritas occultatur & premitur:
aut, quod magis credendum eſt, variis & lubricis
caſibus, ſoluta legibus fortuna dominatur. Cum
igitur aut fortuna certa, aut incerta natura ſit;
quanto venerabilius ac melius antiſtites veritatis
maiorum excipere diſſiplinam, religiones traditas
colere, deos, quos à parentibus ante imbutus es
timere quam noſſe familiarius, adorare; nec de
numinibus ferre ſententiam, ſed prioribus crede-
re, qui adhunc rudi ſeculo in ipſius mundi natali-
bus, meruerunt deos vel faciles habere, vel reges.
Inde adeo per univerſa imperia, provincias, oppi-
da, videmus ſingulos ſacrorum ritus gentiles ha-
bere, & deos colere municipes, ut Eleuſinios Ce-
rerem, Phrygas Martem, Epidaurios Æſculapium,
Chaldæos Belum, Aſtarten Syros, Dianam Tau-
rios, Gallos Mercurium, univerſa Romanos. Sic
eorum poteſtas & auctoritas, totius orbis ambi-
tus occupavit: ſic imperiũ ſuum ultra ſolis vias,
& ipſius Oceani limites propagavit, dum exer-
cent in armis virtutem religioſam, dum urbem
muniunt ſacrorum religionibus, caſtis virgi-
nibus, multis honoribus ac nominibus ſacer-
dotum: dum obſeſſi, & citra ſolum Capitolium
capti, colunt deos, quos alius iam ſpreviſ-
ſet iratos; & per Gallorum acies mirantium
ſuperſtitionis audaciam pergunt telis inermes,
ſed cultu religionis armati: dum capti in hoſtili-
bus mœnibus adhunc ferociente victoria numi-
na victa venerantur: dum undique hoſpites deos
quærunt, & ſuos faciunt: dum aras extruunt et-
iam Ignotis numinibus, & Manibus. Sic dum u-
niverſarum gentium ſacra ſuſcipiunt, etiam re-
gna

gna meruerunt. Hinc perpetuus venerationis te-
nor manſit, qui longa ætate non infringitur, ſed
augetur. quippe antiquitas cerimoniis atque fa-
nis tantum ſanctitatis tribuere conſuevit, quan-
tũ adſtruxerit vetuſtatis. Nec tamẽ temere, auſim
enim interim & ipſe concedere & ſic melius erra-
re, maiores noſtri aut obſeruãdis auguriis, aut ex-
tis conſulendis, aut inſtituẽdis ſacris aut delubris
dedicandis operã navaverunt. Specta de libris me-
morias, iam eos deprehendes initiaſſe ritus omniũ
religionum, vel ut remuneraretur divina indulgẽ-
tia, vel ut averteretur imminens ira, aut ut iam
tumens & ſæviens placaretur. Teſtis mater Idæa,
quæ adventu ſuo & probavit matronæ caſtitatem,
& urbem metu hoſtili liberavit. Teſtes equeſtriũ
fratrum in lacu, ſicut oſtenderant, ſtatuæ conſe-
cratæ, qui anheli, ſpumantibus equis atque fu-
mantibus de Preſe victoriam eadem die qua fece-
rant nuntiaverunt. Teſtis ludorum offenſi Iovis
de ſomno plebeii hominis iteratio: & Deciorum
devotio rata. Teſtis & Curtius, qui equitis ſui vel
mole vel honore hiatum profundæ voraginis coæ-
quavit. Frequentius etiam quam volebamus, deo-
rum præſentiam contempta auſpicia conteſtata
ſunt. Sic, Allia nomen infaſtum. ſic Claudii, & Iu-
nii non prœlium in Pœnos, ſed ferale naufragium
eſt. & ut Thraſymenus Romanorum ſanguine &
maior eſſet & decolor, ſprevit auguria Flaminius:
& ut Parthos ſigna repetamus, dirarum impreca-
tiones Craſſus & meruit, & irriſit. Omitto vete-
ra, quæ multa ſunt, & de deorum natalibus, donis,
muneribus: negligo carmina poëtarum: prædicta
etiam de oraculis fata tranſilio, ne vobis antiqui-
tas numium fabuloſa videatur. Intende templis
ac delubris deorum, quibus Romana civitas &
protegitur & ornatur; magis ſunt auguſta numi
nibus incolis, præſentibus, inquilinis, quam cul-
tus inſignibus & muneribus opulenta. Inde adeo

pleni & mixti deo vates futura præcerpunt, dant
cautelam periculis,morbis medelam, ſpem affli-
ctis,opem miſeris,ſolatium calamitatibus, labo-
ribus levamentum. etiam per quietem deos vide-
mus,audimus,agnoſcimus, quos impie per diem
negamus, nolumus, peieramus. Itaque cum o-
mnium gentium de diis immortalibus, quamvis
incerta ſit vel ratio,vel origo, maneat tamē firma
conſenſio,neminem fero tanta audacia, tamque
irreligioſa neſcio qua prudentia tumeſcentem,
qui hanc religionem tam vetuſtam, tam vtilem,
tam ſalubrem diſſoluere,aut infirmare nitatur.Sit
licet ille Theodorus Cyrenæus,vel qui prior Dia-
goras Melius,cui Atheon cognomen appoſuit an-
tiquitas,qui vterque nullos deos aſſeverando, ti-
morem omnem,quo humanitas regitur, venera-
tionemque penitus ſuſtulerunt: nunquam tamen
in hac impietatis diſciplina ſimulatę philoſophiæ
nomine atque auctoritate pollebunt. Cum Abde-
ritem Protagoram Athenienſes viri, conſulte po-
tius,quam profane de divinitate diſputantem, &
expulerint ſuis finibus, & in concione eius ſcri-
pta deuſſerint: quid? homines (ſuſtinebitis enim
me impetum ſuſceptæ actionis liberius exeren-
tem) homines,inquam, deploratæ, inlicitæ, ac
deſperatæ factionis graſſari in deos non ingemi-
ſcendum eſt? qui de ultima fece collectis imperi-
tioribus & mulieribus credulis,ſexus ſui facilita-
te labentibus, plebem profanæ conjurationis in-
ſtituunt; quæ nocturnis congregationibus, & ie-
iuniis ſolemnibus,& inhumanis cibis, non ſacro
quodam,ſed piaculo fœderantur. latebroſa & lu-
cifugax natio, in publicum muta, in angulis gar-
rula. templa ut buſta deſpiciunt, deos deſpuunt,
rident ſacra, miſerentur. miſeri! ſi fas eſt, ſacerdo-
tum honores & purpuras deſpiciunt, ipſi ſeminu-
di. proh! mira ſtultitia & incredibilis audacia!
ſpernunt tormenta præſentia, dum increta me-
tuunt

tuunt & futura: et dum mori poſt mortem timent,
interim mori non timent. ita illis pavorem fal-
lax ſpes ſolatia rediviva blanditur. Ac iam, ut fe-
cundius nequiora proueniunt, ſerpentibus in dies
perditis moribus, per univerſum orbem ſacraria
iſta teterrima impiæ coitionis adoleſcunt. Eru-
enda prorſus hęc, & execranda conſenſio. Occul-
tis ſe notis & inſignibus noſcunt, & amant mu-
tuo pæne antequam noverint: paſſim etiam inter
eos quędam libidinum religio miſcetur: ac ſe pro-
miſce appellant fratres, & ſorores, ut etiam non
inſolens ſtuprum interceſſione ſacri nominis fiat
inceſtum. ita eorum vana & demens ſuperſtitio
ſceleribus gloriatur. Nec de ipſis, niſi ſubſiſteret
veritas, maxima & varia & honore præfanda ſa-
gax fama loqueretur. Audio eos turpiſſimæ pecu-
dis caput aſini conſecratum inepta neſcio qua
perſuaſione venerari. digna et nata religio talibus
moribus. alii eos ferunt ipſius antiſtitis ac ſacer-
dotis colere genitalia, & quaſi parentis ſui adora-
re naturam. neſcio an falſa, certe occultis ac no-
cturnis ſacris appoſita ſuſpicio. et qui hominem
ſummo ſupplicio pro facinore punitum, & crucis
ligna feralia eorum ceremonias fabulatur, con-
gruentia preditis ſceleratiſque tribuit altaria, ut
id colant quod merentur. Iam de initiandis ti-
runculis fabula tam deteſtanda, quam nota eſt.
infans farre contectus, ut decipiat incautos, appo-
nitur ei qui ſacris imbuatur. is infans à tirunculo
farris ſuperficie quaſi ad innoxios ictus provoca-
to cæcis occultiſque vulneribus occiditur: huius,
proh nefas! ſitienter ſanguinem lambunt, huius
certatim membra diſpertiunt, hac fœderantur
hoſtia, hac conſcientia ſceleris ad ſilentium mu-
tuum pignerantur. hæc ſacra ſacrilegiis omnibus
tetriora. Et de convivio notum eſt. paſſim omnes
loquuntur. id etiam Cirtenſis noſtri teſtatur ora-
tio. ad epulas ſolemni die coëunt, cum omnibus

liberis,

liberis,ſororibus. matribus, ſexus omnis homi-
nes,& omnis ætatis.illic poſt multas epulas, ubi
conviviũ caluit, et inceſtæ libidini ebrietatis fer-
vor exarſit, canis qui candelabro nexus eſt, iactu
offulæ vltra ſpatium lineæ qua vinctus eſt, ad im-
petum & ſaltum provocatur: ſic everſo et extin-
cto conſcio lumine,impudentibus tenebris nexus
infandæ cupiditatis involvunt per incertum ſor-
tis:&,ſi non omnes opera, conſcientia tamen pa-
riter inceſti; quoniam voto univerſorum appeti-
tur,quidquid accidere poteſt in actu ſingulorum.
Multa prætereo conſulto. nam & hæc nimis mul-
ta ſunt, quæ aut omnia,aut pleraque omnium ve-
ra declarat ipſius pravæ religionis obſcuritas.Cur
etenim occultare et abſcondere quidquid illud
colunt magnopere nituntur? cum honeſta ſem-
per publico gaudeãt,ſcelera ſecreta ſint.cur nullas
aras habent, templa nulla, nulla nota ſimulacra,
nunquam palam loqui, nunquã libere congrega-
ri,niſi illud quod colunt et interprimunt, aut pu-
niendum eſt, aut pudendum? Vnde autẽ, vel quis
ille,aut vbi deus unicus,ſolitarius,deſtitutus;quẽ
non gens libera, non regna, non ſaltem Romana
ſuperſtitio noverunt? Iudeorum ſola et miſera
gentilitas unum et ipſi deum, ſed palam, ſed tem-
plis,aris, victimis, cerimoniiſque coluerunt. cu-
ius adeo nulla vis,nec poteſtas eſt,ut ſit Romanis
hominibus cum ſua ſibi natione captiuus. At et-
iam Chriſtiani, quà in tam noſtra, quæ portenta
confingunt? Deum illum ſuum, quem nec oſten-
dere poſſunt, nec videre,in omnium mores, actus
omnium, verba denique,et occultas cogitationes
diligenter inquirere: diſcurrentem ſcilicet,atque
ubique præſentem: moleſtum illum volunt,in-
quietum,impudenter etiam curioſum. ſiquidem
adſtat factis omnibus, locis omnibus intererrat:
cum nec ſingulis inſeruire poſſit per univerſa di-
ſtrictus,nec univerſis ſufficere in ſingulis occupa-
tus.

tus. Quid? quod toto orbi, et ipſi mundo cum ſi-
deribus ſuis minantur incendium, ruinam mo-
liuntur.quaſi aut naturæ divinis legibus conſtitu-
tus æternus ordo turbetur; aut rupto elemento-
rum omnium fœdere,et cœleſti compage diviſa,
moles iſta,qua continetur & congitur,ſubruatur.
Nec hac furioſa opinione contenti aniles fabulas
adſtruũt & annectunt. renaſci ſe ferunt poſt mor-
tem et cineres & favillas: et neſcio qua fiducia
mendaciis ſuis invicem credunt. putes eos iam
revixiſſe. anceps malum, & gemina dementia!
cœlo et aſtris, quæ ſic relinquimus ut inveni-
mus, interitum denuntiare: ſibi mortuis, extin-
ctis,qui ſicut naſcimur,et interimus,æternitatem
repromittere. Inde videlicet & execrantur rogos,
et damnant ignium ſepulturas. quaſi non omne
corpus, etſi flammis ſubtrahatur, annis tamen &
ætatibus in terram reſoluatur; nec interſit.utrum
feræ diripiant, an maria conſumant: an humus
contegat,an flamma ſubducat; cum cadaveribus
omnis ſepultura,ſi ſentiunt,pœna ſit: ſi non ſen-
tiunt, ipſa conficiendi celeritate medicina. Hoc
errore decepti beatam ſibi,ut bonis, & perpetem
vitam mortuis policentur; ceteris, ut iniuſtis,
pœnam ſempiternam. Multa ad hæc ſuppetunt,
ni feſtinet oratio. Iniuſtos ipſos magis, nec labo-
ro,iam docui. quanquam etſi iuſtos darem,cul-
pam tamen, vel innocentiam fato tribui ſenten-
tiis plurimorum et hæc veſtra conſenſio eſt. Nam
quidquid agimus, ut alii fato, ita vos Deo dicitis.
ſic ſectæ veſtræ non ſpontaneos cupere, ſed ele-
ctos.Igitur iniquum iudicem fingitis, qui ſortem
in hominibus puniat,non voluntatem.Vellem ta-
men ſciſcitari; utrumne cum corporibus quibus;
ipſiſne, an innovatis reſurgatur. Sine corpore?
Hoc,quod ſciam,neque mens,neque anima, nec
vita eſt. ipſo corpore? ſed iam ante dilapſum eſt.
alio corpore? ergo homo novus naſcitur, non

prior

prior ille reparatur. & tamẽ tanta ætas abiit, ſecula
innumera fluxerunt, quis unus ullus ab inferis
vel Proteſilai ſorte remeavit, horarum ſaltem per-
miſſo commeatu, vel ut exemplo crederemus? O-
mnia iſta ſigmenta male ſanæ opinionis, et ine-
pta ſolatia à poëtis fallacibus in dulcedine car-
minis luſa; à vobis nimirum credulis in deum ve-
ſtrum turpiter reformata ſunt: nec ſaltem de præ-
ſentibus capitis experimentum, quam vos irritæ
pollicitationis caſſa vota decipiant. quid poſt
mortem impendeat, miſeri! dum adhunc vivitis
æſtimati. Ecce pars veſtrum & maior, melior, ut
dicitis, egetis, algetis, opere, fame, laboratis: et
Deus patitur, diſſimulat; non vult, aut non poteſt
opitulari ſuis. ita aut invalidus, aut iniquus eſt.
Tu qui immortalitatem poſtumam ſomnias, cum
periculo quateris, cum febribus ureris, cum dolo-
re laceraris, nondum conditionem tuam ſentis?
nondum agnoſcis fragilitatem? invitus miſer in-
firmitatis argueris, nec fateris? Sed omitto com-
munia. ecce vobis minæ, ſupplicia, tormenta, et-
iam non adorandæ, ſed ſubeundæ cruces: ignes et-
iam quos & prædicitis et timetis: ubi deus ille qui
ſubvenire reviviſcentibus poteſt, viventibus non
poteſt? Nonne Romani ſine veſtro deo imperant,
regnant, fruuntur orbe toto, veſtrique dominatur?
vos vero ſuſpenſi interim atque ſolliciti, honeſtis
voluptatibus abſtinetis; non ſpectacula viſitis,
non pompis intereſtis, convivia publica abſque
vobis; ſacra certamina, præcerptos cibos, et deli-
batos altaribus potus abhorretis. Sic reformidatis
deos, quos negatis. non floribus caput nectitis,
non corpus odoribus honeſtatis: reſervatis un-
guẽta funeribus: coronas etiam ſepulcris denega-
tis, pallidi, trepidi, miſericordia digni, ſed noſtro-
rum deorum. ita nec reſurgitis miſeri, nec inte-
rim vivitis proinde ſi quid ſapientię vobis, aut ve-
recundiæ eſt, deſinite cœli plagas, et mundi fata et
ſe-

ſecreta rimari. ſatis eſt pro pedibus aſpicere, ma-
xime indoctis, impolitis, rudibus, agreſtibus: qui-
bus non eſt datum intelligere civilia, multo ma-
gis denegatum eſt diſſerere divina. Quamquam, ſi
philoſophandi libido eſt, Socratem ſapientię prin-
cipem quiſque veſtrum tantus eſt ſi poterit imite-
tur. Eius viri, quoties de cœleſtibus rogabatur, no-
ta reſponſio eſt: Quod ſupra nos, nihil ad nos. Me-
rito. Ergo de oraculo teſtimoniũ meruit pruden-
tiæ ſingularis. quod oraculum ipſe præſenſit, id-
circo univerſis eſſe præpoſitum, non quod omnia
comperiſſet, ſed quod nihil ſe ſcire didiciſſet. ita,
confeſſæ imperitiæ ſumma prudentia eſt. Hoc
fonte defluxit Arceſilæ, & multo poſt Carneadis
et Academicorum plurimorum in ſummis quæ-
ſtionibus tuta dubitatio; quo genere philoſopha-
ri et caute indocti poſſunt, et docti glorioſe. Quid,
Simonidis melici nonne admiranda omnibus, et
ſectanda cunctatio? qui Simonides cum de eo,
quid, et quales arbitraretur deos ab Hierone ty-
ranno quæretur, primo deliberationi diem petiit,
poſtridie biduum prorogavit, mox alterum tan-
tum admonitus adiunxit; poſtremo cum cauſas
tantæ moræ tyrannus inquireret, reſpondit ille,
quod ſibi quanto inquiſitio tradior pergeret, tan-
to veritas fieret obſcurior. Mea quoque opinione,
quæ ſunt dubia, ut ſunt, relinquenda ſunt: nec tot
ac tantis viris deliberantibus temere et audaciter
in alteram partem ferenda ſententia eſt; ne aut a-
nilis inducatur ſuperſtitio, aut omnis religio de-
ſtruatur. Sic Cæcilius, et renidens (nam indigna-
tionis eius tumorem affuſę orationis impetus re-
laxaverat:) Et quid ad hæc, ait, audet Octavius
homo Plautinæ proſapię, ut piſtorum præcipuus,
ita poſtremus philoſophorum? parce, inquam, in
eum plaudere: neque enim prius exultare te di-
gnum eſt concinnitate ſermonis, quam utrimque
plenius fuerit peroratum; maxime cum non lau-

 di

di,ſed veritati diſceptatio veſtra nitatur. Et quan-
quam magnum in modum me ſubtili varietate
tua delectarit oratio,tamen altius moveor,non de
præſenti actione, ſed de toto genere diſputandi:
quod plerumque pro differentium viribus,et elo-
quentiæ poteſtate, etiam preſpicuæ veritatis con-
ditio mutetur. Id accidere pernotum eſt audito-
rum facilitate, qui dum verborum lenocinio à re-
rum intentionibus avocantur, ſine delectu aſſen-
tiuntur dictis omnibus: nec à rectis falſa ſecer-
nunt,neſcientes in eſſe & incredibili verum,et in
veriſimili mendacium. Itaque quo ſæpius aſſeve-
rationibus credunt,eo frequentius à peritioribus
arguuntur: ſic aſſidue temeritate decepti, culpam
iudicis transferunt ad incerti querelam, ut da-
mnatis omnibus malint univerſa ſuſpendere,
quam de fallacibus iudicare. Igitur nobis provi-
dendum eſt,ne odio identidem ſermonum omniū
laboremus; ita ut in execrationem & odium ho-
minum plerique ſimpliciores efferantur.Nam in-
caute creduli circumveniuntur ab his, quos bo-
nos putaverunt: mox errore cõſimili jam ſuſpe-
ctis omnibus,ut improbos metuunt, etiam quos
optimos ſentire potuerunt.Nos proinde ſolliciti,
quod utrimque omni negotio diſſeratur, & ex al-
tera parte plerumque obſcura ſit veritas,ex altero
latere mira ſubtilitas, quæ nonnumquam uberta-
te dicendi,fidem confeſſæ probationis imitetur:
diligenter,quantum poteſt, ſingula ponderemus,
ut argutias quidem laudare, ea vero quæ recta
ſunt,eligere,probare,ſuſcipere poſſimus. Decedis
(inquit Cæcilius) officio iudicis religioſi: nam
periniurium eſt, vires te actionis meæ intergreſſu
graviſſimæ diſputationis infringere, cum Octa-
vius integra & illibata habeat ſingula.Si potes re-
putare id quod criminaris,inquam,in commune
niſi fallor,compendium protuli,ut examine ſcru-
puloſo noſtram ſententiam non eloquentię tu-
mo-

more,ſed rerum ipſarum ſoliditate libremus. nec
avocanda,quod quereris, diutius intentio. cum
toto ſilentio liceat reſponſionem Ianuarii noſtri
iam geſtientis audire.Et *Octavius*: Dicam equidem,
ut potero, pro viribus, & adnitendum tibi mecum
eſt,ut conviciorum amariſſimam labem verborum
veraciū in lumine diluamus. Nec diſſimulabo,prin
cipio ita Natalis mei errantem,vagam, lubricā nu-
taſſe ſententiam, ut ſit nobis ambigendum,utrum
tua eruditio turbata ſit, an vacillaverit per erro-
rem. nam interim deos credere,interim ſe delibe-
rare variavit,ut propoſitionis incerto,incertior re-
ſponſionis noſtrę intentio fundaretur. Sed in Na-
tali meo verſutiam nolo,non credo, procul eſt ab
eius ſubtilitate ſimplici ſubtilis urbanitas. Quid
igitur? ut qui rectam viam neſcit, ubi, ut fit, in
plures una diffunditur,quia viam neſcit,hæret an-
xius,nec ſingulas audet eligere;nec univerſas pro-
bare: ſic cui non eſt veri ſtabile iudicium, prout
infida ſuſpicio ſpragitur, ita eius dubia opinio
diſſipatur. Nullum itaque miraculum eſt, ſi Cæci-
lius identidem in contrariis ac repugnantibus ia-
ctetur æſtu, et fluctuetur: quod ne fiat vlterius,
convincam & redarguam, quamuis diverſa ſint
quæ dicta ſunt, una veritate confirmata probata-
que. Nec dubitandum ei de cetero eſt, nec vagan-
dum. Et quoniam meus frater erupit ægre ſe fer-
re, ſtomachari,indignari, dolere, illiteratos,pau-
peres,imperitos, de rebus cœleſtibus deſputare;
ſciat omnes homines ſine delectu ætatis, ſexus,
dignitatis, rationis et ſenſus capaces & habiles
procreatos; nec fortuna nactos eſſe ſapientiam:
quin ipſos etiam philoſophos, vel ſi qui alii ar-
tium repertores in memorias exierunt,priuſquam
ſollertia mentis parerent nominis claritatem, ha-
bitos eſſe plebeios,indoctos,feminudos. adeo di-
vites facultatibus ſuis illigatos, magis aurum ſu-
ſpicere conſueſſe,quam cœlum. noſtrates paupe-

 res,

res,& commentos eſſe prudentiam, et tradidiſſe
ceteris diſſiplinam. unde apparet ingenium non
dari facultatibus, nec ſtudio parari, ſed cum ipſa
mentis formatione generari. Nihil itaque indi-
gnandum vel dolendum, ſi quicumque de divinis
quęrat,ſentiat,proferat; cum non diſputantis au-
ctoritas, ſed diſputationis ipſius veritas requira-
tur: atque etiam, quo imperitior ſermo, hoc illu-
ſtrior eſt: quoniam non fucatur pompa facundiæ
et gratiæ,ſed,ut eſt,recti regula ſuſtinetur. Nec re-
cuſo, quod Cæcilius aſſerere inter præcipua con-
niſus eſt,hominem noſſe ſe, & circumſpicere de-
bere,quid ſit, unde ſit,quare ſit; utrum elementis
concretus, an concinnatus atomis, an potius à
Deo factus,formatus. quod ipſum explorare & e-
ruere ſine univerſitatis inquiſitione non poſſu-
mus,cum ita cohærentia,connexa, concatenata
ſint, ut niſi divinitatis rationem diligenter excu-
ſſeris,neſcias humanitatis,nec poſſis pulcre gere-
re rem civilem, niſi cognoveris hanc communem
omnium mundi civitatem: præcipue cum à feris
belluis hoc differamus, quod illa prona, in ter-
ramque vergentia, nihil nata ſint proſpicere, niſi
pabulum: nos quibus vultus erectus, quibus ſu-
ſpectus in cœlum datus eſt,ſermo,et ratio,per quę
Deum agnoſcimus,ſentimus,imitamur, ignorare
nec fas nec licet ingerentem ſeſe oculis, & ſenſi-
bus noſtris cœleſtem claritatem. ſacrilegii enim
vel maximi inſtar eſt,humi quærere, quod in ſub-
limi debeas invenire. Quo magis mihi videntur,
qui hunc mundi totius ornatum non divina ra-
tione perfectum volunt, ſed fruſtis quibuſ-
dam temere cohærentibus conglobatum, men-
tem, ſenſum, oculos denique ipſos non habere.
Quid enim poteſt eſſe tam apertum, tam con-
feſſum, tamque perſpicuum, cum oculos in cœ-
lum ſuſtuleris, & quę ſunt infra circaque luſtra-
veris; quam eſſe aliquot numen præſtantiſſimæ
men-

mentis,quo omnis natura inſpiretur, moveatur,
alatur,gubernatur? Cœlum ipſum vide,quam late
tenditur, quam rapide volvitur, vel quod in no-
ctem aſtris diſtinguitur, vel quod in diem ſole lu-
ſtratur; jam ſcies quam ſit in eo ſummi modera-
toris mira & divina libratio. Vide et annum, ut
ſolis ambitus faciat, et menſem vide ut luna au-
ctu,ſenio,labore circumagat. Quid tenebrarum et
luminis dicam recurſantes vices,ut ſit nobis ope-
ris & quietis alterna reparatio? Relinquenda ve-
ro aſtrologis prolixior de ſideribus oratio, vel
quod regant curſum navigandi, vel quod arrandi,
metendique tempus inducant: quæ ſingula non
modo ut crearētur, fierent,diſponerentur,ſummi
opificis, & perfectæ rationis eguerunt, verum et-
jam ſentiri,perſpici, intelligi,ſine ſumma ſoller-
tia et ratione non poſſunt. Quid? cum ordo tem-
porum ac furgum ſtabili varietate diſtinguitur,
nonne auctorem ſuum,parentemque teſtatur? Ver
æque cum ſuis floribus, & ęſtas cum ſuis menſſi-
bus,et autumni maturitas grata, et hiberna olivi-
tas neceſſaria: qui ordo facile turbaretur, niſi
maxima ratione conſiſteret. Iam providentiæ
quantæ,ne hiems ſola glacie ureret, aut ſola æſtas
ardore torreret,autumni et veris inſerere medium
temperamentum, ut per veſtigia ſua anni rever-
tentis occulti et innoxii tranſitus laberentur.
Mari intende,lege litoris ſtringitur; quidquid ar-
borum eſt vide, quam è terrę viſceribus anima-
tur. Aſpice oceanum,refluit reciprocis æſtibus: vi-
de fontes, manant venis perennibus: fluvios in-
tuere,eunt ſemper exercitis lapſibus. Quid loquar
apte diſpoſita recta montiū,collium flexa, porre-
cta camporum? quidve animantium loquar adver-
ſus ſeſe tutelam multiformem? alias armatas cor-
nib. alias dentibus ſeptas, & fundatas ungulis, et
ſpicatas aculeis,aut pedū celeritate liberas,aut e-
latione pinnarū. Ipſa præcipue formæ noſtræ pul-
cri-

tudo Deũ fatetur artificem, ſtatus regibus, vultus
erectus, oculi in ſummo, velut in ſpecula cõſtituti,
& omnes ceteri ſenſus velut in arce cõpoſiti. Lon-
gum eſt re per ſingula. nihil in homine membrorũ
eſt, quod non & neceſſitatis cauſa ſit, et decoris:
et, quod magis mirum eſt, eadem figura omnibus,
ſed quædam unicuiq; lineamenta deflexa. ſic et ſi-
miles univerſi videmur, et inter ſe ſinguli diſſimi-
les invenimur. Quid naſcendi ratio, quid cupido
generandi? nonne à Deo data eſt, & ut ubera par-
tu matureſcente lacteſcant, et ut tener fetus uber-
tate lactei roris adoleſcat? Nec univerſitati ſo-
lummodo Deus, ſed & partibus conſulit. Britan-
nia ſole deficitur, ſed circumfluentis maris tepo-
re recreatur. Ægypti ſiccitatem temperat Nilus:
colit Euphrates Meſopotamiam. pro imbribus
penſat. Indus & ſerere Orientem dicitur, et riga-
re. Quod ſi ingreſſus aliquam domum, omnia ex-
culta, diſpoſita, ornata vidiſſes, utique præeſſe ei
crederes dominum, & illis bonis rebus multo eſſe
meliorem: ita in hac mundi domo, cum cœlum,
terramque perſpicias, providentiam, ordinem, le-
gem, crede eſſe univerſitatis dominum, paren-
temque, ipſis ſideribus, et totius mundi partibus
pulcriorem. Ni forte, quoniam de providentia
nulla dubitatio eſt, inquirendum putas, utrum u-
nius imperio, an arbitrio plurimorum cœleſte re-
gnum gubernetur: quod ipſum non eſt multi la-
boris aperire cogitanti imperia terrena, quibus e-
xempla utique de cœlo. Quando unquam regni
ſocietas aut cum fide cœpit, aut ſine cruore diſ-
ceſſit? Omitto Perſas de equorum hinnitu augu-
rantes principatum: & Thebanorum par, mortu-
am fabulam, tranſeo. Ob paſtorum, et caſę re-
gnum de geminis memoria notiſſima eſt. Generi
& ſoceri bella toto orbe diffuſa ſunt, et tam ma-
gni imperii duos fortuna non cepit. Vide cetera.
rex unus apibus, dux unus in gregibus, in armen-
tis

tis rector unus: tu in cœlo ſummam poteſtatem
diviti credas, & ſcindi veri illius ac divini imperii
totam poteſtatem? cum palam ſit parentem om-
nium Deum nec terminum; qui nativitatem o-
mnibus præſtet, ſibi perpetuitatem: qui ante
mundum fuerit ſibi ipſe pro mundo; qui univerſa
quæcumque ſunt, verbo iubet, ratione diſpenſat,
virtute conſummat. Hic nec videri poteſt, viſu
clarior eſt; nec comprehendi poteſt, nec æſtima-
ri, ſenſibus maior eſt, infinitus, immenſus, & ſoli
ſibi tantus quantus eſt notus. nobis vero ad intel-
lectum pectus anguſtum eſt: et ideo ſic eum di-
gne æſtimamus, dum inæſtimabilem dicimus. Elo-
quar quemadmodum ſentio. magnitudinem Dei
qui ſe putat noſſe, minuit: qui non vult minuere,
non novit. nec nomen Deo quæras, Deus nomen
eſt, cum per ſingulos propriis appellationum inſi-
gnibus multitudo dirimenda eſt: Deo, qui ſolus
eſt, Dei vocabulum totum eſt: quem ſi patrem di-
xero, terrenum opineris; ſi regem, carnalem ſu-
ſpiceris; ſi dominum, intelliges utiq; mortalem.
Aufer additamenta nominum, & preſpicies eius
claritatem. Quid, quod omnium de iſto habeo
conſenſum? Audio vulgus, cum ad cœlum manus
tendunt, nihil aliud quam Deum dicunt, et, Deus
magnus eſt, et, Deus verus eſt: &, ſi Dens dederit.
vulgi iſte naturalis ſermo eſt, an Chriſtiani confi-
tentis oratio? Et qui Iovem principem volunt,
falluntur in nomine, ſed de una poteſtate conſen-
tiũt. Audio poetas quoque unum patrem divum
atque hominum prædicantes, et talam eſſe mor-
talium mentem, qualem parens omnium diem
duxerit. Quid Mantuanus Maro? non ne aper-
tius, proximius, verius; Prineipio, ait, cœlum &
terras, & cetera mundi membra, ſpiritus intus a-
lit, et infuſa mens agitat: inde hominum, pecu-
dumque genus, et quidquid aliud animalium. I-
dem alio loco, mentem iſtam et ſpiritum Deum
no-

minat. hæc enim vera ſunt: Deum namq; ire per
omnes terraſq; tractuſq; maris, cœlumque pro-
fundum: unde homines et pecudes, unde imber
& ignes. Quid aliud et ab nobis Deus, quam mens,
& ratio, et ſpiritus prædicatur? Recenſeamus, ſi
placet, diſciplinam philoſophorum, deprehendes
eos, etſi ſermonibus variis, ipſis tamen rebus in
hanc unam coire et conſpirare ſententiam. O-
mitto illos rudes et veteres, qui de ſuis dictis ſa-
pientes eſſe meruerunt. Sit Thales Mileſius o-
mnium primus, qui primus omnium de cœleſti-
bus diſputavit. idem Mileſius Thales rerum ini-
tium aquam dixit: Deum autem eam mentem,
quæ ex aqua cuncta formaverit. Eho, altior et
ſublimior aquæ et ſpiritus ratio, quam ut ab ho-
mine potuerit inveniri. à Deo traditum. Vides
philoſophi principalis nobiſcum penitus opi-
nionem conſonare. Anaximenes deinceps, et
poſt Apolloniates Diogenes aëra Deum ſtatuunt,
infinitum, et immenſum. Horum quoque ſimilis
de divinitate conſenſio eſt. Anaxagoræ vero, de-
ſcriptio et motus infinitæ mentis Deus dicitur.
& Pythagoræ Deus eſt animus, per univerſam re-
rum naturam commeans et intentus; ex quo et-
jam animalium omninm vita capiatur. Xenopha-
nem notum eſt omne infinitum cum mente Deũ
tradere: et Antiſthenem populares deos multos,
ſed naturalem unum præcipuum. Speuſippum
vim naturalem, animalem, qua omnia regantur,
Deum noſſe. Quid Democritus? quamvis ato-
morum primus inventor, nonne plerumque na-
turam, quæ imagines fundat, et intelligentiam
Deum loquitur? Straton quoque et ipſe natu-
ram. etiam Epicurus ille, quid deos aut otioſos
fingit, aut nullos, naturam tamen ſuperponit. A-
riſtoteles variat, et aſſignat tamen unam pote-
ſtatem. nam interim mentem, mundum interim
Deum dicit, interim mundo Deum præficit. He-
ra-

raclides Ponticus quoq; Deo divinam mentem,
quamvis varie, adſcribit, alias mundo, alias men-
ti divinæ tribuens principatum. Theophraſtus, et
Zenon, et Chryſippus, et Cleanthes, ſunt et ipſi
multiformes, ſed ad unitatem providentiæ omnes
revolvuntur. Cleanthes enim mentem, modo a-
nimum, modo æthera, plerumq; rationem Deum
diſſeruit. Zenon ejuſdem magiſter naturalem
legem atque divinam, et æthera interim, inter-
dumque rationem vult omnium eſſe principium.
idem interpretando Iunonem aëra, Iovem cœ-
lum. Neptunum mare, ignem eſſe Vulcanum, et
ceteros ſimiliter vulgi deos elementa eſſe mon-
ſtrando, publicum arguit graviter et revincit er-
rorem. Eadem fere Chryſippus, vim divinam,
rationalem naturam, et mundum interim, et fa-
talem neceſſitatem DEVM credit, Zeno-
nemque interpretatione phiſiologiæ in Heſio-
di, Homeri, Orpheique carminibus imitatur.
Babylonio etiam Diogeni diſciplina eſt expo-
nendi & diſſerendi, Iovis partum, & ortum Mi-
nervæ, et hoc genus cetera, rerum vocabula eſſe,
non deorum. Nam Socraticus Xenophon for-
mam Dei veri negat videri poſſe, et ideo quæri
non oportere: Ariſto Chius comprehendi omni-
no non poſſe. uterque majeſtatem Dei intelli-
gendi deſperatione ſenſerunt. Platoni apertior
de Deo, & rebus ipſis & nominibus oratio eſt;
& quæ tota eſſet cœleſtis, niſi perſuaſionis ci-
vilis nonnunquam admixtione ſordeſceret. Pla-
toni, itaque in Timæo Deus eſt ipſo ſuo nomine
mundi parens, artifex animæ, cœleſtium terreno-
rumque fabricator: quem & invenire difficile,
prænimia & incredibili poteſtate, & cum inve-
neris, in publicum dicere impoſſibile præfatur.
Eadem fere & iſta quæ noſtra ſunt. nam & Deum
novimus, & parentem omnium dicimus; & nun-
quam publice niſi interrogati prędicamus. Expo-
ſu

ſui opiniones omnium ferme philoſophorum,
quibus illuſtrior gloria eſt, Deum unum multis
licet deſignaſſe nominibus: ut quivis arbitretur
aut nunc Chriſtianos philoſophos eſſe, aut Philo-
ſophos fuiſſe jam tunc Chriſtianos. Quod ſi pro-
videntia mundus regitur, & unius Dei nutu gu-
bernatur. non nos debet antiquitas imperito-
rum fabellis ſuis delectata, vel capta, ad errorem
mutui rapere conſenſus: cum philoſophorum
ſuorum ſententiis refellatur, quibus et rationis
& vetuſtatis adſiſtit auctoritas. Majoribus enim
noſtris tam facilis in mendaciis fides fuit, ut te-
mere crediderint etiam alia monſtruoſa mira mi-
racula: Scyllam multiplicem, Chimæram multi-
formem, et Hydram felicibus vulneribus renaſ-
centẽ, & Centauros equos ſuis hominib. imple-
xos, et quidquid famæ licet fingere, illis erat libe-
ter audire. Quid illas aniles fabulas, de hominibus
aves, & feras homines & de hominib. arbores atq;
flores? quæ ſi eſſent facta, fierent; quia fieri nõ poſ-
ſunt, ideo nec facta ſunt. Similiter ac vero erga
deos quoq; majores noſtri improvidi, creduli, rudi
ſimplicitate crediderunt: dũ reges ſuos colunt re-
ligioſe, dum defunctos eos deſiderant in imagini-
bus videre dũ geſtiunt eorum memorias in ſtatuis
detinere, ſacra facta ſunt quæ fuerant adſumpta
ſolatia. Denique et antequam commerciis orbis
pateret, et antequam gentes ritus ſuos moreſque
miſcerent, unaquæque natio conditorem ſuum,
aut ducem inclytum, aut reginam pudicam ſexu
ſuo fortiorem, aut alicujus muneris vel artis re-
pertorem venerabatur, ut civem bonæ memoriæ.
ſic & defunctis præmium, et futuris dabatur ex-
emplum. Lege Stoicorum ſcripta, vel ſcripta ſa-
pientium, eadem mecum recognoſces. ob merita
virtutis aut muneris deos habitos. Euhemerus
exſequitur, et eorum natales, patrias, ſepulcra di-
numerat, et per provincias monſtrat: Dictæi Io-
vis,

vis, et Apollinis Delphici, Phariæ Iſidis, et Ce-
teris Eleuſinæ. Prodicus aſſumtos in deos loqui-
tur, qui errando inventis novis frugibus utilitati
hominum profuere. In eandem ſententiam &
Perſeus philoſophatur, & adnectit inventas fru-
ges et frugum ipſarum repertores ijſdem nomini-
bus, ut comicus ſermo eſt Venerem ſine Libero
& Cerere frigere. Alexander ille magnus Mace-
do inſigni volumine ad matrem ſuam ſcripſit,
metu ſuæ poteſtatis proditum ſibi de diis homi-
nibus à ſacerdote ſecretum. illic Vulcanum facit
omnium principem, & poſtea Iovis gentem; &
de ſpicis Iſidis ad hirundinem ſiſtrum, et adſpar-
ſis membris inanem tui Serapidis ſive Oſiridis
tumulum. Conſidera denique ſacra ipſa, et ipſa
myſteria, invenies exitus triſtes, fata, et funera, et
luctus, atque planctus miſerorum deorum. Iſis
perditum filium cum Cynocephalo ſuo et calvis
ſacerdotibus luget, plangit, inquirit: et Iſiaci mi-
ſeri cædunt pectora, et dolorem infeliciſſimæ ma-
tris imitantur: mox invento parvulo gaudet I-
ſis, exultant ſacerdotes, Cynocephalus inventor
gloriatur: nec deſinunt annis omnibus vel per-
dere quod inveniunt, vel invenire quod perdunt.
Nonne ridiculum eſt, vel lugere quod colas, vel
colere quod lugeas? Hæc tamen Ægyptia quon-
dam, nunc et ſacra Romana ſunt. Ceres facibus
accenſis, et ſerpente circumdata, errore ſubre-
ptam et corruptam Liberam anxia et ſollicita ve-
ſtigat. Hæc ſunt Eleuſinia. Et quæ Iovis ſacra
ſunt? nutrix capella eſt, et avido patri ſubtrahi-
tur infans ne voretur, et Corybantum cymbalis,
ne pater audiat, vagitus initus eliditur. Cybelæ
Dindyma pudet dicere, quæ adulterum ſuum in-
feliciter placitum, quoniam et ipſa deformis &
vetula, ut multorum deorum mater, ad ſtuprum
illicere non poterat, exſecuit, ut deum ſcilicet fa-
ceret eunuchum. Propter hanc fabulam Galli
eam

eam et ſemiviri ſui corporis ſupplicio colunt.
hæc jam non ſunt ſacra, tormenta ſunt. Quid
formæ ipſæ et habitus? nonne arguunt ludibria
& dedecora deorum veſtrorum? Vulcanus clau-
dus Deus et debilis: Apollo tot ætatibus levis:
Æſculapius bene barbatus, etſi ſemper adoleſcen-
tis Apollinis filius: Neptunus glaucis oculis,
Minerva cæſiis, bubulis Iuno: pedibus Mercu-
rius alatis, Pan ungulatis, Saturnus compeditis:
Ianus vero frōtes duas geſtat, quaſi ut averſus in-
cedat: Diana interim eſt alte ſuccincta venatrix:
et Epheſia mammis multis et uberibus exſtructa:
& Trivia trinis capitibus, multis manibus horrifi-
ca. Quid ipſe Iupiter veſter? modo imberbis ſtatui-
tur, modo barbatus locatur, et cum Hammon dici-
tur, habet cornua; et cum Capitolinus, tunc gerit
fulmina; et cum Latiaris, cruore perfunditur; &
cum Feretrius, non auditur. Et ne longius mul-
tos Ioves obeam, tot ſunt Iovis monſtra quot
nomina. Erigone ſuſpenſa de laqueo eſt, ut virgo
inter aſtra ignita ſit: Caſtores alternis moriun-
tur, ut vivant: Æſculapius ut in Deum ſurgat,
fulminatur: Hercules ut hominem exuat, Oetæis
ignibus concrematur. Has fabulas et errores &
ab imperitis parentibus diſcimus, et, quod eſt
gravius, ipſis ſtudiis et diſciplinis elaboramus,
carminibus præcipue poëtarum, qui plurimum
quantum veritati ipſa ſua auctoritate nocuere.
Et Plato ideo præclare Homerum illum incly-
tum laudatum & coronatum de civitate quam in
ſermone inſtituebat, ejecit. Hic enim præcipuus
bello Troico deos veſtros, etſi ludos facit, tamen
in hominum rebus & actibus miſcuit. hic eorum
paria compoſuit, ſauciavit Venerem, Martem
vinxit, vulneravit, fugavit: Iovem narrat à Bria-
reo liberatum, ne à diis ceteris ligaretur; et Sarpe-
donem filium, quoniā morti non poterat eripere,
cruentis imberib. fleviſſe et loro Veneris illectū,
flagrantius quam in adulteras ſoleat, cum Iunone

uxore concumbere. alibi Hercules ſtercora egerit,
& Apollo Admeto pecus paſcit. Laomedonti ve-
ro muros Neptunus inſtituit, nec mercedem ope-
ris infelix ſtructor accepit. illic Iovis fulmen cum
Æneę armis in incude fabricatur: cum cœlum et
fulmina et fulgura longe ante fuerit, quam Iupi-
ter in Creta naſceretur, & flammas veri fulminis
nec Cyclops potuerit imitari, nec ipſe Iupiter
non vereri. Quid loquar Martis et Veneris adul-
terium deprehenſum: et in Ganymedem Iovis
ſtuprum cœlo conſecratum? Quæ omnia in hoc
prodita, ut iudiciis hominum quædam auctoritas
pareretur. His atq; huiuſmodi figmentis et men-
daciis dulcioribus corrumpuntur ingenia pue-
rorum; & hiſdem fabulis inhærentibus, ad uſque
ſummæ ætatis robur adoleſcunt, et in iiſdem opi-
nionib. miſeri conſeneſcunt: cum ſit veritas ob-
via, ſed requirentibus. Saturnum enim principem
huius generis et examinis omnes ſcriptores vetu-
ſtatis, Gręci Romanique, hominem prodiderunt.
Scit hoc Nepos et Caſſius in hiſtoria: et Thallus,
ac Diodorus hoc loquuntur. Is itaq; Saturnus Cre-
ta profugus, Italiam metu filii ſevientis acceſſe-
rat, et Iani ſuſceptus hoſpitio rudes illos homines
et agreſtes multa docuit, ut Græculus et politus,
litteras imprimere, nummos ſignare, inſtrumen-
ta conficere. Itaque latebram ſuam, quod tuto la-
tuiſſet, vocari maluit Latium; & vrbem Saturniā
de ſuo nomine; et Ianiculum Ianus, ad memo-
riam uterque poſteritatis relinquerunt. Homo i-
gitur utique qui fugit, homo utique qui latuit, et
pater hominis, et natus ex homine: terræ enim et
cœli filius, quod apud Italos eſſet ignotis paren-
tibus proditus: ut in hodiernum inopinato viſos,
cœlo miſſos; ignobiles & ignotos, terræ filios no-
minamus. Eius filius Iuppiter, Cretæ excluſo pa-
rente regnavit, illic obiit, illic filios habuit; ad-
hunc antrum Iovis viſitur, et ſepulcrum eius o-
ſten-

ſtenditur, et ipſis ſacris ſuis humanitatis arguitur. Otioſum eſt ire per ſingulos, et totam ſeriem generis iſtius explicare, cum in primus parentibus probata mortalitas, in ceteros ipſo ordine ſucceſſionis influxerit. niſi forte poſt mortem deos fingitis: et peierante Proculo deus Romulus: et Iuba Mauris volentibus deus eſt: et divi ceteri reges qui conſecrantur, non, ad fidem numinis, ſed ad honorem emeritæ poteſtatis. Invitis his denique hoc nomen adſcribitur; optant in homine perſeverare, fieri ſe deos metuunt; et ſi iam ſenes, nolunt. Ergo nec de mortuis dii, quoniam Deus mori non poſſit; nec de natis, quoniam moritur omne quod naſcitur: divinum autem id eſt, quod nec ortum habet, nec occaſum. Cur enim ſi nati ſunt, non hodieq; naſcuntur? niſi forte iam Iupiter ſenuit, et partus in Iunone defecit: et Minerva canuit antequam peperit. An ideo ceſſavit iſta generatio, quoniam nulla huiuſmodi fabulis præbetur aſſenſio? Ceterum ſi dii creare poſſent, interire non poſſent; plures totis hominibus deos haberemus; ut iam eos nec cœlum contineret, nec aër caperet, nec terra geſtaret. Vnde manifeſtum eſt homines illos fuiſſe, quos et natos legimus, et mortuos ſcimus. Quis ergo dubitat horum imagines conſecratas vulgus orare, & publice colere; dum opinio et mens imperitorum artis concinnitate decipitur, auri fulgore præſtringitur, argenti nitore et candore eboris hebetatur? Quod ſi in animum quis inducat tormentis quibus, et quibus machinis ſimulacrum omne formetur, erubeſcet timere ſe materiem, ab artifice, ut deum faceret, illuſam. Deus enim ligneus, rogi fortaſſe, vel infelicis ſtipitis portio, ſuſpenditur, cæditur, dolatur, runcinatur. et deus æreus vel argenteus de immundo vaſculo, ut ſæpius factum Ægyptio regi, conflatur, tunditur malleis, et incudibus figuratur: et lapideus cædi-

tur, ſcalpitur, et ab impurato homine levigatur, nec ſentit ſuæ navitatis injuriam, ita ut nec poſtea de veſtra veneratione culturam; niſi forte nondum deus ſaxum eſt, vel lignum, vel argentum. Quando igitur hic naſcitur? ecce funditur, fabricatur, ſcalpitur. nondum deus eſt. ecce plumbatur, conſtruitur, erigitur. nec adhuc deus eſt. ecce ornatur, conſecratur, oratur; tunc poſtremo deus eſt, cum homo illum voluit, & dedicavit. Quanta vero de diis veſtris animalia muta naturaliter judicant? mures, hirundines, milvi, non ſentire eos ſciunt, norunt, inculcant, inſident, ac niſi abigatis, in ipſo dei veſtri ore nidificant. araneæ vero faciem ejus intexunt, & de ipſo capite ſua fila ſuſpendunt. vos tergitis, mundatis, eraditis, et illos, quos facitis, protegitis, & timetis. Dum unuſquiſque veſtrum non cogitat, prius ſe debere deum noſſe, quam colere cum inconſulte geſtiunt parentibus obedire: dum fieri malunt alieni erroris acceſſio, quam ſibi credere: dum nihil ex his quæ timent, norunt, ſic in auro & argento avaritia conſecrata eſt; ſic ſtatuarum inanium conſignata forma; ſic nata Romana ſuperſtitio. quorum ritus, ſi percenſeas, ridenda quammulta, multa etiam miſeranda ſunt. Nudi cruda hieme diſcurrũt. alii incendũt pileati, ſcuta vetera circumferunt, pelles cædunt, mendicantes vicatim deos ducunt. quædam fana ſemel anno adire permittunt. quædam in totum nefas viſere. eſt quo viro non licet, & nonnulla absq; fœminis ſacra ſunt? etiam ſervo quibuſdam ceremoniis intereſſe piaculare flagitium eſt. alia ſacra coronat univira, alia multivira, & magna religione conquiritur, quæ plura poſſit adulteria numerare. Quid, qui ſanguine ſuo libat, & vulneribus ſuis ſupplicat, non profanus melius eſſet, quam ſic religioſus? aut, cui exta ſunt obſcena demeſſa, quomodo deum violat, qui hoc mo-

do placat? cum ſi eunuchos deus vellet, poſſet
procreare, non facere. Quis non intelligat male
ſanos, & vanæ & perditæ mentis in iſta deſipere,
& ipſam errantium turbam mutua ſibi patroci-
nia præſtare? Hic defenſio communis furoris eſt
furentium multitudo. At tamen iſta ipſa ſuper-
ſtitio Romanis dedit, auxit, fundavit imperium;
cum non tam virtute, quam religione & pietate
pollerent. Nimirum inſignis & nobilis juſtitia
Romana ab ipſis imperii naſcentis incunabulis
auſpicata eſt. Nonne in ortu ſuo & ſcelere col-
lecti & muniti immanitatis ſuæ terrore creve-
runt? Nam aſylo prima plebs congregata eſt. con-
fluxerāt perditi, facinoroſi, inceſti, ſicarii, prodi-
tores. Et ut ipſe Romulus imperator & rector po-
pulum ſuum facinore præcelleret, paricidium fe-
cit. Hæc prima ſunt auſpicia religioſæ civitatis.
mox alienas virgines jam deſponſatas, jam deſti-
natas, & uonnullas de matrimonio mulierculas
ſine more rapuit, violavit, illuſit: & cum earum
parentibus, id eſt, cum ſoceris ſuis, bellum mi-
ſcuit, propinquum ſanguinem fudit. Quid irre-
ligioſius, quid audacius, quid ipſa ſceleris confi-
dētia tutius? Iam finitimos agro pellere, civitates
proximas evertere cū templis et altaribus captos
cogere: damnis alienis, & ſuis ſcelerib. adoleſcere
cum Romulo regibus ceteris & poſtremis ducibus
diſciplina communis eſt. ita quidquid Romani te-
nent, colunt, poſſident, audaciæ præda eſt: templa
omnia de manubiis, i.e. de ruinis urbium, de ſpo-
liis deorum, de cædibus ſacerdotum. hoc inſulta-
re & illudere eſt, victis religionibus ſervire, capti-
vas eas poſt victorias adorare. Nam adorare quæ
manu ceperis, ſacrilegium eſt conſecrare, non nu-
mina. Toties ergo Romanis impiatum eſt, quo-
ties triumphatum. tot de diis ſpolia, quot de gen-
tibus & tropæa. Igitur Romani non ideo tanti
quod religioſi, ſed quod impune ſacrilegi. Neque
enim

enim potuerunt in ipſis bellis deos adiutores ha-
bere, adverſus quos arma rapuerunt, et quos poſt
lauream detriumphatos colere cœperunt. Quid
autem iſti dii pro Romanis poſſunt, qui nihil pro
ſuis adverſus eorum arma valuerunt? Romano-
rum enim vernaculos deos novimus. Romulus,
Picus, Tiberinus, et Conſus, et Pilumnus, ac Vo-
lumnus dii. Cloacinam Tatius et inuenit et co-
luit: Pavorem Hoſtilius atque Pallorem. mox à
neſcio quo Febris deducata: hæc alumna vrbis i-
ſtius ſuperſtitio, morbi et male valetudines. Sane
et Acca Larentia, et Flora meretrices propudio-
ſę, inter morbos Romanorum et deos computan-
dę. Iſti ſcilicet adverſus ceteros qui in gentibus
colebantur Romanorum imperium protulerunt.
neq; enim eos adverſum ſuos homines vel Mars
Thracius, vel Iupiter Creticus, vel Iuno nunc Ar-
giva, nunc Samia, nunc Pœna, nunc Diana Tauri-
ca, vel mater Idæa, vel Ægyptia illa non numina
ſed portenta iuverunt. Niſi forte apud iſtos maior
caſtitas virginum, aut religio ſanctior ſacerdo-
tum: cum pæne in pluribus virginibus, et quę in-
conſultius ſe viris miſcuiſſent, Veſta ſane ne-
ſciente, ſit inceſtum vindicatum: in reſiduis im-
punitatem fecerit, non caſtitas tutior, ſed impu-
dicitia felicior. Vbi autem magis à ſacerdotibus,
quam inter aras et delubra conducuntur ſtupra,
tractantur lenocinia, adulteria meditantur? fre-
quentius denique in ædituorum cellulis, quam in
ipſis lupanaribus flagrans libido defungitur. Et
tamen ante eos, Deo diſpenſante, diu regna te-
nuerūt Aſſyrii, Medi, Perſę, Gręci etiam, & Ægy-
pti, cum Pontifices & Arvales, & Salios, & Veſta-
les, & Augures non haberent, nec pullos cavea
recluſos, quorum cibo vel faſtidio reſpubl. ſumma
regeretur. Iam enim venio ad illa auſpicia et au-
guria Romana, quæ ſummo labore collecta teſta-
tus es, et pœnitenter omiſſa, et obſervata felici-
ter.

ter. Clodius ſcilicet, & Flamminius, & Iunius ideo exercitus perdiderunt, quod pullorum ſolemniſſimum tripudium expectandum non putaverunt? Quid Regulus? nonne auguria ſervavit, & captus eſt? Mancinus religionem tenuit, & ſub iugum miſſus eſt & deditus. Pullos edaces habuit & Paulus apud Cannas, tamen cum majore reipublicæ parte proſtratus eſt. Caius Cæſar, ne ante brumam in Africam navigia tranſmitteret auguriis & auſpiciis renitentibus, ſprevit: eo facilius & navigavit & vicit. Quæ vero & quanta de oraculis proſequar? Poſt mortem Amphiaraus ventura reſpondit, qui proditum iri ſe ob monile ab uxore neſcivit. Tireſias cæcus futura videbat, qui præſentia non videbat. De Pyrrho Ennius Apollinis Pythii reſponſa confinxit, cum iam Apollo verſus facere deſiſſet: cuius tunc cautum illud & ambiguum defecit oraculum, cum et politiores homines, et minus creduli eſſe cœperunt. Et Demoſthenes, quod ſciret reſponſa ſimulata, φιλιππίζειν Pythian querebatur. At nonnumquam tamen veritatem vel auſpicia vel oracula tetigere. Quamquam inter multa mendacia videri poſſit induſtriam caſus imitatus, aggrediar tamen fontem ipſum erroris et pravitatis, unde omnis caligo iſta manavit, & altius eruere et aperire manifeſtius. Spiritus ſunt inſinceri, vagi, à cœleſti vigore terrenis labibus et cupiditatibus degravati. iſti igitur ſpiritus, poſteaquam ſimplicitatem ſubſtantię ſuę onuſti et immerſi vitiis perdiderunt, ad ſolatium calamitatis ſuę non deſinunt perditi iam perdere, et depravati errorem pravitatis infundere, & alienati à Deo, inductis pravis religionibus à Deo ſegregare. Eos ſpiritus dæmonas eſſe poëtę ſciunt, philoſophi diſſerunt, Socrates novit, qui ad nutum et arbitrium aſſidentis ſibi dæmonis vel declinabat negotia vel petebat. Magi quoque, non tantum ſciunt dæmo-

nas

nas, ſed etiam quidquid miraculi ludunt, per dæmonas faciunt: illis aſpirantibus & infundentibus præſtigias edunt; vel quæ non ſunt, videri, vel quæ ſunt, non videri. Eorum & magorum eloquio & negotio primus Hoſtanes, & verum Deum merita majeſtate proſequitur, & angelos, id eſt, miniſtros & nuntios Dei, ſed veri, ejuſque venerationi novit aſſiſtere: ut & nutu ipſo & vultu domini territi contremiſcant. Idem etiam dæmonas prodidit terrenos, vagos, humanitatis inimicos. Quid Plato? qui invenire Deum negotium credidit, nonne & angelos ſine negotio narrat & dæmones? & in Sympoſio etiam ſuo naturam dæmonum exprimere connititur? vult enim eſſe ſubſtantiam inter mortalem immortalemque; id eſt, inter corpus & ſpiritum mediam, terreni ponderis & cœleſtis levitatis admixtione concretam, ex qua movet etiam in nos procupidinem amoris, & dicit informari & labi pectoribus humanis, & ſenſum movere, & affectus fingere, & ardorem cupiditatis infundere. Iſti igitur impuri ſpiritus dæmones, ut oſtenſum à magis, à philoſophis, & à Platone, ſub ſtatuis & imaginibus conſecrati deliteſcunt, & afflatu ſuo auctoritatem quaſi præſentis numinis conſequuntur, dum inſpirantur interim vatibus, dum fanis immorantur, dum nonnumquam extorum fibras animant, avium volatus gubernant, ſortes regunt, oracula efficiunt falſis pluribus involuta. Nam et falluntur, & fallunt, ut & neſcientes ſinceram veritatem, & quam ſciunt, in perditionem ſui non confitentes. Sic à cœlo deorſum gravant, & à Deo vero ad materiam avocant, vitam turbant, omnes inquietant, irrepentes etiam corporibus occulte, ut ſpiritus tenues: morbos fingunt, terrent mentes, membra diſtorquent, ut ad cultum ſui cogant, ut nidore altarium vel hoſtiis pecudem ſaginati, remiſſis quæ

conſtrinxerant, curaſſe videantur. Hi ſunt & fu-
rentes, quos in publicum videtis excurrere, va-
tes & ipſi absque templo, ſic inſaniunt, ſic bac-
chantur, ſic rotantur; par & in illis inſtigatio
dæmonis, ſed argumentum diſpar furoris. De
ipſis etiam illa quæ paulo ante tibi dicta ſunt, ut
Iupiter ludos repeteret ex ſomnio, ut cum equis
Caſtores viderentur, ut cingulum matronæ navi-
cula ſequeretur. Hæc omnia ſciunt plerique, pars
veſtrum, ipſos dæmonas de ſemetipſis confiteri,
quoties à nobis tormentis verborum, & ora-
tionis incendiis de corporibus exiguntur. Ipſe
Saturnus, & Serapis, & Iupiter, & quidquid
dæmonum doletis, victi dolore, quod ſunt elo-
quuntur: nec utique in turpitudinem ſui, non-
nullis præſertim veſtrum aſſiſtentibus, mentiun-
tur. Ipſis teſtibus eſſe eas dæmonas de ſe verum
confitentibus credite. adjurati enim per Deum
verum & ſolum, inviti, miſeri, corporibus inhor-
reſcunt; & vel exiliunt ſtatim, vel evaneſcunt
gradatim, prout fides patientis adjuvat, aut gra-
tia curantis aſpirat. Sic Chriſtianos de proximo
fugitant, quos longe in cœtibus per vos laceſſe-
bant. Ideo inſerti mentibus imperitorum, o-
dium noſtri ſerunt occulte per timorem. Natu-
rale eſt enim & odiſſe quem timeas, & quem me-
tueris, infeſtare ſi poſſis. Sic occupant animos,
& obſtruunt pectora, ut ante nos incipiant ho-
mines odiſſe, quam noſſe: ne cognitos aut imi-
tari poſſint, aut damnare non poſſint. Quam au-
tem iniquum ſit, incognitis & inexploratis ju-
dicare, quod facitis, nobis ipſis pœnitentibus
credite: & nos enim idem fuimus, & eadem vo-
biſcum quondam adhuc cæci & hebetes ſentie-
bamus: quaſi Chriſtiani monſtra colerent, in-
fantes vorarent, convivia inceſta miſcerent: nec
intelligebamus ab his fabulas iſtas ſemper venti-
lari, & nunquam vel inveſtigari vel probari, nec
tan-

tanto tempore aliquem exiſtere qui proderet,
non tantum facti veniam, verum etiam judicii
gratiam conſecuturum. Malum autem adeo non
eſſe, ut Chriſtianus reus nec erubeſceret, nec ti-
meret, & unum ſolummodo, quod non ante fue-
rit, pœniteret. Nos tamen cum ſacrilegos ali-
quos & inceſtos, paricidas etiam, defenden-
dos & tuendos ſuſcipiebamus, hos nec audien-
dos in totum putabamus: nonnunquam etiam
miſerantes eorum, crudelius ſæviebamus, ut
torqueremus confitentes ad negandum, videlicet
ne perirent, exercentes in his perverſam quæſtio-
nem, non quæ verum erueret, ſed quę mendacium
cogeret. Et ſi quis infirmior malo preſſus & vi-
ctus Chriſtianum ſe negaſſet, favebamus ei, quaſi
ejerato nomine, jam omnia facta ſua illa nega-
tione purgaret. Agnoſcitiſne eadem nos ſenſiſſe
& egiſſe, quæ ſentitis & geritis? Cum, ſi ratio,
non inſtigatio dæmonis judicaret, urgendi ma-
gis, non ut diffiterentur ſe Chriſtianos, ſed ut de
inceſtis, ſtupris, de impiatis ſacris, de infantibus
immolatis faterentur. His enim & hujuſmodi
fabulis iidem dæmones ad execrationis horro-
rem imperitorum aures adverſus nos referſerunt.
Nec tamen mirum. Cum hominum fama, quæ
ſemper inſparſis mendaciis alitur oſtenſa verita-
te conſumitur, ſic eſt negotium dæmonum. Ab
ipſis enim rumor falſus & ſeritur, & fovetur. In-
de eſt quod audire te dicis caput aſini rem nobis
eſſe divinam. Quis tam ſtultus ut hoc colat?
quis ſtultior ut hoc coli credat? niſi quod vos &
totos aſinos in ſtabulis cum veſtra vel ſua Epo-
na conſecratis, & eoſdem aſinos cum Iſide re-
ligioſe decoratis: item boum capita, & capita
vervecum, & immolatis, & colitis: de capro etiam
& homine mixtos deos, & leonum & canum vul-
tus deos dedicatis, Nonne & Apim bovem cum
Ægyptiis adoratis & paſcitis? nec eorum ſacra

 damna-

damnatis inſtituta ſerpentibus, crocodilis, belluis ceteris, & avibus, et piſcibus; quorum aliquem deum, ſi quis occiderit, etiam capite punitur. Iidem Ægyptii cum pleriſque vobiſcum non magis Iſidem, quam ceparum acrimonias metuunt. nec Serapidem magis, quam ſtrepitus per pudenda corporis expreſſos contremiſcunt. Etiam ille qui de adoratis ſacerdotis virilibus adverſum nos fabulatur, tentat in vos conferre quæ ſua ſunt. Iſta enim impudicitiæ eorum forſitan ſacra ſint, apud quos ſexus omnis membris omnibus proſtat, apud quos tota impudicitia vocatur urbanitas: qui ſcortorum licentiæ invident, qui medios viros lambunt, libidinoſo ore inguinibus inhæreſcunt; homines malę linguę etiam ſi tacerent: quos prius tædeſcit impudicitię ſuę, quam pudeſcit. Proh nefas! id in ſe mali facinoris admittunt, quod nec ætas poteſt pati mollior, nec cogi ſervitus durior. Hæc & huiuſmodi propudia nobis non licet nec audire, etiam pluribus turpe defendere eſt. Ea enim de caſtis fingitis et pudicis, quæ fieri non crederemus, niſi de vobis probaretis. Nam quod religioni noſtrę hominem noxiũ, et crucem eius adſcribitis, longe de vicinia veritatis erratis, qui putatis Deum credi, aut meruiſſe noxium, aut potuiſſe terrenum. ne ille miſerabilis, cuius in homine mortali ſpes omnis innititur: totum enim eius auxilium cum extincto homine finitur. Ægyptii ſane hominem ſibi quem colant, eligunt, illũm unum propitiant. illũ de omnibus conſulunt, illi victimas cædunt, et ille qui ceteris deus, ſibi certe homo eſt, velit nolit: nec enim conſcientiam ſuam decipit, ſi fallit alienam. Etiã principibus et regibus, non ut magnis et electis viris, ſicut fas eſt, ſed ut deis turpiter adulatio falſa blanditur, cum & præclaro viro honor verius, & optimo amor dulcius præbeatur, Sic eorum numen vocant, ad imagines ſupplicant, ge-

nium, id eſt, dæmonem ejus, implorant, & eſt eis tutius per Iovis genium peierare, quam regis. Cruces etiam nec colimus, nec optamus, Vos plane qui ligneos deos cõſecratis, cruces ligneas, ut deorum veſtrum partes, forſitan adoratis. Nam & ſigna ipſa, et cantabra, et vexilla caſtrorum, quid aliud quam inauratę cruces ſunt et ornatæ, tropæa Veſtra victricia non tantum ſimplicis crucis faciem, verum et affixi hominis imitantur. Signum ſane crucis naturaliter viſimus in navi cum velis tumentibus vehitur, cum expanſis palmulis labitur, & cum erigitur iugum, crucis ſignum eſt. et cum homo porrectis manibus Deum pura mente veneratur. ita ſigno crucis aut ratio naturalis innititur, aut veſtra religio formatur. Illum iam velim convenire, qui initiari nos dicit aut credit de cæde infantis & ſanguine. Putas poſſe fieri, ut tam molle, tam paruulum corpus fata vulnerum capiat; ut quiſquam illum rudem ſanguinem novelli, et vix dum hominis cædat, fundat, exhauriat? nemo hoc poteſt credere, niſi qui poſſit audere. Vos enim video proceatos filios nunc feris & avibus exponere, nunc adſtrangulatos miſero mortis genere elidere, ſunt quę in ipſis viſceribus medicaminibus epotis originem futuri nominis extinguant, et paricidium faciant antequam pariant. Et hæc utique de deorum veſtrorum diſciplina deſcendunt. Nam Saturnus filios ſuos non expoſuit, ſed voravit. Merito ei in nonnullis Africæ partibus à parentibus infantes immolabantur, blanditiis & oſculo comprimente vagitum, ne flebilis hoſtia immoletur. Tauris etiam Ponticis, et Ægyptio Buſiridi ritus fuit hoſpites immolare: et Mercurio Gallos humanas vel inhumanas victimas cædere. Romani Gręcum et Grecam, Gallum & Gallam ſacrificiis viventes obruere: hodieque ab ipſis Latiaris Iupiter homicidio colitu; et quod Saturni filio

dignum eſt, mali et noxii hominis ſanguine ſa-
ginatur. Ipſum credo docuiſſe ſanguinis fœdere
coniurare Catilinam: et Bellonam ſacrum ſuum
hauſtu humani cruoris imbuere: & comitialem
morbum hominis ſanguine, id eſt morbo gravio-
re, ſanare. Non diſſimiles et qui de arena feras de-
vorant illitas et infectas cruore, vel membris ho-
minis et viſcere ſaginatas. Nobis homicidium
nec videre fas, nec audire: tantumque ab huma-
no ſanguine cavemus, ut nec edulium pecorum
in cibis ſanguinem noverimus. Et de inceſto
convivio fabulam grandem adverſum nos dæmo-
num coitio mentita eſt, ut gloriam pudicitiæ de-
formis infamiæ averſione macularet; ut ante ex-
ploratam veritatem homines à nobis terrore in-
fandæ opinionis averteret. Sic de iſto & tuus
Fronto, non ut affirmator teſtimonium fecit, ſed
convicium ut orator aſperſit. Hæc enim potius de
veſtris gentibus nata ſunt. Ius eſt apud Perſas
miſceri cum matribus. Ægyptiis, et Athenis cum
ſororibus legitima connubia. Memoriæ, et tragœ-
dię veſtra inceſtis gloriantur, quas vos libenter et
legitis et auditis: ſic & deos colitis inceſtos, cum
matre, cum filia, cum ſorore coniunctos. Merito
igitur inceſtum penes vos ſæpe deprehenditur,
ſemper admittitur. etiam neſcientes miſeri pote-
ſtis in illicita proruere. dum Venerem promiſcue
ſpargitis dum paſſim liberos ſeritis, dum etiam
domi natos alienæ miſericordię frequenter expo-
nitis, neceſſe eſt in veſtros recurrere, in filios iner-
rare. Sic inceſti fabulam nectitis, etiam cum con-
ſcientiam non habetis. At nos pudorē non facie,
ſed mente preſtamus. unius matrimonii vinculo
libenter inhęremus. cupiditate procreandi aut unā
ſcimus, aut nullam. convivia non tantum pudica
colimus, ſed & ſobria. nec enim indulgemus epu-
lis, aut conviviū mero ducimus, ſed gravitate hi-
laritatem temperamus. caſto ſermone, corpore ca-
ſtiore, plerique inviolati corporis virginitate per-

petua fruuntur potius quam gloriantur. Tantum
deniq; abeſt inceſti cupido, ut nonnullis rubori ſit
etiā pudica coniunctio. Nec de ultima ſtatim ple-
be conſiſtimus, ſi honores veſtros & purpuras re-
cuſamus. nec factioſi ſumus, ſi omnes unū (*bonum*)
ſapimus eadē congregati quiete, qua ſinguli. nec
in angulis garruli ſi audire nos publice aut erube-
ſcitis, aut timetis. Et quod in dies noſtri nume-
rus augetur, non eſt crimen erroris, ſed teſtimo-
nium laudis. nam in pulcro genere viuendi &
perſtat et perſeverat ſuus, et accreſcit alienus. Sic
nos denique non notaculo corporis, ut putatis,
ſed innocentiæ ac modeſtię ſigno facile dignoſci-
mus. Sic mutuo, quod doletis, amore diligimus,
quoniam odiſſe non novimus: ſic nos, quod in-
videtis, fratres vocamus, ut unius Dei parentis ho-
mines, ut conſortes fidei, ut ſpei coheredes. Vos
enim nec invicem agnoſcitis, & in mutua odia
ſævitis: nec fratres vos, niſi ſane ad paricidium
recognoſcitis. Putatis autem nos cocultare
quod colimus, ſi delubra & aras non habemus?
Quod enim ſimulacrum Deo fingam, cum ſi recte
exiſtimes, ſit Dei homo ipſe ſimulacrum? tem-
plum quod ei extruam, cum totus hic mundus e-
jus opere fabricatus eum capere non poſſit; &
cum homo latius maneam, intra unam ædiculam
vim tantę maieſtatis includam? Nonne melius
in noſtra dedicandus eſt mente? in noſtro imo
conſecrandus eſt pectore? Hoſtias, & victimas
Domino offeram, quas in uſum mei protulit, ut
rejiciam ei ſuum munus? ingratum eſt; cum ſit
litabilis hoſtia, bonus animus, et pura mens, et
ſincera ſententia. Igitur qui innocentiam colit,
Domino ſupplicat: qui juſticiam, Deo libat:
qui fraudibus abſtinet, propitiat Deum: qui
hominem pericula ſubripit, opimam victimam
cædit. Hæc noſtra ſacrificia, hęc Dei ſacra ſunt. ſic
apud nos religioſior eſt ille, qui iuſtior. At enim

quem colimus Deum,nec oſtendimus, nec videmus. Immo ex hoc Deum credimus,quod eum ſentire poſſumus, videre non poſſumus.In operibus enim eius,& in mundi omnibus motibus virtutem eius ſemper præſentem aſpicimus,cum tonat,fulgurat,fulminat,cum ſerenat. Nec mireris ſi Deum non vides.vento et flatibus omnia impelluntur, vibrantur, agitantur, & ſub oculis tamen non venit ventus et flatus. In Sole adeo,qui vidēdi omnibus cauſa eſt, videre non poſſumus; radiis acies ſubmovetur, obtutus intuentis hebetatur: et ſi diutius inſpicias, omnis viſus extinguitur. Quid?ipſum Solis artificem,illum luminis fontem poſſis ſuſtinere,cum te ab eius fulgoribus avertas, à fulminibus abſcondas? Deum oculis carnalibus vis videre, cum ipſam animam tuam, qua vivificaris et loqueris, nec aſpicere poſſis nec tenere? Sed enim Deus auctum hominis ignorat; & in cœlo conſtitutus non poteſt aut omnes obire aut ſingulos noſſe. Erras ô homo, et falleris. unde enim Deus longe eſt, cum omnia cœleſtia, terrenaque, et quæ extra iſtam orbis provinciam ſunt, Deo cognita, plena ſint? ubique non tantum nobis proximus, ſed infuſus eſt. In Sole adeo rurſus intēde, Cælo affixus,ſed terris omnibus ſparſus eſt: pariter præſens ubique intereſt, & miſcetur omnibus: nuſquam enim claritudo violatur. quanto magis Deus auctor omnium, ac ſpeculator omnium, à quo nullum poteſt eſſe ſecretum, tenebris intereſt, intereſt cogitationibus noſtris, quaſi alteris tenebris? non tantum ſub illo agimus ſed & cum illo, ut prope dixerim, vivimus. Nec nobis de noſtra frequentia blandiamur: multi nobis videmur, ſed Deo admodum pauci ſumus. Nos gentes nationeſq; diſtinguimus: Deo una domus eſt Mundus hic totus. Reges tantum regni ſui per officia miniſtrorum univerſa novere: Deo indiciis opus

opus non eſt. Non ſolum in oculis eius, ſed & in ſinu vivimus. Sed Iudæis nihil profuit quod unum et ipſi Deum aris atque templis maxima ſuperſtitione coluerunt. Ignorantia laberis, ſi priorum aut oblitus aut inſcius, poſteriorum recordaris. Nam & ipſi, Deum noſtrum, idem enim omnium Deus eſt, quandiu caſte,inoxie, religioſeque coluerunt, quandiu præceptis ſalubribus obtemperaverunt, de paucis innumeri facti, de egentibus divites, de ſervientibus reges; modici multos, inermi armatos dum fugiunt inſequentes, Dei iuſſu, & elementis adnitentibus obruerunt. ſcripta eorum relege, vel ſi Romanis magis gaudes,ut tranſeamus veteres, Flavii Ioſephi, vel Antonii Iuliani, de Iudæis require; iam ſcies nequitia ſua hanc eos meruiſſe,fortunam: nec quidquam accidiſſe,quod non ſit his,ſi in contumacia perſeverarent, ante prædictum. Ita prius eos deſerviſſe comprehendes, quam eſſe deſertos: nec ut impie loqueris cum Deo ſuo captos, ſed à Deo,ut diſciplinæ transfugas,deditos. Ceterum de incendio mundi, aut improviſum ignem credere, aut difficile non cadere, vulgaris erroris eſt. Quis enim ſapientium dubitat, quis ignorat, omnia quæ orta ſunt occidere, quæ facta ſunt interire? Cælum quoque cum omnibus, quę cælo continentur, ita vt cœpiſſe, deſinere? Fontium dulces aquas maria nutrire in vim ignis abiturum Soticis conſtans opinio eſt: quod conſumpto humore mundus hic omnis igneſcat; & Epicureis de elementorum conflagratione et mundi ruina eadem ipſa ſententia eſt, loquitur Plato. partes orbis nunc inundare dicit, nunc alternis vicibus ardeſcere & cum ipſum mundum perpetuum et inſolubilem diceret eſſe fabricatum, addit tamen, ipſi artifici Deo ſoli et ſolubilem, & eſſe mortalem. Ita nihil mirum eſt, ſi iſte moles ab eo, quo

exſtructa eſt, deſtruatur. Animaduertis phi-
loſophos eadem diſputare quæ dicimus, non
quod nos ſimus eorum veſtigia ſubſecuti, ſed
quod illi de divinis prædicationibus propheta-
rum umbram interpolatæ veritatis imitati ſint.
Sic etiam conditionem renaſcendi ſapientium
clariores, Pythagoras primus, & præcipuus Pla-
to corrupta et dimidiata fide tradiderunt. nam
corporibus diſſolutis ſolas animas volunt et per-
petuo manere, et in alia nova corpora ſæpius
commeare. Addunt iſtis & illa ad retorquendam
veritatem, in pecudes, aves, belluas, hominum a-
nimas redire. Non philoſophi ſane ſtudio, ſed
mimico vitio digna iſta ſententia eſt. Sed ad
propoſitum ſatis eſt, etiam in hoc ſapientes ve-
ſtros in aliquem modum nobiſcum conſonare.
Ceterum quis tam ſtultus aut brutus eſt, ut au-
deat repugnare hominem à Deo ut primum po-
tuiſſe fingi, ita poſſe denuo reformari? nihil eſſe
poſt obitum, & ante ortum nihil fuiſſe: ſicut
de nihilo naſci licuit, ita de nihilo licere repa-
rari? Porro difficilius eſt id quod non ſit incipere,
quam id quod fuerit iterare. Tu perire et Deo
credis, ſi quid oculis noſtris hebetibus ſubtrahi-
tur? Corpus omne, ſiue areſcit in pluverem, ſive
in humorem ſolvitur, vel in cinerem comprimi-
tur, vel in nidorem tenuatur, ſubducitur nobis;
ſed Deo elementorum cuſtodia reſervatur. Nec,
ut creditis, ullum damnum ſepulturæ timemus,
ſed veterem & meliorem conſuetudinem hu-
mandi frequentamus. Vide adeo quam in ſola-
tium noſtri reſurrectionem futuram omnis natu-
ra meditetur. Sol demergit, & naſcitur; aſtra la-
buntur, & redeunt; flores occidunt, & revivi-
ſcunt; poſt ſenium arbuſta frondeſcunt; ſemina
non niſi corrupta revireſcunt. ita corpus in ſæ-
culo, ut arbores in hiberno occultant virorum a-
riditate mentita. Quid feſtinas ut cruda adhuc
hieme

hieme reviviſcat & redeat? expectandum nobis
etiam corporis ver eſt. Nec ignoro pleroſque con-
ſcientia meritorum, nihil ſe eſſe poſt mortem ma
gis optare, quam credere. malunt enim extingui
penitus, quam ad ſupplicia reparari. Quorum er-
ror augetur, & in ſæculo libertate remiſſa, & Dei
patientia maxima, cujus quanto judicium tardũ,
tanto magis juſtum eſt. Et tamen admonentur
homines doctiſſimorum libris, & carminibus
poëtarum, illius ignei fluminis, & de Stygia palu-
de ſępius ambientis ardoris, quę cruciatibus æter-
nis præparata, & dæmonum indiciis, & de oracu-
lis prophetarum cognita tradiderunt. Et ideo
apud eos etiam ipſe rex Iupiter per torrentes ri-
pas, & atram voraginem jurat religioſe. deſtina-
tam enim ſibi cum ſuis cultoribus pœnam præ-
ſcius perhorreſcit. Nec tormentis aut modus
ullus, aut terminus, Illic; ſapiens ignis membra u-
rit & reficit. carpit & nutrit: ſicut ignes fulminũ
corpora tangunt, nec abſumunt: ſicut ignes Ætnę,
& Veſuvii, & ardentium ubique terrarum flagrãt,
nec erogantur: ita pœnale illud incendium non
damnis ardentium paſcitur, ſed inexeſa corporũ
laceratione nutritur. Eos autem merito torqueri,
qui Deum neſciunt, ut impios, ut injuſtos, niſi
profanus nemo deliberat; cum parentem omniũ
dominum non minoris ſceleris ſit ignorare, quam
lædere. Et quamquam imperitia Dei ſufficiat
ad pœnam, ita ut notitia proſit ad veniam; ta-
men ſi vobiſcum Chriſtiani comparemur, quam-
vis in nonnullis diſciplina noſtra minor eſt, mul-
to tamen vobis meliores deprehendemur. Vos e-
nim adulteria prohibetis, & facitis; nos uxoribus
noſtris ſolummodo viri naſcimur. vos ſcelera ad-
miſſa punitis; apud nos et cogitare peccare eſt:
vos concios timetis; nos etiam conſciẽtiam ſo-
lam, ſine qua eſſe non poſſumus. deniq; de veſtro
numero carcer exæſtuat: Chriſtianus ibi nullus,
niſi

ſi aut reus ſuæ religionis, aut profugus. Nec de
fato quiſquam aut ſolatium captet, aut excuſet.
euentum ſit ſortis,fortunę, mens tamen libera
eſt: & ideo actus hominis,non dignitas iudicatur.
Quid enim aliud eſt fatum,quã quod de uno quo-
que noſtrum Deus fatus eſt; qui cum poſſit prę-
ſcire materiam,pro meritis et qualitatibus ſingu
lorum etiam fata determinat. Ita in nobis non
genitura plectitur, ſed ingenii natura punitur. Ac
de fato ſatis, vel ſi pauca pro tempore, diſputari
alias et uberius et plenius. Ceterum, quod pleri-
que pauperes dicimur,non eſt infamia noſtra,ſed
gloria. animus enim,ut luxu ſolvitur, ita frugali-
tate firmatur. et tamen quis poteſt pauper eſſe,
qui non eget,qui non inhiat alieno, qui Deo di-
ves eſt; magis pauper ille eſt, qui cum multa ha-
beat, plura deſiderat. Dicam tandem quemad-
modum ſentio: nemo tam pauper poteſt eſſe, quã
natus eſt. Aves ſine patrimonio vivunt, & in di-
em paſcua paſcuntur: et hæc nobis tamen na-
ta ſunt: quæ omnia ſi non concupiſcimus, poſſi-
demus. Igitur ut qui viam terit, eo felicior,quo
levior incedit: ita beatior in hoc itinere vivendi
qui paupertate ſe ſublevat, non ſub divitiarum
onere ſuſpirat. Et tamen facultates, ſi utiles pu-
taremus,àDeo poſceremus. utique indulgere poſ-
ſet aliquantum, cuius eſt totum. ſed nos contem-
nere malumus opes,quam continere. innocen-
tiam magis cupimus, magis patientiam flagita-
mus: malumus nos bonos eſſe,quam prodigos. &
quod corporis humana vitia ſentimus et pati-
mur,non eſt pœna,militia eſt. fortitudo enim in-
firmitatibus roboratur, & calamitas ſæpius di-
ſciplina virtutis eſt: vires denique et mentis &
corporis ſine laboris exercitatione torpeſcunt.
omnes adeo veſtri viri fortes, quos in exemplum
prædicatis, ærumnis ſuis inclyti floruerunt. Ita-
que et nobis Deus nec non poteſt ſubuenire,
nec

nec deſpicit; cum ſit et omnium rector, et ama-
tor ſuorum: ſed in adverſis unumquemque ex-
plorat et examinat, ingenium ſingulorum pe-
riculis penſitat, uſque ad extremam mortem vo-
luntatem hominis ſciſcitatur, nihil ſibi poſſe pe-
rire ſecurus. Itaque ut aurum ignibus,ſic nos diſ-
criminibus arguimur. Quam pulcrum ſpecta-
culum Deo, cum Chriſtianus cum dolore con-
greditur,cum adverſum minas & ſupplicia et tor-
menta componitur; cum ſtrepitum mortis et
horrorem carnificis inripiens inculcat, cum
libertatem ſuam adverſus reges et principes e-
rigit; ſoli Deo, cuius eſt, cedit; cum trium-
phator et victor, ipſi qui adverſum ſe ſenten-
tiam dixit,inſultat. vicit enim,qui quod conten-
dit, obtinuit. Quis non miles ſub oculis impe-
ratoris audacius periculum provocet? nemo
enim præmium percipit ante experimentum:
et imperator tamen, quod non habet, non
dat, non poteſt propagare vitam, poteſt hone-
ſtare militiam. At enim Dei miles nec in dolore
deſeritur, nec morte finitur. Sic Chriſtianus mi-
ſer videri poteſt, non poteſt invenire. Vos ipſi
calamitoſos viros fertis ad cœlum,Mucium Scæ-
volam, qui cum erraſſet in regem periſſet in ho-
ſtibus niſi dexteram perdidiſſet. Et quod ex no-
ſtris non dexteram ſolum,ſed totum corpus uri,
cremari,ſine ullis eiulatibus pertulerunt,cum di-
mitti præſertim haberent in ſua poteſtate? Viros
cum Mucio,vel cum Aquilio aut Regulo compa-
ro. Pueri & mulierculę noſtræ cruces et tormen-
ta, feras,et omnes ſuppliciorum terriculas inſpi-
rata patientia doloris illudunt. Nec intelligitis ô
miſeri, neminem eſſe qui aut ſine ratione velit
pœnam ſubire, aut tormenta ſine Deo poſſit
ſuſtinere. Niſi forte vos decepit, quod DEVM
neſcientes divitiis affluant, honoribus flo-
reant, polleant poteſtatibus. Miſeri! in hoc al-
tius

tius tolluntur,ut decidant altius. Hi enim ut vi-
ctimæ ad ſupplicium ſaginantur, ut hoſtiæ ad
pœnam coronantur. In hoc adeo quidam impe-
riis ac dominationibus eriguntur,ut ingeniũ eo-
rum perditę mentes licẽtia poteſtatis libere nun-
dinentur. Abſque enim notitia Dei, quę poteſt
eſſe ſolida felicitas? cum mors ſit.ſomnio ſimilis.
antequam tenetur, elabitur. Rex es: ſed tam ti-
mes,quam timeris: et quamlibet ſis multo comi-
tatu ſtipatus,ad periculum tamen ſolus es. Dives
es: ſed fortunæ male creditur, & magno viatico
breve vitæ iter non inſtruitur, ſed oneratur. Fa-
ſcibus et purpuris gloriaris: vanus error homi-
nis et inanis cultus dignitatis, fulgere purpura,
mente ſordeſcere. Nobilitate generoſus es: pa-
rentes tuos laudas.omnes tamen pari ſorte naſci-
mur, ſola virtute diſtinguimur. Nos igitur qui
moribus et pudore cenſemur, merito malis
voluptatibus & pompis veſtris et ſpectaculis ab-
ſtinemus, quorum et de ſacris originem novi-
mus,et noxia blandimenta damnamus. Nam in
ludis currulibus quis non horreat populi in ſe ri-
xantis inſaniam? in gladiatoriis, homicidii diſ-
ciplinam?&in ſcenicis etiam non minor furor et
turpitudo prolixior.nunc enim minus vel expo-
nit adulteria, vel monſtrat.nunc enervis hiſtrio
amorem dum fingit, infligit. idem deos ve-
ſtros,induendo ſtupra, ſuſpiria, odia, dedeco-
rat. idem ſimulatis doloribus lacrymas veſtras
vanis geſtibus et nutibus provocat. ſic homici-
dium in vero flagitatis,in mendacio fletis. Quod
vero ſacrificiorum reliquias, & pocula delibata
contemnimus: non confeſſio timoris eſt,ſed ve-
rę libertatis aſſertio, Nam etſi omne quod naſci-
tur, ut inviolabile Dei munus nullo opere cor-
rumpitur; abſtinemus tamen, ne quis exiſti-
met aut dæmoniis, quibus libatum eſt, cedere,
aut noſtræ religionis pudere. Quis autem ille qui
du-

dubitat vernis indulgere nos floribus, cum ca-
piamus & roſam veris et lilium et quidquid
aliud in floribus blandi coloris et odoris eſt? his
enim et ſparſis utimur mollibus ac ſolutis, et
certis colla complectimur. Sane quod caput non
coronamus,ignoſcite. auram boni floris naribus
ducere, non occipitio capillisve ſolemus hauri-
re. Nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc
magis miror, quemadmodum tribuatis exani-
mi aut non ſentienti facem, aut non ſentienti
coronam: cum et beatus non egeat, et miſer
non gaudeat floribus. At enim nos exequias ad-
ornamus eadem tranquillitate qua vivimus, nec
adnectimus areſcentem coronam; ſed à Deo æ-
ternis floribus vividam ſuſtinemus, quieti, mo-
deſti, Dei noſtri liberalitate ſecuri, ſpem futuræ
felicitatis fide præſentis ejus majeſtatis anima-
mur. Sic & beati reſurgimus,& futuri contem-
platione jam vivimus. Proinde Socrates ſcurra
Atticus viderit,nihil ſe ſcire confeſſus, teſtimo-
nio licet fallaciſſimi dæmonis glorioſus: Arce-
ſilas quoque & Carneades, & Pyrrho, & omnis
Academicorum multitudo deliberet: Simoni-
des etiam in perpetuum comperendinet. philo-
ſophorum ſupercilia contemnimus, quos corru-
ptores & adulteros novimus & tyrannos,& ſem-
per adverſus ſua vitia facundos. Nos non habi-
tu ſapientiam & mente præferimus: non elo-
quimur magna,ſed vivimus: gloriamur nos con-
ſecutos, quod illi ſumma intentione quæſive-
runt, nec invenire potuerunt. Quid ingrati ſu-
mus? quid nobis invidemus, ſi veritas divini-
tatis noſtri temporis ætate maturuit? Fruamur
bono noſtro,& recti ſententiam temperemus: co-
hibeatur ſuperſtitio, impietas expietur, vera
religio reſervetur. Cum Octavius peroraſſet ali-
quamdiu nos ad ſilentium ſtupefacti, intentos
vultus tenebamus:&quod ad me eſt,magnitudine
ad-

admirationis evanui, quod ea quæ facilius eſt ſentire quam dicere, & argumentis,& exemplis, & lectionum auctoritatibus adornaſſet, & quod malevolos iiſdem illis quibus armantur, philoſophorum telis retudiſſet: oſtendiſſet etiam veritatem non tantummodo facilem; ſed & favorabilem. Dum iſthæc igitur apud me tacitus evolvo, Cæcilius erupit: Ego octavio meo plurimum quantum,ſed & mihi, gratulor, nec expecto ſententiam: Vicimus, & ita,ut improbe,uſurpo victoriam: nam ut ille mei victor eſt,ita ego triumphator erroris. Itaque quod pertineat ad ſummam quæſtionis, & de providentia fateor, & Deo cedo,& de ſectæ jam noſtræ ſinceritate conſentio. Etiam nunc tamen aliquo conſubſidunt non obſtrepentia veritati, ſed perfectæ inſtitutioni neceſſaria, de quibus craſtino (quod jam ſol occaſui declivis eſt) ut de toto congruentius, promptius requiremus. At ego, inquam, prolixius,omnium noſtrum vice gaudeo, quod etiam mihi Octavius vicerit, cum maxima judicandi mihi invidia detracta ſit. Nec tamen poſſum meritum ejus verborum laudibus repenſare: teſtimonium & hominis & unius infirmum eſt. habet Dei munus eximium,à quo & inſpiratus oravit,& obtinuit adjutus. Poſt hæc læti,hilareſque diſceſſimus: Cæcilius quod crediderit: Octavius gaudere quod vicerit: ego & quod hic crediderit,& hic vicerit.

CÆCILII CYPRIANI.

Quod idola dii non ſunt
Quod Deus unus ſit.
Quod per Chriſtum ſalus credentibus data ſit.

DEOS non eſſe, quos colit vulgus,hinc notum eſt. Reges olim fuerunt, qui ob regalem memoriam coli apud ſuos poſtmodum etiam in morte cœperunt. Inde illis inſtituta templa; inde ad defunctorum vultus per imaginem detinendos expreſſa ſimulacra: Nam & immolabant hoſtias, & dies feſtos dando honore celebrabant. inde poſteris facta ſunt ſacra, quæ primis fuerant aſſumta ſolatia. Et videamus an ſit & hæc apud ſingulos veritas. Melicertes & Leucothea præcipitantur in maria, & fiunt poſtmodum maris numina. Caſtores alternis moriuntur, ut vivant. Æſculapius ut in Deum reſurgat, fulminatur. Hercules ut hominem exuat, Oetæis ignibus concrematur. Apollo Admeto pecus pavit. Laomedonti muros Neptunus inſtituit, nec mercedem operis infelix ſtructor accepit. Antrum Iovis in Creta viſitur, & ſepulcrum ejus oſtenditur, & ab eo Saturnum fugatum eſſe manifeſtum eſt, inde Latium de latebra ejus nomen accepit: Hic litteras imprimere, & ſignare nummos in Italia primus inſtituit, unde ærarium Saturni vocatur; & ruſticitatis hic cultor fuit, inde falcem ferens pingitur. Hunc fugatum hoſpitio Ianus acceperat, de cujus nomine Ianiculum dictum eſt; & menſis Ianuarius

inſtitutus eſt. Ipſe bifrons exprimitur, quod in medio conſtitutus annum incipientem pariter & recedentem ſpectare videatur. Mauri vero manifeſte reges ſuos colunt, nec ullo velamento hoc nomen obtexunt. Inde per gentes & provincias ſingulas varia deorum religio mutatur, dum non unus ab omnibus Deus colitur, ſed propria cuique majorum ſuorum cultura ſervatur. Hoc ita eſſe Alexander Magnus inſigni volumine ad matrem ſuam ſcribit, metu ſuæ poteſtatis proditum ſibi de diis hominibus à ſacerdote ſecretum; quod majorum & regum memoria ſervata ſit; inde colendi et ſacrificandi ritus inoleverit. Si autem aliquando dii nati ſunt, cur non hodieque naſcuntur? niſi forte Iupiter ſenuit, aut partus in Iunone defecit. Cur vero deos putat pro Romanis poſſe, quos ſæpius videas nihil pro ſuis adverſus eorum arma valuiſſe? [Romanorum enim vernaculos Deos novimus: eſt Romulus pejerante Proculo Deus factus, & Picus, et Tiberinus, et Pilumnus, et Conſus; quem Deum fraudis, velut conſiliorum Deum, coli Romulus voluit; poſtquam in raptum Sabinarum perfidia provenit. Deam quoque Cloacinam Tatius et invenit & coluit. Pavorem Hoſtilius atque Pallorem. mox à neſcio quo Febris dedicata, & Acca, et Flora meretrices. In tantum vero deorum vocabula apud Romanos finguntur. ut ſit apud illos et Viduus Deus qui anima corpus viduet, qui quaſi feralis et funebris intra muros non habetur, ſed foris collocatur; et nihilominus, quia extoris factus, damnatur potius Romana religione quam colitur. Eſt et Scanſus ab aſcenſionibus, et Forculus à foribus, & à Liminibus Limentinus, et Cardea à Cardinibus, et ab orbitatibus Suborbana. Hi dii Romani] Ceterum Mars Thracius, et Iupi-

ter

ter Creticus, & Iuno vel Argiva, vel Samia, vel Pœna; & Diana Taurica, & Deum mater Idæa, & Ægyptia portenta, non numina, quæ utique ſi quid poteſtatis habuiſſent, ſua ac ſuorum regna ſervaſſent. Plane ſunt apud Romanos & victi penates, quos Æneas profugus advexit. Eſt & Venus multo hic turpius Calva, quam apud Homerum vulnerata. Regna autem non merito accidunt, ſed ſorte variantur. Ceterum, imperium ante tenuerunt & Aſſyrii, & Medi, & Perſæ; & Græcos & Ægyptios regnaſſe cognovimus. Ita vicibus poteſtatum. Romanis quoque, ut & ceteris imperandi tempus obvenit. Ceterum ſi ad originem redeas, erubeſcas. Populus de ſceleratis & innocentibus congregatur, & aſylo conſtituto facit numerum impunitas criminum; nunc ut Rex ipſe principatum habeat ad crimina, fit Romulus paricida. Atque ut matrimonium faciant, rem concordiæ per diſcordias auſpicantur rapiunt, ferociunt, fallunt. Ad copiã civitatis augendam. nuptiæ ſunt illis rupta hoſpitii fœdera, & cum ſoceris bella crudelia. Eſt & gradus ſummus in Romanis honoribus Conſulatum: ſic Conſulatum cœpiſſe videmus ut regnum. Filios interficit Brutus, ut creſcat de ſuffragio ſceleris commendatio dignitatis. Non ergo de religionibus ſanctis, nec de auſpiciis, aut auguriis Romana regna creverunt, ſed acceptum tempus certo fine cuſtodiunt. Ceterum & Regulus auſpicia ſervavit, & captus eſt: et Mancinus religionem tenuit, & ſub jugum miſſus eſt. Et pullos edaces Paulus habuit, et apud Cannas tamen cæſus eſt. C. Cæſar ne ante brumam in Africam navigia tranſmitteret, auguriis et auſpiciis retinentibus; ſprevit, et eo facilius navigavit et vicit. Horum autem omnium ratio eſt illa, quæ fallit et decipit, et præſtigiis cæ-

can-

cantibus veritatem, ſtultum & prodigum vulgus inducit. Spiritus ſunt inſinceri & vagi, qui poſteaquam terrenis vitiis immerſi ſunt, & à vigore cœleſti, terreno contagio receſſerunt, non deſinunt perditi perdere, & depravati errorem pravitatis infundere. Hos & poëtæ dæmonas norunt; & Socrates inſtrui ſe & regi ad arbitrium dæmonis prædicabat; & Magis inde eſt ad pernicioſa vel ludicra potentatus; quorum tamen præcipuus Hoſtanes & formam veri Dei negat conſpici poſſe, & angelos veros ſedi ejus dicit aſſiſtere. In quo & Plato pari ratione conſentit, & unum Deum ſervans, cæteros angelos, vel dæmonas dicit. Hermes quoque Triſmegiſtus unum Deum loquitur, eumque incomprehenſibilem atque inæſtimabilem confitetur. Hi ergo ſpiritus ſub ſtatuis atque maginibus conſecratis deliteſcunt. hi afflato ſuo vatum pectora inſpirant, extorum fibras animant, avium volatus gubernant, ſortes regunt, oracula efficiunt, falſa veris ſemper involvunt. nam & falluntur & fallunt? vitam turbant, ſomnos inquietant. irrepentes etiam in corporibus occultè mentem terrẽt, membra diſtorquent, valetudinem frangunt, morbos laceſſunt; ut ad cultum ſui cogant, ut nidore altarium & rogis pecorum ſaginati, remiſſis quæ conſtrinxerant, curaſſe videantur. Hæc eſt de illis medela, cum illorum ceſſat injuria. nec aliud illis ſtudium eſt, quàm à Deo homines avocare, & ad ſuperſtitionem ſui ab intellectu veræ religionis avertere; cum ſint ipſi pœnales, quærere ſibi ad pœnam comites quos ad crimen ſuum fecerint errore participes. Hi tamen adjurari per Deum verum à nobis, ſtatim cedunt & fatentur, & de obſeſſis corporibus exire coguntur. Videas illos noſtra voce & operatione majeſtatis occultæ flagris cædi, igne torreri, incremento pœnæ propagantis extendi, ejulare, gemere, deprecari:

unde

unde veniant, & quando diſcedant, ipſis etiam qui ſe colunt audientibus confiteri; vel exiliunt ſtatim vel evaneſcunt gradatim, prout fides patientis adjuvat, aut gratia curantis aſpirat. Hinc vulgus in odium noſtri nominis cogunt, ut nos odiſſe incipiant homines antequam noſſe; ne cognitos aut imitari poſſint. Vnus igitur omnium Dominus unus eſt Deus. neque enim illa ſublimitas poteſt habere conſortem, cum ſola omnem teneat poteſtatem. Ad divinum imperium etiam de terris mutuemur exemplum. Quando unquam regni ſocietas aut cum fide cœpit, aut ſine cruore deſiit? Sic Thebanorum fratrum germanitas rupta, & permanens rogis diſſidentibus etiam in morte diſcordia. & Romanos geminos unum non capit regnum, quos unum uteri cœpit hoſpitium. Pompeius & Cæſar affines fuerunt, nec tamen neceſſitudinis fædus in æmula poteſtate tenuerunt. Nec tu de homine mireris, cum in hoc omnis natura conſentiat. Rex unus eſt apibus, & dux unus in gregibus, & in armentis rector unus. multa magis mundi unus eſt rector, qui univerſa, quæcunque ſunt, verbo jubet, ratione diſpenſat, virtute conſummat. Hic nec videri poteſt, viſu clarior eſt: nec comprehendi, tactu purior eſt: nec æſtimari, ſenſu major eſt: & ideo ſic eum digne æſtimamus, dum inæſtimabilem dicimus. Quod vero templum habere poſſit Deus, cujus templum torus eſt mundus? & cum homo latius maneat, intra unam ædiculam vim tantæ majeſtatis includam? in noſtra dedicandus eſt mente, in noſtro conſecrandus eſt pectore. Nec nomen Dei quæras: Deus nomen eſt illi: illic vocabulis opus eſt, ubi propriis appellationum inſignibus multitudo dirimenda eſt. Deo qui ſolus eſt, Deus vocabulum totum eſt. Ergo unus eſt, & ubique ipſe diffuſus eſt. Nam & vulgus in multis Deum naturaliter confitetur, cum

mens

mens et anima ſui auctoris et principis admonetur. Dici frequenter audimus, ô Deus; et Deus videt; et Deo commendo; & Deus mihi reddet; et quod vult Deus; et ſi Deus dederit. Atque hæc eſt ſumma delicti, nolle agnoſcere quem ignorare non poſſis. Quid vero Chriſtus ſit, et quo modo per ipſum nobis ſalus venerit, ſic eſt ordo, ſic ratio. Iudæis primum erat apud Deum gratia: ſic olim iuſti erant, ſic maiores eorum religionibus obediebant. Inde illis et regni ſublimitas floruit, & generis magnitudo provenit. ſed illi negligentes diſciplinarum poſtmodum facti, et fiducia patrum inflati; dum divina præcepta contemnunt, datam ſibi gratiam perdiderunt. Quam vero fuerit illis profana vita, quę contracta ſit violatæ religionis offenſa, ipſi quoque teſtantur, qui etſi voce tacent, exitu confitentur. diſperſi & palabundi vagantur, ſoli et cœli ſui profugi, per hoſpitia aliena iactantur. Necnon Deus ante prædixerat fore, ut vergente ſæculo, & mundi fine iam proximo, ex omni gente, et populo, et loco cultores ſibi allegeret Deus multo fideliores qui indulgentiam de divinis muneribus haurirent, quam acceptam Iudæi contemptis religionibus perdidiſſent. Huius igitur gratię diſciplinæque arbiter et magiſter ſermo et filius Dei mittitur, qui per prophetas omnes retro illuminator et deductor humani generis prædicabatur. Hic eſt virtus Dei, hic ratio, hic ſapientia eius et gloria. hic in virginem delabitur; carnem Spiritus ſanctus induitur; Deus cum homine miſcetur. hic Deus noſter, hic Chriſtus eſt, qui mediator duorum, hominem induit, quem perducat ad Patrem. quod homo eſt, eſſe Chriſtus volunt, ut et homo poſſit eſſe quod Chriſtus eſt. Sciebant et Iudæi Chriſtum eſſe venturum: nam hoc illis ſemper Prophetis admonentibus adnunciabatur: ſed ſignifi-

cato

cato duplici ejus adventu, uno, qui exercitio & exemplo hominis fungeretur, altero, qui Deum fateretur, non intelligendo primum adventum, qui in paſſione præceſſit occultus; unum tantum credunt, qui erit in poteſtate manifeſtus. Quod autem hoc Iudæorum populus intelligere non potuit, delictorum meritum fuit: ſic erant ſapientiæ & intelligentiæ cæcitate multari, ut qui vita indigni eſſent, haberent vitam ante oculos, nec viderent. Itaque cum Chriſtus Ieſus, ſecundum à prophetis ante prædicta, verbo & vocis imperio dæmonia de hominibus excuteret, paralyticos reſtringeret, leproſos purgaret, illuminaret cœcos, claudis greſſum daret, mortuos rurſus animaret, cogeret ſibi elementa famulari, ſevire ventos, maria obedire, inferos cedere; Iudæi qui illum crediderant hominem tantum, de humilitate carnis & corporis; exiſtimabant magnum, de licentia poteſtatis. Hunc magiſtri eorum atque primores, hoc eſt, quos & doctrina ille & ſapientia revincebat, accenſi ira & indignatione provocati, poſtremo detentum, Pontio Pilato, qui tunc ex parte Romana Syriam procurabat, eradiderunt, crucem ejus & mortem ſuffragiis violentis ac pertinacibus flagitantes. Hoc facturos & ipſe prædixerat, & prophetarum omnium teſtimonium ſic ante præceſſerat, oportere illum pati, non ut ſentiret tantum mortem, ſed ut vinceret: & cum paſſus eſſet, ad ſuperos denuo regredi, ut vim divinæ majeſtatis oſtenderet. Fidem itaque rerum curſus implevit: nam & crucifixus, provento carnificis officio, ſpiritum ſponte dimiſit, & die tertio rurſus à mortuis ſponte ſurrexit. Apparuit diſcipulis ſuis ut antea fuerat, agnoſcendum ſe videntibus præbuit, ſimul junctus & ſubſtantiæ corporalis firmitate conſpicuus ad dies quadraginta remoratus eſt, ut de eo ad

præ-

præcepta vitalia inſtrui poſſent, & diſcerent quæ docerent. Tunc in cœlum circumfuſa nube ſublatus eſt,ut hominem quem dilexit,quem induit, quem à morte protexit , ad patrem victor imponeret; jam venturus è cœlo ad pœnam diaboli,& ad cenſuram generis humani, ultoris vigore , & judicis poteſtate. Per orbem vero diſcipuli non magiſtro ſed Deo monente diffuſi præcepta in ſalutem dare , ab errore tenebrarum ac viam lucis adducere,cæcos & ignaros ad agnitionem veritatis oculare. Ac ne eſſet probatio minus ſolida, & de Chriſto delicata confeſſio, per tormenta , per cruces , per multa pœnarum genera tentantur. Dolor qui veritatis teſtis eſt admovetur; ut Chriſtus Dei filius,qui hominibus ad vitam datus creditur,non tantum præconio vocis, ſed & paſſionis teſtimonio probaretur. Hunc igitur comitamur,hunc ſequimur, hunc habemus itineris ducem, lucis principem,ſalutis auctorem , cœlum pariter & patrem quærentibus , & credentibus pollicentem. Quod eſt Chriſtus erimus Chriſtiani,ſi Chriſtum fuerimus imitati.

AV-

AVCTORES

A

MINVCIO CITATI.

ALEXANDER MAGNVS	23
ANTISTHENES	20
ANTONIVS IVLIANVS	39
ANAXIMENES	20
ANAXAGORAS	20
ARCESILAS	13,46
ARISTOTELES	20
ARISTO CHIVS	21
CARNEADES	13,46
CASSIVS	25
CHRYSIPPVS	21
CLEANTHES	21
DEMOCRITVS	20
DEMOSTHENES	30
DIAGORAS MELIVS	8
DIODORVS	25
DIOGINES APOLLONIATES	20
DIOGENES BABYLONIVS	21
ENNIVS	30
EPICVRVS	20
EVHEMERVS	22
FRONTO CIRTENSIS	9,36
HERACLIDES PONTICVS	21
HESIODVS	21
HOMERVS	21
HOSTANES	31
Fl. IOSEPHVS	39
MEMORIÆ	7, 36

E NE-

НБ ОНУ імені І.І. Мечникова

NEPOS 25
ORPHEVS 21
PERSEVS 23
PLATO 21,24,31,39,40
PRODICVS CHIVS 23
PYTHAGORAS 20,40
PYRRHO 45
SIMONIDES MELICVS 14
SOCRATES 14,30
SPEVSIPPVS 20
STOICI 22
STRATON 20
TERENTIVS 23
THALES MILESIVS 20
THALLVS 25
THEODORVS CYRENÆVS 8
THEOPHRASTVS 21
VIRGILIVS MARO 19
XENOPHANES 20
XENOPHON 21
ZENO CITTIENSIS 21

NIC. RIGALTII AD M. MINVCIVM FELICEM OBSERVATIONES.

Ad Pag. 1.

MINVCII FELICIS] De Marco Minucio Felice quid in veterum ſcriptis reperiatur, præter ille quæ ſunt huic editioni præfixa Lactantii, Hieronymi, & Eucherii teſtimonia, non habemus quicquam. Ipſe circa judiciarias curas occupatum ſeſe innuit, hujuſce diſceptationis exordio. Quo tempore vixerit, Auctores non tradunt. niſi quod Hieronymus in illo ſuo Scriptorum Eccleſiæ Catalogo, ubi ordinem fere temporum ſervat, Minucium anteponit Cypriano, & juxta Tertullianum atque alios cenſet qui *Severi* Imp. ævo proximi fuiſſe dicuntur. Idem vero in Apologia ad Pammachium, ubi minime neceſſaria temporis erat cura, citatis auctoribus iiſdem, Minucium noſtrum Tertulliano quidem, verum & Cypriano, ſubjungit. credo ne Minuciani nominis interpoſitione magiſtrum à diſcipulo divelleret. certe Minucio Victorinum & Firmianum & Hilarium ſubdit. At Eucherius Epiſcopus Lugdunenſis, in quadam ad Valerianum Epiſtola, Felici noſtro medium inter Firmianum & Cyprianum adſignat locum, ut jam

НБ ОНУ імені І.І.Мечникова

propior vero ſententia ſit, non habitam fuiſſe in iſtis rationem ætatis cujuſque exactiſſimam. Certior igitur ea fuerit conjectura, quæ de ipſius Tertulliani ac Cypriani adverſus Idolorum cultores ſcriptis ducetur Etenim ſi Tertullianicis comparentur Minuciana, ſtatim apparebit, Minucium ab Tertulliano & argumenta & diſſerendi ordinem, atque ipſa plerumque verba ſumpſiſſe: Cyprianum vero, in illo pręſertim opere, quo vanitatem idolorum arguit, Minucianis & ſententiis & verbis uſum eſſe tanquam ſuis. ut gloriari tamen debeat Minucius; ea ſibi in mentem veniſſe quæ Cyprianus uſurpando ſanxerit. Hoc amplius. ne quidem ſemel à Cypriano Minucium eſſe nominatum, neque a Minucio Septimium. rationibus utrimque, ut par eſt credere, haud improbandis. Denique Wowerio libens adſentior exiſtimanti, antiquiorem Cypriano fuiſſe Minucium, vel ſaltem edidiſſe hunc Dialogum priuſquam Cyprianus de Idololatria ſcriberet. At Minucium ſane manifeſta imitatione aliorum verba ſuis immiſcuiſſe, nec tamen eſſe penes ipſum quod acceptũ fere debeat Cypriano. Afrum fuiſſe Minucium opinari licet, cujus verbis Cyprianus tam familiariter utatur, quam ipſe Minucius Tertulliano. Afros item fuiſſe Cæcilium Natalem & Octavium Ianuarium; Cirtenſis Fronto teſtatur. omneſque adeo ſeſe invicem demonſtrant.

OCTAVIVS) Qui et Ianuarius poſtea dicitur. Hoc vero nomen aliquoties occurrit in nomenclatura epiſcoporum et presbyterorum qui ſententias dixere in concilio Africano de baptiſandis hæreticis, ſub Cypriano.

VIR EXIMIVS & SANCTVS.) Virum ſanctum & ſanctam feminam etiam Ethnici dicebant moribus & virtute præſtantem. Apud Chriſtianos, qui datam Chriſto fidem ſervabat, qui ba-

baptiſma ſuum habebat integrum, ſanctus appellabatur. Et hæc appellatio religionem deſignabat & mores. Quod ſi aliquis moribus improbis notaretur, jam deſinebat eſſe & haberi Chriſtianus.

PARI MECVM VOLVNTATE *concineret eadem velle & nolle.*) Sic habet vetus exemplar. nec mutari debuit quicquam. Ait enim Minucius Octavium ſuum pari ſecum voluntate concinere ſolitum Volo, vel Nolo. Eſt autem etiam in nolendo voluntas abeſſe quæ lædunt aut diſciplent, & quæ ſcilicet nolumus. Concineret, conſentiret, concordaret.

SAPIENTIÆ & VERITATIS.) Hoc eſt, veræ ſapientiæ: nempe Chriſtianæ. Sic feminas ſapientiam conſecutas dixit Tertullianus, Chriſtianas. & Socratem ſapere ad veritatem, cum ad Chriſtianorum ſcita propius accedebat.

CÆCILIVM.] Hunc etiam appellabit Natalem. Vtriuſque autem nominis epiſcopi & presbyteri citantur Africano illo concilio de baptizandis hæreticis. Sunt qui Cæcilium iſtum putant Cypriani fuiſſe præceptorem. ſed quibus id ſibi rationibus perſuaſum fuerit, non explicant. Pontius in vita Cypriani: Erat ſane illi etiam de nobis contubernium viri juſti & laudabilis memoriæ Cæcilii & ætate tunc & honore presbyteri, qui eum ad agnitionem veræ divinitatis à ſeculari errore correxerat, &c.

ETIAM NVNC INHÆRENTEM.) Sic loquitur Minucius reſpiciens ad illud temporis ſive negotii quod hic deſcribitur.

Pag. 2.

OSTIAM PETERE.) Quo loci etiam Auguſtinus ſanctiſſimos habuit cum Monica matre de pietate Chriſtiana ſermones. Oſtiam veteres di-

xere, & τὰ Ὤστια. Oſtia Tibernia, unde & Oſtianos & Oſtiates atque etiam Oſtios.

SANE & AD VINDEMIAM FERIÆ) Ac formam huiuſce opuſculi Minuciani ſuam Cyprianus ad Donatum epiſtolam ſive diſſertationem concepit.

SIMVLACRO SERAPIDIS DENOTATO.] Hoc eſt animadverſo, deprehenſo, notato ſibi obviam.

MANVM ORI ADMOVENS.] Adorans. Plinius lib. XXVIII. in adorando dexteram ad oſculum referimus. Fulgetras poppyſmis adorare conſenſus gentium eſt.

NON BONI *viri eſt, Marce Frater.*] Octavius Marcum Minucium fratrem appellat. Chriſtianus Chriſtianum. at pag. 4. Cæcilius adhuc Ethnicus eundem Minucium ſic etiam compellabit, quanquam tibi Marce frater, hæc igitur appellatio fuit adfectus et religionis. utriuſque certe in Octavio: Adfectus in Cæcilio.

ARENAS EXTIMAS *lenis unda tendebat.*] Recta eſt hæc veteris libri ſcriptura. Tendebat arenas: extendebat. Sic tendere plagas, retia.

CRISPIS TORORISQVE.] Parum attentis oculis Reginum exemplar inſpexerat qui primus ex eo renunciavit ſcriptum, tortuoſis. nam in eo libro ſcriptum prius fuerat, ſriſpis tororiſiſque. & qui correxit, legi voluit, criſpis toroſiſque. Venarum toros medici dixere, et iubarum toros Poëtę.

Pag. 3.

A TERRENA LABE SVSPENSAE.] Labem dicit Vliginem cænoſam, qua puterſerent catinæ diutione ſitu.

QVIESCEBANT.] Etenim ea robora pulvini ſunt navium quieſcentium.

IN

TESTARVM IACVLATIONIBVS. ἐποστρακισμοῖς.

IN PVERIS.] Inter illos pueros. ut mox, in contubernalibus.

TACENS, ANXIVS, *ſegregatus.*] Deſcribit hominem vexatum mœroribus & curis ingentibus qualis erat Homeri Bellerophon.

QVAM CONSERERE *ſapientium modo.*] Sic facile reſtituimus ipſiſſimam ſcripturam Minucii depravatam in exemplari perverſa litterula: facilius eſſe in contubernalibus diſputare, quam conſerere ſapientiam modo in iſtis ad tutelam balnearum, &c. Omnes hactenus editiones prava interpunctione ſenſum everterant. et falſi ſunt interpretes, qui aſſerunt in manuſcripto legi aliter quam hic retulimus. Ait Cæcilius facturam ſe ut Octavius intelligat, facilius eſſe diſputare et rixari inter contubernales vulgaribus dicteriis et conviciis, quam eo modo conſerere, quo ſolent ſapientes. Deinde incipit aliam clauſulam. In iſtis ad tutelam balnearum, &c.

Pag. 4

QVANQVAM TIBI MARCE FRATER.] Cæcilius ethnicus Minucium Chriſtianum fratrem vocat, quocum erat amicitiæ familiaritate conjunctiſſimus, ut indicant illa Octavii ad Minucium de Cæcilio, Hominem domi foriſque lateri tuo inhærentem, pag. 2.

CVM DILIGENTER *in utroque vivendi genere verſatus.*] Hinc apparet Minucium noſtrum ætate iam provecta factum Chriſtianum.

INDIGNANDVM OMNIBVS *indoleſcendumque eſt.*] Sollicitari non debuit hæc ſcriptura veteris exemplaris. Etenim proba eſt. et Octavii diſceptatione firmatur Cæcilii verba repetentis pag. 16.

E 4 Et

Et quoniam frater meus erupit ægre ſe ferre, ſtomachari, indignari, dolere, &c.

HOC STVDIORVM RVDES.) Rerum diuinarum imperitos.

LITTERARVM PROFANOS.) Illitteratos. Profanum vulgus.

EXPERTES ARTIVM *etiam ſordidarũ*) Inertes artium quarumlibet exſortes. Artes ſordidas dicit, illiberales. quæ ſeparari ſolent ab iis quas homine ingenuo non indignas cenſemus. Significat igitur vulgus infimum, & fecem vulgi. Sic Cæcilius adhuc ethnicus pauperes Chriſtianos deſpicit.

QVÆ SVPRA NOS CÆLO *ſuſpenſa ſublata ſunt.*) Totus hic locus ad fidem exemplaris editus eſt. & fruſtra ſunt qui pro, ſublata, ſcribi jubent, ſublimata. Suſtolluntur ea quę ſus, ſive ſurſum, id eſt in altum tolluntur. Itaq; ſublata ſunt τὰ ὑψωθέντα. Sublatis dixere delicatiores pro ſuſ-atis. & hic ſublata opponuntur demerſis, ut ſuſpenſa profundis. Recte igitur Minucius ait, non eſſe permiſſum ſcrutari quę ſupra nos cœlo ſuſpenſa ſunt, neque eſſe religioſum ea quę ſub terram profunda ſunt ſtuprare. quaſi ſtuprum inferant terrę, qui in viſcera eius penetrare audent. Elegantiſſima ſunt in hanc ſententiam à Plinio notata lib. II. cap. 63. & præfatione libri XXXIII.

SCRVTARI.) Liber Reg. ſcrutare.

STVPRARE.) Idem liber: ſtuprari.

Pag. 5

SINT PRINCIPIO OMNIVM SEM.) Sic legitur in exemplari, & rectiſſime.

ET COELVM LICET SVA MATERIA SVSP.) Nihil mutandum. Sua materia, id eſt ſui generis materia, apta, habilis, conveniens cœlo.

LICET TERRAM *fundaverint pondera, & mare licet influxerit liquor.*) Sic iſta duo commata reſtituimus ordine præcedentium ducti. nec dubitamus quin nobiſcum ſentiat quiſquis attentius ea penſitaverit. In exemplari legitur: licet tærram fundaverit pondere, & mare licet influxerit è liquore. Facile adducor ut credam iſtud, è liquore, occaſionem dediſſe librariis conturbandi quæ non capiebant. Si quis uutem adhuc preſſius hærere velit exemplari, ſcribat nobis faventibus: & mare licet influxerit eliquor. Nam & eliquare et eliquamen dixere auctores valde boni. Stagnabat aquis terra priuſquam dixiſſet Deus, Appareat arida. Verbo Dei aquæ ſe receperunt in conceptacula ſua; & ſic eliquatus eſt humor ille circumfluus quo terra imbuebatur. inde autem facta ſunt aquarum maria, & eliquor fluxit in mare, vel ut ait Minucius, influxit mare. hoc eſt, ſuo influxu fecit mare.

6

IAM TEMVLENTA VINDEMIA.) Proxima temeto. de qua mox temetum fiat: unde & temulenti.

SOLVTA LEGIBVS *fortuna dominatur.*) Pręclara eſt in hanc ſententiam fortunæ conſideratio Plinii lib. II. Toto quippe mundo & locis omnibus omnibuſque horis omnium vocibus fortuna ſola laudatur, ſola arguitur, & cum conviciis colitur; volubilis, à pleriſque vero & cæca etiam exiſtimata, vaga, inconſtans huic omnia expenſa, huic omnia feruntur accepta, & in tota ratione mortalium, ſola utramque paginam facit. Lactantius 3. cap. 27. Simulacrum ejus cum copia & gubernaculo fingunt; tanquam hæc et opes tribuat, & humanarum rerum regimen obtineat, &c.

ANTE IMBVTVS *es timere quam noſſe.*) Rectiſſima eſt hæc libri veteris ſcriptura. Et imperſonaliter quidem accipienda videtur.

MERVERVNT DEOS *vel faciles habere, vel reges.*] Faciles dicit beneficos, benemeritos. Plinius lib. II. Hic eſt vetuſtiſſimus referendi benemerentibus gratiam mos, ut tales numinibus adſcribantur,

VNIVERSA ROMANOS] Mox dicet univerſarum gentium ſacra ſuſcepiſſe. Et paulo poſt: Initiaſſe ritus omnium religionum. Cur ergo tam crudeliter obſtitere Chriſtianis? ſunt qui factum id fuiſſe dicant, eo quod Iudæorum ac deinceps Chriſtianorum Deus, ſolus coli voluerit. Et certe cum ſit vere Deus, ſequitur eum ſolum eſſe Deum. nec præter ipſum coli debere alium quenquam. quod eſt ſane veriſſimum: ſed quæſtionem minime ſolvit. Lampridius aliam tradidit rationem in Alexandro Severo, quem in lalario ſuo habuiſſe refert divos principes, ſed optimos electos; & animas ſanctiores, in quis & Apollonium, & quantum ſcriptor ſuorum temporum dicit, Chriſtum: præterea Chriſto templum facere voluiſſe, eumque inter Deos recipere. hoc etiam cogitaſſe Adrianum; ac templa in omnibus civitatibus ſine ſimulacris fieri juſſiſſe ad hoc parata. ſed prohibitum fuiſſe ab iis, qui conſulentes ſacra repererant omnes Chriſtianos futuros ſi id eveniſſet & templa reliqua deſerenda.

ARAS IGNOTIS *numinibus et manibus*] Bene Cæcilius componit Deos manes cum ignotis numinibus. bene inquam ex Epicuri ſenſu, qui negabat eſſe aliquos manes & ſubterranea regna. Etenim Manes eorum dicuntur qui jam eſſe deſierunt, ac proinde nulli ſunt. Et Cęcilius ignotos Deos ſpernit, quia ſunt ignoti: & manes ſive defunctos quia defuncti & jam nulli.

Pag. 7.

AVSIM ENIM *interim et ipſe concedere, et ſic me-*

lius errare.] Cæcilius ſupra de ſchola Epicuri dixit, magis eſſe credendum in rebus humanis ſolutam legibus fortunam dominari, adeoque agi cuncta variis & lubricis caſibus, non deorum aliqua providentia aut cura. Hac vero diſſertatione ſua currente, ſentit eo ſe ferri ut fateatur Romanos haud fruſtra deditos fuiſſe religionibus ſuis erga Deos etiam exteros quando talium numinum favore ac tutela totius orbis imperium teneant. Antequam igitur exemplis hoc probare incipiat, ne quid præjudicet opinioni ſuæ de fortuna, corrigit ſeſe interjectione iſta: Auſim enim interim & ipſe concedere, & ſic melius errare; objiciens errorem pudendum Octavio, qui Deum colat cultoribus ſuis gravem & noxium potius quam beneficum, bona futura & incerta promittentem, mala ac præſentia non avertentem; imo dehortantem ac depellentem ſuis ab honoribus opibus & voluptatibus, tanquam ab rebus non ſuis. Ait ergo Cæcilius ſeſe melius errare quam Octavium, ſi Romanorum ſuperſtitiones probare videatur tam utiles & proſperas cultoribus ſuis.

SPECTA DE LIBRIS MEMORIAS.] In exemplari, quod hactenus unicum habemus ſcriptum eſt, memoria. Itaque conjecturæ locus eſt. nec erit magni momenti diſcrimen. utrum legas: Specta de libris memoriarum: an, ſpecta de libris memorias. Hos libros Arnobius Annales nuncupat. l. VIII. adv. gent. Non imus infitias, inquit, in Annalium ſcriptis contineri hæc omnia quæ ſunt à vobis in oppoſitione prolata.

TESTES EQVESTRIVM FRATRVM.] Tyndaridarum, Caſtorum.

SICVT OSTENDERANT.] Eodem habitu.

SPV-

SPVMANTIBVS EQVIS ATQVE FVM.] Lactantius : equorum ſudorem abluentes.

EADEM DIE QVA FECERANT) Qua fecerant quod hic narratur. qua & ipſi pugnaverant.

ANHELI.) Vel anhelis equis. Val. Max. ſuum equorumque ſudorem abluere viſi ſunt Cicero Tuſcul. I. non modo adjutores in præliis victoriæ pop. Rom. ſed etiam nuncii fuiſſe perhibentur.

LVDORVM OFFENSI IOVIS.) Scriptum fuerat in aliquo exemplari primario, offens Iovis deſcriptum inde fuit in Cod. Reg. Offenſio Iovis. Legendum, offenſi Iovis, Et recte, ludorum Iovis. Erant enim dicati Iovi Circenſes, ludi maximi votivi, bello Latino tum primum facti. Arnobius VII. Eſt ut ignoſcere debeamus Iovi indignanti, non adhibitam curam ſollicitiorem ludis Circenſibus propriis ſcilicet, Iovi ipſi dicatis.

PLEBEII HOMINIS.] Cicero, ruſtici cujuſdam Romani. Valerius, nomen illi fuiſſe ſcribit, Ti. Atinio, homini ex plebe.

ITERATIO.) Inſtauratio. Totam hanc hiſtoriam, prolixius certe, ſed ſcrupuloſius perſequitur Arnob. VII.

DECIORVM DEVOTIO RATA.) Etenim laborantes perditas quæ vires Vrbis Rom. correxit. Itaque dignoſci arduum eſt, utrum Romana civitas utilius habuerit Decios duces, an amiſerit. quoniam vita eorum ne vinceretur obſtitit : mors fecit ut vinceret. Huc alluſit Iuvenalis hoc verſu :

Pluris enim Decii, quam qui ſervantur ab illis.

TESTIS & CVRTIVS.] Lacus Curtius, ab illo famoſo equite M. Curtio.

EQVITIS SVI) Marci Curtii, unde nomen inditum Lacui Curtio.

Vel

VEL HONORE.] Val. Max. ſuper quem univerſi cives honoris gratia certatim fruges injecerunt. Livius : donaque ac fruges ſuper eum a multitudine virorum ac mulierum congeſtæ.

THRASYMENVS *Decolor*.] Arnobius IV. apud Thraſimenum lacum ſanguinei concurrere torrentes.

ET VT PARTHOS SIGNA *repetamus*.) Hæc adſignare videntur ætatem Minucii ſub Severo. Sed auctor eſt Spartianus Septimium Severum Parthicum bellum ſuſcepiſſe gloriæ cupiditate, non aliqua neceſſitate adductum. & jampridem Parthos ſigna militaria, quæ M. Craſſo & M. Antonio ademerant repoſcenti Octavio Auguſto reddidiſſe narrat Tranquillus.

MAGIS SVNT *Auguſta numinibus incolis præſentibus inquilinis, quam cultus inſignibus & muneribus opulenta.*) Sic olim habuit Codex Reg. Hodie præfert : cultu inſignibus. unde Critici occaſionem arripuere corrigendi : cultu inſignib. Sed apparent veſtigia deraſæ litteræ ſ. quam nos hac editione reducimus in lucem, ut redeat Minucii ſenſus iſte genuimus, Templa ac delubra Romana magis eſſe divinæ beneficentiæ titulis auguſta, quam cultus inſignibus aut muneribus opulenta. Beneficentiæ tituli ſunt auguſtæ ille inſcriptiones, NVMINIBVS INCOLIS. NVMINIBVS PRÆSENTIBVS. NVMINIBVS INQVILINIS. At opulenta cultus inſignia ſunt aureæ ſtatuæ, thenſæ, acerræ, lectiſternia ſoliſternia, currus & alia hujuſmodi pretioſa.

Pag. 8.

QVOS IMPIE *per diem negamus, nolumus peier.*) Verbum nolumus, minus apte interjectum videatur, niſi præcedentia ſic repetantur. Per

quie-

quietem deos videmus, audimus, agnoſcimus, quos per diem negamus eſſe, nolumus videre, imo quos vidimus audivimus, agnovimus peieramus. Scio quid hic alii tentaverint. Sed obſtat exemplaris auctoritas.

FIRMA CONSENSIO.] Senſus publicus, conſenſus gentium, qui ſæpe adducitur à Plinio ad diſputationes huiuſcemodi.

TAM VETVSTAM, TAM VTILEM.] In aliquo exemplari ſcriptum fuerat antiquario more, tam vetus tam utilem, quod eſt tam vetuſtam, tam utilem. Syllabas proxime repetitas ſemel ſcribebant, ut videmus in editione Pandectarum iuris ad exemplar Florentinum. Et hæc ſcriptura compluries in Minuciano exemplari reperitur.

CVI ATHEON *cognomen apposuit antiq.*] Diagoræ cognomen appoſitum Atheo. Proſcripſere Athenienſes talenti pretium ille qui Diagorę caput adferrent.

CONSVLTE POTIVS *quam profane.*] Non habere ſe dixerat Protagoras quod de diis pronunciaret; eſſent, nec ne multis impedimentis prohiberi. tam propter rei difficultatem quam propter humanæ vitę brevitatem. Huic certe ſermoni, pro Ethnici ſententia convenire videatur illud Cæcilii Minuciani, Conſulte potius quam profane. Nam exordium ipſum, ut eſt à Cicerone poſitum, abruptius eſt. atque ob id iure Protagoras exterminatus.

IN CONCIONE *ejus ſcripta deuſſerint.*] Cicero: Librique ejus in concione combuſti. Laërtius: κατέκαυσαν ἐν τῇ ἀγορᾷ.

DEPLORATÆ, INLICITÆ *ac deſperatæ factionis.*] Aiunt in mſ. legi, inquinatæ. Sed Codicem antiquum alium à Regio exemplari nemo hactenus protulit. In Regio diſertiſſime ſcribitur, inlicitę. Et merito quidem exploditur quod Ferrarius et Priſcianenſis ediderant, inclitæ. Illud vero, inlicitę, etſi defendatur antiquitate exemplaris, nihilominus friget inter illa duo, deploratę ac deſperatę. Itaque, ſi coniecturę locus eſt, legam, incitę, quod eſt incitatæ furioſę, rabidę. Catullus in Galliambo. Alios age incitatos alios age rabidos. Incitus, quemadmodum percitus. In Prudentii Vincentio ubi de ſpiritibus immundis: Qui vos latenter incitos, in omne compellunt nefas.

NOCTVRNIS CONGREGATIONIB.] Pervigiliis, παννυχισμοῖς.

INHVMANIS CIBIS.] Mox dicet de infanticidio.

LATEBROSA ET *lucifugax natio*] Sic habet exemplar. & ſic editum fuit prima editione Rom.

TEMPLA VT BVSTA DESPICIVNT.] Mox recurret idem verbum, Purpuras diſpiciunt. quod accidiſſe per negligentiam Minucii non dixerim, ſed librariorum, qui fulciendum putaverunt quod Minucius ſcripſerat: Templa, ut buſta, deos deſpuunt. Tertulianus lib. de Spectac cap. 13 Dum mortui et dii unum ſunt, utraque idololatria abſtinemus: nec minus templa quam monumenta deſpuimus.

Pag. 9.

DVM MORI *poſt mortem timent, interim mori non timent.*] Ex eodem ſenſu Martialis,

----- furor eſt,
ne moriare, mori

ITA ILLIS *pavorem fallax ſpes ſolatia rediviva blanditur.*] Sic omnino legitur in exemplari: & ele-

eleganter Minucius ſub perſona Cæcilii ethnici dixit, Fallax ſpes blanditur Chriſtianis pavorem: & blanditur, inquit, ſolatia neſcio quæ rediviva. Tertulianus lib. de Anima, pag. 344. Quies finem operis blanditur.

DIGNA ET NATA RELIGIO TALIBUS MORIBUS.) Quaſi aſinina patientia & hebetudine. Sic illudebant impii Chriſtianæ ſimplicitati.

SACERDOTIS COLERE *genitalia.*) Calumnia ſtultiſſima, ex ea occaſione concinnata, quod Chriſtiani, quibus contigerat poſt fidem Chriſto datam graviter labi, ita ut Eccleſiæ communione abſtinerentur, ſi pœnitentiæ locum dari ſibi flagitarent, hoc tam demiſſe ac ſuppliciter poſcebant, ut acciderent ad pedes & genua fratrum & ſacerdotum. Inde illa paſſim apud rerum Chriſtianarum ſcriptores, Advolvi preſbyteris, & Volutando caligas fratrum detergere.

ID ETIAM *Cirtenſis noſtri teſtatur oratio.*) Hanc adverſus Chriſtianos orationem fuiſſe Frontonis declarat Octavius pag. 92. ubi objectionem Cæcilii ſic diluit: Et tuus Fronto non ut adfirmator teſtimonium fecit; ſed convicium ut orator adſperſit. Sed ambigitur uter iſte Fronto fuerit, Papirius ne Fronto Iuriſconſultus, qui in Pandectis memoratur, an Cornelius Fronto rhetor, quem Lampridius Marci Antonini Imper. Præceptorem fuiſſe tradidit? Franciſcus Balduinus præclara ad Minucium præfatione in hunc magis inclinat. quod & verius exiſtimo.

ET DE CONVIVIO MOTUM EST.] Plinius Cæcilius quamvis ethnicus ab omni de convivio calumnia Chriſtianos liberavit apud Trajanum: Etenim ſcripſit, morem illis fuiſſe coeun-

coeun

coeundi ad capiendum cibum, promiſcuum tamen & innoxium.

Pag. 10.

IUDÆOR. SOLA *& miſera gentilitas unum & ipſi Deum.*) Feminam aliquam Hebræam potius quam Chriſtianam deſcribit Apuleius IX. Metam. quæ ſpretis atque calcatis divinis numinibus in vicem certæ religionis mentita ſacrilega præſumptione Dei, quem prædicabat unicum, confictis obſervationibus vanis, falleres omnes homines, atque ipſum maritum decipiens, matutino mero & continuo ſtupro corpus mancipat.

VT SIT *Romanis hominibus.*] In exemplari legitur, nominibus, quod eſt, numinibus.

AT ETIAM *Chriſtiani qua in tam noſtra*] Vetus exemplar, *qua in tā nrā.* Vnde Ferrarius & Priſcianenſis confecere quod in cunctis editionibus hodie cernimus, quænam monſtra. quæ lectio vitium ipſa ſuum ſatis prodit. nam ut congrueret ſequentibus, dicendum fuerat, quæ monſtra, quæ portenta confingunt? Sed quare perdimus ſenſum Auctoris ipſiſſimum & longe præſtantem? At etiam Chraſtiani, qua in tam noſtra, quæ portenta confingunt? Iudæorum, inquit, ſola gentilitas, patria ſua velut angulo cohibita, Deum ſibi ſuum habebat, quem etſi templis, aris atque victimis procuraret, non in regna tamen aliena exundebat. At Chriſtiani, quâ ſunt in urbes Italiæ, in populi Romani provincias, in tam noſtra diffuſi, quæ portenta confingunt?

QUA IN TAM NOSTRA.] Tertullianus Apolog. cap. 37. Veſtra omnia implevimus. urbes, inſulas, caſtella, municipia, conciliabula, caſtra ipſa, tribus, decurias, ſenatum, forum.

To

Pag. 11.

TOTO ORBI.] Sic legitur in exemplari.

SIC SECTÆ *veſtræ non ſpontaneos cupere,*] Helleniſmus. Suidas, ἐπιθυμιῶν, γνωμικῇ προαιρετικῶς ἔχων.

NON SPONTANEOS, SED ELECTOS.] Paulus ad Rom. 9,16. οὐ τοῦ θέλοντος οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος θεοῦ.

IPSISNE AN *innovatis reſurgatur, ſine corpore. Hoc, quod ſciam,* neq; M.] Sic legitur in exemplari. niſi quod aliter interpunximus; ut de tribus quæſtionibus propoſitis hæc prima ſit: Sine corpore? Sequitur reſponſio: Hoc, id eſt, ſine corpore reſurgere, quod ſciam, neque mens, neque anima, nec vita eſt.

Pag. 12.

QVIS VNVS VLLVS AB INFERIS.] Hoc habet à Minucio Lactantius omiſſa dictione, ullus. Sed legitur in exemplari. etſi contrarium adfirment qui excerpta ſua venditant nimium credulis.

OPERE, FAME LABORATIS.] Sic eſt in exemplari. Nec emendatione opus eſt ulla. Horatius:

-- *dieſque longa videtur opus debentibus.*

PERICVLO QVATERIS.] Nam qui ipſa periculi præſentia non quatitur aut commovetur? Faceſſant ad Nonium cum ſuo quero, quibus exemplaris antiqui ſcriptura diſplicuit.

NON SPECTACVLA *viſitis, non pompis intereſtis.*] Ex his conjicere eſt quo tempore uſitari cœperit inter Chriſtianos ritus & formula renunciandi Satanæ, ſeculo & pompis ejus.

PRÆCERPTOS CIBOS *& delibatos altaribus*

pr-

potus.] Idolothyta, ſacrificata aut parentata. ſacrificales epulas.

Pag. 13.

QVANQVAM, SI *philoſophandi libido eſt.*] Tota hæc de Socrate periodus, ut eſt in exemplari, atque etiam in cunctis hactenus editionibus, ſupra modum obſcura eſt & perplexa. Eam vero quiſquis attente perleget, mutatis interpunctionibus extricabit ut tribus notulis proxime ſequentibus declaratur.

MERITO.] Hoc eſt, Merito Socrates dixit, Quod ſupra nos, nihil ad nos. Quæ ſequuntur ita perducenda ſunt: *Ergo de oraculo teſtimonium meruit prudentiæ ſingularis, idcirco univerſis eſſe præpoſitum, non quòd omnia comperiſſet, ſed quod nihil ſe ſcire dediciſſet.* Illud vero, *quod oraculum idem ipſe præſenſit,* per parentheſin inſerendum eſt, hoc modo: Quanquam ſi philoſophandi libido eſt, Socratem ſapientiæ principem quiſque veſtrum tantus eſt ſi poterit imitetur. Ejus viri quoties de cœleſtibus rogabatur nota reſponſio eſt: Quod ſupra nos nihil ad nos. Merito. Ergo de oraculo teſtimonium meruit prudentiæ ſingularis, (quod oraculum idem ipſe præſenſit) idcirco univerſis eſſe præpoſitum, non quod omnia comperiſſet, ſed quod nihil ſe ſcire didiciſſet. ita confeſſæ imperitiæ ſumma prudentia eſt.

NE AVT *anilis inducatur ſuperſtitio, aut omnis religio tollatur.*] Eſt enim in traditionibus divinis periculum, ne aut neglectis iis impia fraude, aut ſuſceptis anili ſuperſtitione obligemur, inquit, Cic. 1. de divin.

NAM INDIGNATIONIS *ejus tumorem.*] Etenim jam ipſe ſibi ſatisfecerat.

HOMO PLAVTINÆ *proſapiæ.*] Et tamen adhuc hæret illius animo dicacitas Octavii,

ad-

НБ ОНУ імені І.І. Мечникова

Cæcilium tam luculento die impegiſſe in lapides, eo quod in Oſtienſi littore lapidem unctum & effigiatum ethnico ritu adoraſſet. Itaque Octavium ſuum alio ſale defricat; &, hominem eſſe dicit Plautinæ proſapiæ. quod prima quidem fronte ad Plautinos tantum iocos referri videatur. At ſubinde illum ipſum hominem Plautinum in piſtrinum trudit, ubi tres fabulas ſcripſiſſe M. Accium Plautum Varro & plerique alii tradiderunt. Hoc vero piſtrinenſis militiæ probrum torquet in Octavium Cæcilius ob religionis Chriſtianæ ſimplicitatem, cujus ſequaces magna pars erant idiotæ & opifices ut piſtores, ſutores, & id genus alii. Ait igitur Octavium eſſe quidem inter priſtores Chriſtianos præcipuum: at inter philoſophos poſtremum.

PARCE IN EVM PLAVDERE.] Cæcilium Minucius iam repercutit de Plautina proſapia. Parce, inquit, in eum plaudere. quaſi diceret, Noli in Octavium noſtrum latrare cum illa tua Plautina, ſive latrante proſapia. Et eſt iocus duplex. Nam peracta comœdia ſolent actores plauſum petere. hîc Cecilius ſibi plaudit in odium & infamiam Octavii. Plauſus autem datur complauſis ſive comploſis manibus. & plautiores conchæ dicuntur quæ ſunt ad plauſum aptiores, & plauti canes quorum a aures dependulæ flaccidæ, & latiores applaudunt capiti.

SVBTILI VARIETATE *tua de'ectarit oratio.*) Subtilem Cæcilii varietatem dicit Minuciis, quam mox Octavius dicet ſubtilem variationem & vacillationem, quæ proxime accedat ad cavillationem & verſutiam.

Pag. 14

ET IN *incredibili verum.*] In exemplari legitur, & incredibili. Sed mens Auctoris poſcit, ut duas ſyllabas intelligamus in unam fuiſſe contractas antiquario more, quem ſupra notavimus. Vt ineſſe in veriſimili mendacium dixit Minucius, ita ſane dixerit, ineſſe in incredibili verum. Incredibile eſt Deum hominem factum eſſe & crucifixum. Incredibile eſt fore ut corpora mortuorum ſive cremata, ſive ſepulta, etiam poſt multa ſecula reviviſcant. Et tamen iſthæc, quamvis incredibilia, vera ſunt. Rurſus: Veriſimile eſt non eſſe Deum, aut non agere curam rerum humanarum. aut ſi ageret, fore ut pollueretur tam triſti atque multiplici miniſterio. Item, veriſimile eſt morte omnia humana finiri. Et tamen hæc etſi veriſimilia ſint, falſiſſima ſunt.

SI POTES REPVTARE.) In exemplari legitur: ſi poteſt reputare. Vnde nonnullis placuit, ſi poteſt reputari.

Pag. 15.

IAM GESTIENTIS.] Eloqui, ſcilicet.

ADNITENDVM TIBI MECVM EST.] Ambigua oratio, Minucio ſit adnitendum, an Cæcilium. Sed vultu geſtuque dicentis tolli potuit omnis ambiguitas; ſi converſus ad Cæcilium hæc dixerit Octavius. quod ſane factum videtur.

AMARISSIMAM LABEM.) Plautinæ proſapiæ & aliorum quæ Cæcilius in Chriſtianorum religionem effudit.

VERBORVM VERACIVM *inlumine.*] Sic legitur in exemplari. Adnitendum tibi mecum eſt, inquit, ut omnes conviciorum maculæ ſermonum veracium radiis inluminatæ diluantur. verbis ſcilicet Chriſti, verbis vitæ æternæ, veritatis Chriſtianæ lumine, con-

vicia

vicia velut ſordes & tenebrę Sole veritatis illuminatæ evaneſcunt. Sane convenientiſſimum eſt, quod à quibuſdam ſuggeritur, flumine diluamus. nam & ſermo ſive oratio fluere dicitur, labes & ſordes flumine diluuntur, & Cæcilii ethnici peccata baptiſmo.

ITA NATALIS *mei errantius vagam.*) Obliqua oratione adfatur Cæcilium Natalem, & mox verbis directis ait, utrum tua eruditio turbata ſit. Sic enim legitur in exemplari. qui putarunt ſermonem ab Octavio factum ad Minucii perſonam, ſcripſere, Vtrum ſua eruditio turbata ſit. ut ſua ſit pro ejus.

AN VACILLAVERIT *per errorem.*) Ethnicum ſcilicet. Quam pœne tranſpoſitis litteris ſcripſit, an cavillaverit. ut cavillare ſeu cavillari dicuntur fontes cum ſui copiam non faciunt, cum fruſtrantur & ſubterfugiunt. In veteri gloſſario Vacillator dicitur συκοφάντης.

INCERTIOR RESPONSIONIS *noſtræ intentio fundaretur.*) In Ms. legitur, certio. Reſtitui compoſitionem negativam quæ exciderat, & eſt ad Octavii mentem neceſſaria. Ait enim Cæcilium ſubtili vacillatione per ethnicum errorem interdum deos credere, interdum addubitare an ulli ſint, ut per hanc variationem & per incertum ſuæ propoſitionis, ſive per incertam propoſitionem ſuam, incertum reddat Octavianę reſponſionis fundamentum. Hoc, verſutiam mox dicet Octavius.

PROCVL EST *ab ejus ſubtilitate ſimplici.*) In Ms. legitur, Procul eſt ab ejus ſubtilitate ſimplicitate ſubtilis urbanitas. Mendoſe. Subtilem urbanitatem dixerit, quam ſupra, verſutiam, & ſubtilem varietatem. Verum ne quid diſſimulem, magis conveniret, ſubtilior vanitas, quæ parum diſtat

diſtat à fraudulento mendacio. cujuſmodi eſt verſutia, quam tantopere avertit & amolitur ab ſuo Natali.

QVIA VIAM NESCIT.) Hæc ſcriptura exemplaris.

IACTETVR ÆSTV *& fluctuetur.*) Sic legitur in exemplari. nec video cur mutari debuerit.

QVAMVIS DIVERSA *ſint quæ dicta ſunt.*) Turbata eſt libri veteris ſcriptura, Quamvis diverſa quæ dicta ſunt una veritate confirmata probataque ſint.

IN PLVRES *una diffunditur.*) Sunt qui emendari velint, diffinditur. Sed nihil eſt neceſſe.

NOSTRATES PAVPERES.) Chriſtianos, Fratres. qui communum habent in cœlis patrem. quibus eſt communis patria cœlum.

PAVPERES *commentos eſſe prudentiam.*) Bonæ mentis ſoror eſt paupertas.

Pag. 16.

INGENIVM NEC *ſtudio parari.*) Democrates, πολλοὶ πολυμαθέες νοῦν οὐκ ἔχουσι. & πολυνοΐην, οὐ πολυμαθίην ἀσκέειν χρή. Tertullianus de Chriſtianis pauperibus & idiotis: Deum quilibet opifex Chriſtianus & invenit & oſtendit, & exinde, totum quod in Deo quæritur, re quoque adſignat.

FRVSTIS *quibusdam temere concurrentibus.*] Atomis. Si & atomi corpulentias de coïtu ſuo cogunt, inquit, Tertull. Et lepida eſt illa deſcriptio apud Cic. 1, de nat. deor. Infinita vis innumerabilium volitat atomorum quæ interjecto inani cohereſcunt tamen inter ſe, & aliæ alias apprehendentes continuantur. Alibi dicit, turbulentam atomorum concurſionem. Quod vero Tullius dixit, continuantur, Minucius ſupra, concinnantur.

Lv-

НБ ОНУ імені І.І. Мечникова

Pag. 17.

LVNA LABORE CIRCVMAGAT.) Defectu. Sol ſpectatorem. niſi cum deficit, non habet. nemo obſervat lunam, niſi laborantem. Seneca.

HIBERNA OLIVITAS NECESSARIA.) Hoc minime ad Octavii propoſitum facere videtur. nam pleriſque regionibus non proveniant olivæ, neque eſt neceſſaria olivitas, inepte autem componeretur hiberna olivitas cum autumni maturitate. Figurate igitur Minucius hibernam olivitatem hic poſuit pro hiberna uligine. cum ſcilicet humus per hiemem ipſo ſitu putris glacie per vices regelata & nivibus reſolutis in limum pingueſcit velut olivo perfuſa. hæc ſane hiberna olivitas tam neceſſaria eſt quam autumni maturitas grata. etenim agros oblimat & oblimatione mollitos ad ferendum aptiores reddit. Ceterum, ſiquis hic alluſum etiam velit ad ipſam olivarum olivitatem quæ fit menſe Decembri, facile concedam.

Pag. 18.

PERSAS *de equorum hinnitu augur. princ.*] Sordida Magorum dominatione oppreſſa, inquit, Valerius Memorabilium VII.

ET THEBANORVM PAR, *mortuam fab.*] In membranis antiquis legitur, permortuam f… bulam. Haud dubie ſcripſerat Minucius, The… norum par. neque aliter legebat Cyprianus cu… dixit Thebanorum fratrum germanitatem. St… tius, par infandum, & geminis ſceptrum exitial… tyrannis; & conſanguineum ſcelus. & unius in… gens bellum uteri. Sed cur mortuam fabulam di… cit Minucius, paulo ante ſua tempora tota Sta… Thebaide decantatam? Fortean ſcripſerat, mu… tuam fabulam. Etenim pacti erant fratres ut mu… tuis annis regnarent, & mutua pernicies utriſq; und…

vnde & mutua fabula. Sed expectanda auctoritas alterius exemplaris.

GENERI ET *ſoceri bella.*] Vnde vulgatum illud: Socer generque perdidiſtis omnia.

Pag. 19

QVALEM PARENS *omnium diem duxerit.*) Sic legitur in exemplari, niſi quod ſcriptura paulum exerrante apparet, duxerit. Itaque legendum vt edidimus, qualem parens omnium diem duxerit, οἷον ἐπάγῃσι ἦμαρ. Talis eſt mens, qualis dies; quo die mens edita eſt. Hoc ſibi vult Homerus & verſio Ciceronis quæ refertur ab Auguſtino lib. v. de civitate Dei.

Pag. 20

RECENSEAMVS *diſciplinam philoſophor.*) Hanc omnem veterum philoſophorum diſciplinam habet Minuc. ex lib. I. Cic. de nat. deor.

EHO, ALTIOR *& ſublimior aquæ & ſpiritus ratio quam vt ab hom. pot. inveniri. à Deo traditum.*] Qui Minucium antehac edidere, non videntur cepiſſe Minucii mentem. nec ſane perviderant quid vetus exemplar ſuggereret; editioni Romanæ nimium creduli. etenim ſecundum eam ſic ediderant, Et altior & ſublimior aquæ & ſpiritus ratio, quam ut ab homine poterit inveniri, à Deo tradita. Scriptum eſt in exemplari, Eo altior, &, à Deo traditum, Reddita aſpiratione ac diſpunctione rediit ſenſus clanſulæ alias male cohærenti. Poſtquam appoſuit Cæcilio ſententiam Thaletis prope conſentaneam Moſi de Deo & Mundo condito, ſubſiſtit hac interiectione, Eho. ac ſubinde conſiderata ſublimitate ſententiæ altiorem eſſe ait quam vt ab homine potuerit inveniri aut cogitari. & continuo pronunciat abſolute; à DEO traditum. per Moſen ſcilicet à quo Thales acceperat.

ANAXAGORÆ VERO *deſcriptio & metus*

inſi

inſinitæ mentis Deus dicitur.) In exemplari legitur, deſcriptio & metus. Ferrarius, & poſt Ferrarium editores ceteri, deſcriptio & modus. belle emendatum rati, quia legerant apud Ciceronem, ubi eiuſdem Anaxagoræ ſententia refertur, *primus omnium rerum deſcriptionem & modum mentis infinitæ vi ac ratione deſignari & confici voluit.* Sed ex iis quæ apud Ciceronem ſepuuntur, & ex veteris ſcripturæ Minucianæ veſtigiis procul dubio tam Ciceronis quam Minucii editiones emendandæ ſunt, legendumque, deſcriptionem & motum. Verba Ciceronis hoc evincunt apertiſſime: In quo non vidit, inquit, neque motum ſenſui coniunctum & continentem in infinito ullum eſſe poſſe.

ARISTOTELES VARIAT.] Cicero: Ariſtoteles multa turbat. modo enim mentis tribuit omnem divinitatem modo mundum ipſum Deum dicit eſſe. modo quendam alium præficit mundo. Quod Tullius dixit, modo, Minucius, interim.

Pag. 3.

BABYLONIO ETIAM DIOGENI] ὁ Σελευκίας τῆς ἐν Βαβυλῶνι. Athen. v.

EXPONENDI ET *diſſerendi Iovis part*. Sic etiam philoſophatur Salluſtius, libello de Diis & Mundo.

IN PUBLICUM *dicere impoſſibile præfat*. Platonis verba ſunt, εἰς πάντας ἀδύνατον λέγ Cic. Patrem huius mundi nominari neq poſſe. Tertul. Apol. Neque invenire facilem & inventum enarrari in omnes difficilem. Chalcidius: Opificem genitoremque univerſitatis tam invenire difficile eſt, quam inventum impoſſibile digne profari.

NUNQUAM PUBLICE, *niſi interrogati præ* prohibiti ab Ethnicis, Chriſtianos publice phi

loſophantes audire erubeſcentibus aut timentibus.

Pag. 22.

CENTAUROS EQUOS *ſuis hominib. implexos.*) Bimembres dixit Ovidius. & in Centaurea pugna Monychus ipſe centaurus ſic alloquitur ſuos, & quid fortiſſima rerum In nobis duplex natura animalia iunxit. Hæc fuit fabula. Re ipſa homines fuere in equis Palæphatus: οὐδὲν γὰρ πρόσεστι ταύρου τοῖς κενταύροις, ἀλλ᾽ ἵππου καὶ ἀνδρὸς ἰδέα ἐστί. Sic unuſquiſque homo ſuum equum habuit, & equus quiſque ſuum hominem ſibi implexum.

SIMILITER, AC *vero erga Deos quoque, maiores noſtri, improvidi.*) Sic interpungenda eſt hæc veteris exemplaris ſcriptura.

DUM DEFUNCTOS *eos deſiderant in imaginib. videre.*] Fulgentius Mithol. I. ex Diophante Lacedæmonio, de filio Syrophanis cuiuſdam Ægyptii: doloris anguſtia quæ ſemper inquirit neceſſitati ſolatium, filii ſibi ſimulacrum in ædibus, ſeminarium potius doloris invenit. Tertullianus lib. de Anima, ubi de Achille Patrocli corpus diutius ſervante, laudat pietatis Homericæ induſtriam tantopere ſatagentis circa eiuſdem Patrocli ſepulturam, ne quis defunctum diu detinens, ipſe amplius cum illo maceretur enormitate ſolatii dolore nutriti.

LEGE STOICORUM SCRIPTA.] Non bonæ fidei fuiſſe videntur qui de veteri exemplari varias lectiones Ioanni Wowerio deſcripſere. is fidem illorum ſecutus aſſerit in Ms. & Rom. editione legi, Hiſtoricorum. Utrumque præ oculis habemus, & utrobique diſertiſſime legitur, Stoicorum. Et inter philoſophos quidem Evemerus à Plutarcho cenſetur, & à Cicerone inter philoſophos citatur, ut hic

etiam à Minucio noſtro, qui Evemero ſubnectit Prodicum & Perſæum philoſophantem. Fortean decepti aliqui fuerint eo quod lib. vi. de ciu. Dei Auguſtinus ait, Evemerum, non fabuloſa garrulitate, ſed hiſtorica diligentia tradidiſſe Iovem & ceteros hujus generis, reges fuiſſe non Deos. Sed & ipſe Auguſtinus lib. de conſ. Evang. de eodem Evemero verba facit tanquam de poeta. cap. 9.

Pag. 23

EVHEMERVS EXSEQVITVR.) Lib. ἀπίϛȣ καὶ ἀνυπάρκτȣ μυθολογίας.

EORVM NATALES, *patrias, ſepulcra dinumerat.*) ἐξανθρωπίζει τὰ θεῖα. Plutarch. libro de Iſide.

PRODICVS *aſſumptos in Deos loquitur.*) In exemplari ſcriptum eſt, prodigiis. Corrupte. Cicero lib. I. de nat. Deor. Quid Prodicus Chius, qui ea, quæ prodeſſent hominum vitæ, deorum in numero habita eſſe dixit. quam tandem religionem reliquit.

IN EANDEM *ſententiam & Perſeus philoſophatur.*) Cicero: At Perſeus eiuſdem Zenonis auditor, eos dicit eſſe habitos Deos, à quibus magna vtilitas ad vitæ cultum eſſet inventa. ipſaſque res vtiles & ſalutares deorum eſſe vocabilis nuncupatas.

ALEXANDER ILLE *Magnus Macedo.*) Imo Alexander Polyhiſtor. Deceptus eſt Minu. eius cum pleriſque aliis quos notavimus ad Pallium Tertull.

A SACERDOTE.) Auguſtinus VIII. de ciu. D. A magno antiſtite ſacrorum Ægyptio quodam Leone. Et in Aſtronomico Higini citatur Leon qui res Ægyptias conſcripſit.

ILLIC VULCANVM.] In exempl. illi.

DE SPICIS ISIDIS.) Sic appertiſſime

egitur in exemplari. Ægyptius ille antiſtes Leo prodidit Alexandro myſteria, & de frumenti ſpicis, quas geſtat Iſis ſive Ceres factum fuiſſe dixit ſiſtrum, quod eſt Iſidis & Iſiacorum geſtamen. ſpicas vero ſuccuſſas & colliſas ſive agitatas criſpante brachio ſonum edere qualis editur concuſſione ſiſtri. eiuſmodi autem ſonum alludere ad garritum hirundinis, cujus formam ſumpſiſſe dicitur Iſis. ac denique, de ſparſis frumenti granis, quæ ſunt velut membra tumuli ſive acervi, tumulum Serapidis ſive Oſiridis inanem fieri. Hæc Ægyptiorum ſacrorum ratio, quam Phyſicam vocant, à Iulio Firmico Materno ſic explicatur libro de err. prof. relig. Frugum ſemina Oſirim dicunt eſſe, Iſin terram, Thyphonem calorem. Et quia maturatæ fruges calore ad vitam hominum colliguntur, & rurſus appropinquante hyeme ſeminantur, hanc volunt eſſe mortem Oſiridis. cum fruges reddunt: inventionem vero, cum fruges genitali terræ fomento conceptæ nova rurſus cœperint proceratione generari.

DE SPICIS *Iſidis ad hirund. ſiſtrum.*) Repetendum eſt præcedens verbum facit, & aptandum ſingulis, hoc modo: Illic, id eſt, eo volumine ſive epiſtola ad matrem Alexander doctus ab Ægyptio illo Leone ſacerdote, facit Vulcanum omnium principem. facit poſtea Iovis gentem. facit de ſpicis Iſidis ſiſtrum ad hirundinem, hoc eſt, ad Iſidem hirundinino garritu querulam, facit denique ſparſis membris Oſiridis tumulum inanem.

TVI SERAPIDIS.) Hic rurſus per deriſum obiicit Octavius Cæcilio quod ſimulacro Serapidis obviam ſibi notato manum ori admoviſſet. oſculum labiis impreſſiſſet, quod eſt, adoraſſet, ſupra, *Pag.* 2.

Pag. 24.

NE PATER. *audiat vagitus initus eliditur.*) Hæc eſt Regii codicis ſcriptura. quæ ſane recta eſt, niſi quis malit, vagitus intus eliditur.

CYBELLÆ DINDYMA.] τὰ Δίνδυμα. Nec fuit hic mutandum quicquam. Virgilius ite per alta Dindyma. Servius: Montes matris Deum. Catullus dixit deam Didymi, ſive Dindymi.

MAMMIS MVLTIS *et uberibus exſtructa.*] In Ms. legitur, Veribus. duabus litteris antiquario more in unam contractis. In archetypo ſcriptum fortaſſe fuit, vueribus, quod eſt, uberibus, ut Iuua, pro, iuba pag. 24.

Ceres mammoſa Lucretio, Diana multimammia, πολύμαστος, Hieronymo in proœm. Ep. Pauli ad Epheſ. Ceres, Diana, Hecate, ſunt unius eiuſdemque fabuloſi numinis appellationes variæ. Quod autem legitur in Mc. veribus exſtructa, etſi Virgilio verua dicantur iacula & mucrones, terretes, nihilominus impropria locutio fuerit, ſi quis Dianam dicat extructam veribus & iaculis. At convenientiſſime dicetur extructa uberibus. talis enim cernitur in numis antiquis, ubi ſunt exſtructa ſeu diſpoſita ubera & mammæ tanquam cæmenta & lupides in modum colummæ, Diana ſive Cereris mammis & pectore tuus ſuperimpoſita.

MVLTIS MANIBVS *horrifica.*) Talis cernitur in veteri numiſmate æreo penes eruditiſſimum Io. Bap. Altinum.

Convenienter autem manus multas dederunt numini quod eſt omnia. vetus inſcripto ἐν τῇ Σάει. apud Plutarch. ΕΓΩ ΕΙΜΙ ΤΟ ΠΑΝ. Alia item inſcriptio Capuæ: TIBI VNA QVÆ ES OMNIA. DEA ISIS. Ipſa in Apuleiana Me-

Metamorph. Cujus numen unicum, multiformi ſpecie ritu vario, nomine multiugo totus veneratur orbis.

MODO BARBATVS LOCATVR.) Collocatur ſtatua in baſi. Phæd.

Æſopo ingentem ſtatuam poſuere Attici.
Servulumque collocarunt æterna in baſi.

ET CVM FERETRIVS, NON AVDITVR. Non abs re ſuſpectum habuit hunc locum Io. Wowerius. Propoſuit conjecturam una littera detracta, cum Feretrius non aditur. quæ ſane conjectura valde mihi videtur probabilis: verum alio ſenſu, quam quo Wowerius intellexit. Iovem dictum fuiſſe Feretrium à ferendo diſcimus ex ea formula qua Romulus opima ſpolia dicavit, apud Livium lib. I. Spolia ducis hoſtium cæſi ſuſpenſa fabricato ad id apte ferculo gerens in Capitolium aſcendit: ſimul cum dono deſignavit templo Iovis fines, cognomenque addidit Deo, Iupiter Feretri, inquit, hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero. Spolia igitur opima ferenda erant ferculo ſive feretro Feretrio Iovi. etenim ipſe Romulus ita voverat, extructumque fuerat templum Iovi Feretrio. ſedem, ut ait Livius, ſpoliis opimis quæ poſteri ferrent. At ſubinde Pompilius Numa legem de opimis ſpoliis condidit, cujus verba exſtant apud Feſtum. & ſecundum ea Servius Aeneide VI. tradidit, præcepiſſe Pompilium prima opima ſpolia Iovi Feretrio ſuſpendi, quod jam Romulus fecerat: ſecunda Marti, quod Coſſus fecit: tertia Quirino, quod fecit Marcellus. Ergò Numa Iovem Feretrii cognomine gaudentem deſpexit. nam exinde aliis quam Feretrio opima ſpolia ferri voluit. Propterea Minucius dixerit: Iupiter, cum dicitur Feretrius, non aditur. quia ſcilicet opima ſpolia

 Fe-

Feretrio non ferebantur, ſed Marti, ſed Quirino. Pompiliam legem de opimis ſpoliis ſervatam fuiſſe teſtatur Virgilius hoc verſu, de Marcello.

Tertiaque arma patri ſuſpendet capta Quirino.

Hoc de tertiis quidem. At de ſecundis, erit quæſtio. Et enim numa dixerat ferenda Marti. & tamen Livius Iovi Feretrio ſuſpenſa fuiſſe narrat, ubi de Cornelio Coſſo. Ceterum, ſcio veteres auctores tradidiſſe, Feretrium à feriendo dictum. quo ſenſu poſſit etiam accipi quod legitur in exemplari Minucii, cum Feretrius, non auditur. quaſi hoc in mentem Minucio venerit: Iupiter vocitatur Feretrius quia ferit; & tamen nemo ferientem audit, non auditur ferire, quieſcit ignavus: qui alias, quando Feretrius non dicitur habeat cornua, gerat fulmina, cruore perfundatur. Sed priorem interpretationem magis probaverim. Ævo Propertii non fuiſſe certam hujus cognominis Feretrii cauſam, oſtendunt verſus lib. IV.

--- Cauſa FeretrI,
Omine quod certo dux ferit enſe ducem.
Seu quia victa ſuis humeris hæc arma ferebant.
Hinc Feretri dicta eſt ara ſuperba Iovis.

Nec certiora ſunt quæ tradidit Feſtus. neque etiam ea quæ Plutarchus in Romulo.

ERIGONE *ſuſpenſa de laqueo eſt.*) Laqueo ſibi mederi compulſa. Lactantius Thebaid. XI. nimio ſe luctus dolore laqueavit.

VT VIRGO *inter aſtra ignita ſit.* Veram eſſe arbitror hanc ſcripturam, etſi in exemplari legitur, ignata. Aſtra ignita dixit Minucius, quæ æſtum ſive æſtatem conficiunt, & ſunt igneæ ſive ardentis naturæ. Statius Theb. IV. vim cœptis indulgent aſtra, meæque Æſtifier Erigones ſpumat canis. Paulus Alexandrinus Iſag. apo-

apoteleſm. ubi de aſtro virginis: ταύτῃ τῇ τελζωδίᾳ ἀπαρτίζεται ἡ τῆς θερινῆς ὥρας τροπὴ, ἥτις καλεῖται πῦρ-

OETÆIS IGNIBVS.) In Ms. henneis. Dictatum fuerat, Ætnæis, prave, pro Oetæis.

HOMERVM ILLVM *inclytum, laudatum.*] Quem Socrates in Iunone Platonico dicit eſſe ἄριστον καὶ θειότατον τῶν ποιητῶν.

DE CIVITATE EIECIT.) Lib. II. de Rep. ubi de fabulis Homericis, οὔτοι γε οἱ λόγοι χαλεποὶ καὶ οὐ λεκτέοι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει.

QVAM IN *sermone inſtituebat.*) Sic legitur in exemplari. In ſermone, hoc eſt, dialogis.

CRVENTIS IMBRIBVS.) αἱματοέσσας δὲ ψιάδας κατέχευεν.

LORO *veneris illectum.*) ἱμάντι, κεστῷ.

FIAGRANTIVS *quam in adulteras ſoleat.*) Tertull. Fœde ſubantem in ſororem ſub commemoratione non ita dilectarum jampridem amicarum.

Pag. 26.

VT IVDICIIS *hominum quædam auctoritas pareretur*) Hæc ſcriptura eſt antiqui exemplaris, ſatis aperta. Etenim depravato judicio, hominibus male judicantibus, quæ leguntur à diis vitia perpetrata pro virtutibus habentur.

SATVRNVM *enim principem hujus generis.*] Tertull. Apol. & lib. II. ad Nationes Saturnum Patriarcham deorum nuncupat, à quo cenſus totius divinitatis.

INSTRVMENTA *conficere.*) Ab ipſo primum tabulæ, inquit, Tertul.

TERRÆ *enim & cœli filius.*) Hoc de Saturno legitur apud Lactantium lib. I. divinarum inſtitutione cap. II. quaſi obſervationis iſtius auctor eſſet Minucius. & tamen acceperat ex

Tertulliani Apolog. quem librum non legerat Lactantius cum Inſtitutiones ſuas ſcriberet.

Pag. 26.

ET IVBA *Mauris volentibus Deus eſt.*) Cyprianus: Mauri vero manifeſte reges ſuos colunt, nec ullo velamine hoc nomen obtexunt. Tertullianus dixerat: Mauritaniæ reguli ſui dii ſunt. Vtroque argutior Minucius.

PLVRES TOTIS *hominib. Deos haberemus.*) Plinius Hiſt. nat. II. Maior coelitum populus quam hominum intelligi poteſt.

TIMERE SE *materim ab artifice illuſam.*) Lucurtius: - Quæ finxere timent.

Pag. 27.

CVM HOMO *illum voluit.*) Sic legitur in exemplari. cùm homo illum voluit. nempe eſſe Deum, cum faber incertus ſcamnum faceretne Priapum, maluit eſſet Deum. Deus inde ego, furum aviumque Maxima formido.

ANIMALIA MVTA *naturaliter indicant.*) Intelligunt ſtatuas non eſſe Deos. Tertul Apol.

AVARITIA *conſecrata eſt.*) Sic ſupra, conſecrare ſacrilegium.

CRVDA HIEME.) crudeli, aſpera.

EST QVO *viro non licet.*) rectiſſima eſt hæc ſcriptura veteris exemplaris.

VIRO NON LICET.) Teſticuli ſibi conſcius unde fugit mus. Iuven.

EXTA SVNT *obſcena demeſſa.*) Correxere teſta. Sed vetus ſcriptura defendi poteſt. Exta obſcena dicit Minucius illa pondera Catulli exempta ſuis alveolis ſive folliculis.

ET IPSAM *errantium turbam.*) Iuvenalis in eundem ſenſum

---- *Iunctæque umbone cohortes &c.*

Pag. 28

SINE MORE *rapuit.*) Alludit ad Virgilianum illud.

ra-

------ *raptas ſine more Sabinas.*

Sine more, ſine exemplo. quod factum antea non fuerat, quod inauditum & inuſitatum ante. vt contra, idem Virgil.

------ *lectas de more bidentes.*

SACRILEGIVM EST *conſecrare.*] conſecrare ſacrilegium, vt ſupra, Avaritia conſecrata eſt.

ET QVOS *poſt lauream detriumphatos colere cœperunt.*] Sic emendari poſſe cenſemus quod abſque vllo ſenſu legitur in exemplari, & quos poſtulaverant. Apparent priſtinæ ſcripturæ veſtigia: quod poſtulaverant, ſed abraſa eſt littera, d, & ſuperſcripta littera, ſ, ab antiqua etiam manu.

PILVMNVS.] Pilumno Deverram adnectit Auguſtinus, lib. VI. de civ. D. cap. 10. Pilumnus à pilo. Deverram à ſcopis.

Pag. 29

VOLVMNVS. In exempl. Polumnus. Tertullianus lib. II. ad Nat. Item Voluntatis, Volumnum & Voletam.

ADVERSVM *ſuos homines.*] Sic ſupra, Romanis hominibus cum ſua ſibi natione captius.

VESTA SANE *neſciente.*) Turpe eſt deo ſive deæ aliquid ignorare. Sed Veſta mentem non habet. etenim ignis eſt. Ovidius: Nec tu aliud Veſtam, quam vivam intellige flammam, Et tamen in caſu ſimili.

------ *Veſtæ ſimulacra feruntur.*
Virgineas oculis oppoſuiſſe manus.

Quam fuere fatua illa numinum commenta.

VBI AVTEM *magis quam inter aras et del.*]. Vnde illud Virgilii.

Et quo. ſed faciles nymphæ riſere ſacello.

& Iuvenalis: Aut apud Iſiacæ potius ſauraria lenæ.

ET

ET TAMEN *ante eos Deo diſpenſante.)* Hoc habet Minucius à Tertul. Videte igitur, ne ille regna diſpenſet, cuius eſt orbis &c. Apolog. cap. 26.

Pag. 30.

SOLENNISSIMVM TRIPVDIVM.) Solenniſſimum erat Romanos duces non pugnare, niſi avibus addicentibus. parendum igitur fuit religioni, nec patrius mos tam contumaciter repudiandus, inquit, Cic. II. de divinatione. Itaque ſolenniſſimum dixerit Minucius, cui de more patrio parendum fuit. Et tamen apud Ciceronem, eo loci legerat, ſoliſtimum. quod in augurali diſciplina vſitatum erat & ſolenne. In exemplari legitur ſolemniſſimum tripudium, & Tertullianus dixit, ſolenniſſimam eloquii Prophetici formam, & , ſolenniſſimum Iudæorum ſabbatum.

PHILIPPIS EIN PYTHIAM QVERERATVR.] Cicero interpretatur, quaſi cum Philippo facere. lib. de divin. II.

Pag. 31

PLATO QVI *invenire Deum negotium credidit.*] Negotium, rem arduam difficilem. Εὑρεῖν τε ἔργον, καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν.

SVBSTANTIAM INTER *mortalem immortalemque. mediam.)* τὸ δαιμόνιον μεταξύ ἐστι θεοῦ τε καὶ θνητοῦ. ἑρμηνεῦον καὶ διαπορθμεῦον θεοῖς τὰ παρ᾽ ἀνθρώπων.

MOVET *etiam in nos.)* Sequuti ſumus veſtigia exemplaris: ex qua monet etiam nos.

PROCVPIDINEM *amoris.)* Qualem eſſe dicebat Epicurus πρόληψιν, quam Cicero dicit eſſe anteceptam animo rei quandam informationem. lib. I. de nat. deor.

OMNES *inquietant.*] Ita legitur in membranis antiquis. Sunt quibus placeat, ſomnos inquie-

quietant. & ſic etiam Cyprianus legiſſe videtur.

REMISSIS *quæ conſtrinxerat.*] Deſinunt lædere, vt curaſſe videantur. Tertul. Apol.

REMISSIS.] Sic in Ms. & ſic legebat Cyprianus.

VATES ET *ipſi abſq. templo ſic inſaniunt.)* Tertullianus: Locorum differentia diſtinguitur, opinor, vt à templis deos æſtimetis, quos alibi deos non dicitis. Deinde oſtendit, dæmonas etſi templa non habeant, tam eſſe deos quam ipſi qui in templis ſub ſtatuis deliteſcunt, qui non alii ſunt quam demones, in eandem vero ſententiam Octavius noſter ait, furioſos, qui in publicum excurrunt, etiam deos cenſeri poſſe & Vates abſque templo, quia par eſt in illis inſtigatio dæmonis, ſed argumentum diſpar furoris. Dixerat Tertullianus, Compar exitus furoris, & vna ratio eſt inſtigationis.

VT CVM *equis caſtores viderentur.*] Tertul. phantaſmata Caſtorum.

HÆC OMNIA *ſciunt pleriq: pars veſtrum.*] Ita ſcriptum eſt in membranis antiquis. deinde ſequitur: ipſo dæmonas de ſemetipſos confiteri. Vnde exiſtet proba lectio huiuſmodi, Hæc omnia ſciunt plerique, pars veſtrum ipſorum, dæmonas de ſemet ipſos confiteri,

PARS VESTRVM.] Mox dicet: nonnullis præſertim veſtrum.

Pag. 33.

NEC *tamen mirum. cum omnium fama.*] Si nihil hic omiſſum eſt in exemplari, tota periodus ita conſtituenda eſt ut aliquis ſenſus eliciatur. His enim & hujuſmodi fabulis iidem dæmones ad execrationis horrorem imperitorum aures aduerſus nos referſerunt. nec tamen mirum. cum hominum fama, quæ ſemper inſparſis mendaciis alitur oſtenſa veritate conſumitur, ſic eſt negotium dæmonum. ab ipſis enim rumor fal-

ſus

ſus & feritur & fovetur. illa autem verba,
cum hominum fama, adnecti debent iſtis,
ſic eſt negotium dæmonum. vt clauſula ſic ac-
cipiatur. Nec tamen mirum. ſic eſt negoti-
um dæmonum cum hominum fama, quæ &c.
Hominum intellige, Chriſtianorum. In Ms.
legitur, omnium.

CVM VESTRA *vel ſua Epona.*) In exempla-
ri legitur; cum veſtra velepona edidimus: cum
veſtra vel ſua Epona. & veram eſſe hanc ſcri-
pturam demonſtrant iſta Tertulliani, unde ſua
ſumpſit Octavius. Vos tamen, inquit Sempti-
mius. non negabitis & iumenta omnia, & totus
canterios cum ſua Epona coli à vobis. Agebat pro
Chriſtianis Septimius apud Romani imperii an-
tiſtites. cavit igitur ne quid inverecundius di-
ceret, & canteriis ac iumentis ſuam Eponam,
ridiculum numen adſignavit. Hic vero Octavius
adhuc memor Cæciliani ioci Plautinæ pro-
ſapiæ, & familiarius agens apud Minucium
ſuum adverſus Cæcilium & alios ethnicos, no-
minata Epona & aſinis dixit, Veſtra vel ſua, vt,
Veſtra, referatur ad Cæcilium & alios ethni-
cos; ſua, ad aſinos. Itaque ſumpſit illud Tertul-
liani, cum ſua Epona, & addit, veſtra. cum veſtra
vel ſua Epona.

ET EOSDEM *aſinos cum Iſide Religioſe decora-
tis.*) Liber Ms devoratis, mendoſe. Scripſimus,
decoratis, quod proxime accedit ad veterem ſcri-
pturam. nec abſurdum erit opinari aſinos illos
Iſidis gerulos aliqua nobiliori ſtratura cum Iſide
fuiſſe decoratos, cum Apuleius ipſe narret Aſi-
num ſuum iſtius Deæ gerulum à nonnullis etiam
hordeo fuiſſe religioſe donatum Mileſ. VIII.

STREPITVS PER *pudenda corporis expreſſu
contremeſcunt.*] Sic habet exemplar. Hic vero v-
ſurpare liceat quod Hieronymus lib. XIII. in E-
ſaiam dixit de Peluſiaco cepe, Horribile & for-
mi-

midoloſum fuit hortenſis apud Horatium Dei
diffiſſa nate tonitru, quo decuſſi Canidiæ den-
tes, & exturbatum Saganæ caliendrum. &
Martialis epigrammate ridetur miſellus Ae-
thon qui Iovem ſalutans in Capitolio pepe-
dit; adfectus ob iſtud flagitium trinoctiali do-
micoenio. Cato, oratione de ſacrileg. Domi
cum auſpicamus, inquit, ſervi, ancillæ, ſiquis
eorum ſub centone crepuit, quod ego non
ſenſi, nullum mihi vitium facit. Fatuam admo
dum circa hæc ſuperſtitionem Metroclis Theo-
phraſti diſcipuli narrat Laërtius. Et eſt Nicar-
chi epigramma εἰς πορδὴν, quo dicitur habere
ius vitæ & necis, ut reges. Inde igitur orta eſt
adorandi religio Πορδὴ ἀποκτείνει πολλοῖς ἀδιέ-
ξοδος οὖσα, &c.

Pag. 34.

ID IN SE *mali facinoris admittunt*) Ferra-
rius & Priſcianenſis & ceteri omnes ediderunt,
peſſimi facinoris. Iure & quidem, ſed adverſus
fidem exemplaris, quam etiam hic ſervari pla-
cuit, & nihilominus malum intelligi tribus vel
etiam innumeris ſuperlativis peſſimis peius.

ADVLATIO *falſa blanditur*) Blanditur falſa, ut
ſuprà, pag. 9. ſolatia rediviva blanditur.

Pag. 35.

CRVCES NEC *colimus nec optamus*) Sed cum A-
poſtolo gloriamus in cruce Dn. N. Ieſu Chriſti.
καὶ τί ἐστι τὸ καύχημα τοῦ σταυροῦ, ὅτι ὁ Χριστὸς δι' ἐ-
μὲ δούλου μορφὴν ἀνέλαβε, καὶ ἔπαθεν ἅπερ ἔπα-
θε, δι' ἐμὲ τὸν δοῦλον, τὸν ἀγνώμονα. Chryſoſt.

SIGNA IPSA & *Cantabra*] Tertullianus
Apolog. Siphara illa vexillorum & Cantabro-
rum ſtolæ crucium ſunt. & lib. I. ad Nat. In
Cantabris atque vexillis, quæ non minore ſan-
ctitate militia cuſtodit, Siphara illa veſtes cro-
cium

cium ſunt. & in l. 2. C. Theod. de Colleg. fit mentio ſigniferorum & Cantabrariorum, Quod in Gloſſario quodam legitur. Cantabra, vexilla, pallia; non dubito quin ille, quisquis fuerit gloſſographus, id ſcripſerit à lectione Tertulliani. Stolas & veſtes ibi legerat, adjecit pallia. Quæ autem differentia ſit inter vexilla & cantabra, ex illis Septimii locis colligitur. Siphara ſive ſtolas & veſtes dicit vexillorum & cantabrorum. Vexilla autem vela ſunt parva, colore quæque ſuo militibus nota. Cantabra quoque vexilla ſunt, quæ non tantum colore militibus erant pro ſigno, ſed & carmine ſeu nomine aliquo inſcripta cantabant ſive ſignificabant illis aliquid grati & jucundi. Cantabra omnia erant vexilla: ſed non omnia vexilla erant cantabra. Valde eſt notabilis in hanc ſententiam locus ex lib. quadrageſimo Dionis, ubi de rebus infauſtis quæ M. Craſſo acciderunt adverſus Parthos moventi: σημεῖον δὲ καὶ τῶν μεγάλων τοῖς ἱστίοις ἐοικότων, καὶ φοινικᾶ γράμματα πρὸς δήλωσιν τοῦ τε στρατοῦ καὶ τοῦ στρατηγοῦ σφῶν τοῦ αὐτοκράτορος ἐχόντων, ἐς τὸν ποταμὸν ἐνέπεσε.

TROPÆA *veſtra ſimplicis crucis faciem imitantur*) Crux ſimplex, rudis palus, ſolum ſtaticulum ligni. Itaque ait Tertullianus lib. 1. ad Nationes: Cruces erunt inteſtina quodammodo tropæorum &c. Pars major crucis, eſt omne robur quod recta ſtatione defigitur. reliquæ partes ſunt antenna & ſedile. Idem Tertull. ibidem.

AD STRANGULATOS *miſero mortis genere*) Pœna præpoſtera, incluſo ſpiritu cui quæreretur exitus. Plin. 11 cap 63.

PARRICIDIUM FACIANT *antequam pariant.*) Infra, dicet in eundem ſenſum: Nec fratres vos, niſi ſane ad paricidium, recognoſcitis.

GAL-

GALLUM ET *Gallam ſacrificiis viventes obruere.*) In Ms. ſacrificii. Livius, XXII. Ex fatalibus libris ſacrificia aliquot extraordinaria facta.

GRÆCUM ET *Græcam, Gallum et Gallam.*) Illos, vt viles ac deſpicatiſſimos: iſtos, vt odioſiſſimos & infenſiſſimos hoſtes. in quorum caput omnia quæ execrarentur converti optarent. Inde illud Horatii: Gallis hanc, Philodemus ait.

BELLONAM SACRUM SUUM.] Sic legitur in exemplari. Sacro Bellonæ tribuit Minucius, quod Tertullianus de ſacratis & ſervientibus Bellonæ dixerat in Apolog. vbi & alia quædam notavimus.

Pag. 36

ADVERSUM NOS *dæmonum coitio mentita eſt.*) In exemplari ſcriptum eſt, cotio, Hactenus editum fuit, concio. quaſi hoc intelligi debeat de oratione Frontonis.

ET TUUS FRONTO.) quem ſupra dixit Cirtenſem. Is famoſa declamatione Chriſtianos oneraverat probris atrocibns.

Pag. 37

NEC FRATRES *vos, niſi ſane ad paricidium recognoſcitis.*) Nefandas libidines obiicit Ethnicis. & fratres iſti paricidæ noti ſunt ſatis ex Petroniano Critone. Homo eſt etiam in ſemine. paricida eſt qui ſuum diſperdit.

ARAS NON HABEMUS.) Et tamen libro de Oratione Tertullianus dixerat Aram Dei, menſam convivio Dominico paratam. & aliis paſſim libris aras & altaria & ſacerdotes & ſacrificia.

SIT DEI *homo ipſe ſimulacrum.*) Eſt quidem Dei figmentum & plaſma. ſed & dicitur Dei templum & numiſma.

HÆC

HÆC NOSTRA SACRIFICIA.] Notavimus ad Tertullianum in Apolog. & ad Scapulam.

Pag. 38.

IN SOLE *adeo, qui videndi omnib. cauſa eſt.*) Ita ſcriptum eſt in exemplari. & hæc ſcriptura confirmatur eo quod ſequitur paulo poſt: in ſole adeo rurſus intende.

DEO COGNITA, *plena ſunt.*) Hoc eſt, Deo plena ſunt. Deo ſunt cognita, & plena ipſo.

NEC NOBIS *de noſtra frequentia blandiamur.*] Vt ille apud Iuvenalem Sat. XIII.

Si curant igitur cunctos punire nocentes,
Quando ad me venient?

Plinius Hiſt. nat. II. Deos agere curam rerum humanarum credi ex vſu vitæ eſt; pœnaſque maleficiis aliquando ſeras, occupato Deo in tanta mole, nunquam autem irritas eſſe.

Pag. 39

FLAVII IOSEPHI, *et Antonii Iuliani.*) In Ms. ſcribitur Flavi Ioſephi & abraſæ membranæ ſuperficies oſtendit ſcriptum fuiſſe Antonini Iuliani.

CETERVM DE *incendio mundi aut improviſum ignem cadere, aut difficile non credere, vulgaris erroris eſt.*] Hæc quidem eſt antiqui exemplaris ſcriptura. ſed abſque ſenſu. Nec placet quod in quibuſdam editionibus tentatum fuiſſe video, Aut improviſum ignem cadere aut difficilem credere. Nec tamen arguo mutandi licentiam. nam eſt ſane leviſſima mutatio. ſed nihil iuvat, nec tollit abſurditatem ſententiæ. Videamus igitur an reſtitui vera lectio poſſit repoſitis quæ ſunt elocata. Ceterum, de incendio mundi, aut improviſum ignem credere, aut difficile non cadere, vulgaris erroris eſt. Ait Minucius, eos ſentire cum vulgo, qui putant non eſſe proviſum ignem idoneum tantæ conflagrationi; aut, ſi fuerit pro-

proviſus, difficulter tot per ætates prohibitum, ne caderet. Hanc ſententiam viris cordatis indignam eſſe docet. cum ſit ignis apud Deum ſemper in promptu, ac proinde tam facile ſuſtineri & cohiberi, quam non difficile promi.

FONTIVM DVLCES *aquas maria nutrire in vim ignis abiturum.*) Loci ante hac depravatiſſimi preclaram emendationem ſuggeſſit nobis vetus exemplar. nam ſic omnino habet: Fontium dulcis aqua maria nutrire in vim ignis abiturum. Sic autem intelligenda eſt hæc ſcriptura, τὸ nutrire abiturum in vim ignis Stoicis conſtans opinio eſt. Illa vero quæ ſequuntur, Quod conſumpto humore mundus hic omnis igneſcat, ſupervacua ſunt & ſapiunt notulam de margine abreptam. neq; aliud dicunt, quam in quod jam dictum eſt elegantius: Fontiũ dulces aquas maria nutrire abiturum in vim ignis. Id eſt, maria numaria non amplius nutrient, fontes aquis dulcibus, ſed illud nutrire abibit in vim ignis: nutrimentum illud mutabitur in flammas, & ebullient ignei torrentes de ſcaturigine fontium. Plinius Hiſt. nat. VIII. 16. Raros patribus proceriores. conſumente ubertatem ſeminum exuſtione, in cuius vices nunc vergat ævum. Et lib. II. 106. Natura ſævit, exuſtionem terris denuncians, Heracliti & Hippaſi Metapontini opinio fuit, τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ σώματα ἀναλοῦσθαι ἐν τῇ ἐκπυρώσει. Seneca nat. quæſt. III. c. I. Ignis exitus mundi eſt. & c. vult. vbi de diluvio: At illo tempore ſolutus legibus, ſine modo fertur. Qua ratione, inquis? Eâdem qua conflagratio futura eſt. Vtrumque fit cum Deo viſum ordiri meliora, vetera finiri.

LOQVITVR PLATO. *partes orbis nunc inundare dicit.*) Ita diſtinguendum erit, ſi retinenda

da videatur hæc ſcriptura vetus. Ceterum, malim notam & familiarem Minucio loquendi formam ſervari detracto inuliti verbo, dicit, in hunc modum: Loquitur Plato partes orbis nunc inundare, alternis vicibus ardeſcere.

Pag. 40

MIMICO VITIO *digna iſta ſententia eſt.*) Sic eſt in exemplari. Mimico vitio, hoc eſt mimico more. nempe, riſus vndecumque captandi. Huncce morem Minucius auſteritate Chriſtiana vitium vocat, & opponit mimicum vitium philoſophi ſtudio. Quod in quibuſdam editionib. reperitur, mimi convicio, aptius reſpondere videatur philoſophi ſtudio. Sed recte ait Minucius ſententiam iſtam, animas hominum in pecudum & beſtiarum corpora redituras, dignam eſſe mimico vitio. nam inter alia mimicæ artis vitia, illud eſt ſane turpiſſimum, quod ſæpe mimi pecudum & belluarum formas induunt.

MIMICO VITIO.] Tertullianus Apolog. Multis etiam iocis & otio opus erit ſi velimus ad hanc partem laſcivire. quis, in quam beſtiam reformari velit.

Pag. 41.

DE STYGIA *palude ſæpius ambientis ardoris.*] Styx novies interfuſa. Servius. Novem circuli Stygis inferos, id eſt terram, cingunt.

IVRAT RELIGIOSE. --- ὅς τε μέγιστος ὅρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι.

ILLIC SAPIENS IGNIS.] ſapientiſſimi artificis iuſſa exſeqnens. à ſapientiſſimo artifice datus.

IGNES ÆTNÆ *& Veſuvii.*] Ms. hennei montis & leſui montis. quæ ſunt corrupta & intricata ſupervacuis interpreta mentis.

NOS

NOS *vxoribus noſtris ſolummodo viri naſcimur.*) Nam à Fide vita noſtra computatur.

Pag. 42

AVT PROFVGVS.] Quia jam, eo quod malus eſſe cupit, deſiit eſſe Chriſtianus. transfugit in caſtra Ethnicorum.

DISPVTATVRI ALIAS *& plenius et vberius.*] In Ms. ſcriptum eſt, verius. quod eſt vuerius, pro vberius. vt *Pag.* 61. veribus. pro vberibus.

Pag. 43.

IPSI, QVI ADVERSVM *ſe ſententiam dixit inſultat.*) In exemplari: Ipſi qui adverſum ſe ſententiam dixit inſtultat.

NEC MORTE *finitur.*) Apud Ethnicos omnia morte finiuntur. etiam ipſa mors finitur. Et mori dicunt conſumi, finiri, perire. Non item apud Chriſtianos, qui de poſtuma vita ſunt certi.

MISER *videri poteſt, non inveniri.*] Non ſemper ea ſunt quæ videntur. At non inveniuntur niſi quæ revera ſunt.

PERISSET IN HOSTIBVS.) Apud hoſtes. in hoſtico.

NON DEXTERAM *ſolum, ſed totum corpus.*] In hunc ſenſum legitur Martialis epigramma de arenario, cui nomen inditum Mucio quod exemplo Mucii Porſenæ focis ardentibus manum impoſuiſſet. Nam cum dicatur tunica præſente moleſta Vre manum, plus eſt dicere, Non facio. Tunc enim totus ardebit, & mortem omnino contempſerit, quam vitare cupiebat, per ſimulatam conſtantiam manus vltro crematæ.

Pag. 44.

PERDITÆ MENTES.] Delatores, calumniatores, adultores, & huiuſmodi aliæ generis humani peſtes, Suprà, *pag.* 28. ---- Quis non in-

intelligat male ſanos & vanæ & perditæ mentis in iſta deſipere?

LICENTIA POTESTATIS.) ---- Nihil eſt quod credere de ſe, Non poſſit cum laudatur dIs æqua poteſtas. Iuven. Sa. IV.

CVM *mors ſit. Somnio ſimilis.)* Felicitas ſine Deo ſomnio ſimilis eſt.

IN LVDIS *curru libus.*] Cirſenſibus. nam in iis aurigationes equum & curricula ---- nempe volucrem

Sic laudamus equum facili cui plurima palma Fervet, & exultat rauco victoria circo. Iuven. VIII.

NON *minor furor & turpitudo prolixior.*] In exemplari legitur, Non minor furore turpitudo proxilior. Quod minime ſpernendum eſt. etſi in eodem Ms. ſæpe coaleſcant huiuſmodi ſyllabæ furore turpitudo, pro Furor & turpitudo.

Pag. 45.

CAPILLISVE *ſolemus haurire.*] viderint, inquit Semptimius, qui per capillum odorantur. Sed longe plura idem lib. de cor.

AETERNIS *florib. vividum ſuſtinemus.)* Suſtinemus, expectamus. Sic ſæpe apud Tertull. & alios.

VERITAS *diuinitatis noſtri temporis ætate maturuit.*] Nato inter homines Chriſto.

VT DE *toto congruentius.)* Nam in iis tota erit noſtra diſputatio craſtina. Satis eſt quod hodie obtinuerimus id quod erat propoſiti caput.

NIC:

NIC: RIGALTII NOTÆ,

AD

OPVSC: CYPRIANI

DE

IDOLORVM VANITATE.

VUlgatum huic opuſculo titulum ſervavimus; etſi minus convenientem. ſed vſitatum, & in aliquot exemplaribus antiquis repertum. Opuſculum vero Cipriani adnectimus Octavio Minuciano, quia ſcilicet inde eſt à Cipriano fere deſcriptum. Libri veteres trium articulorum diſtinctionem agnoſcunt. Duum priorum, Quod idola dii non ſint, &, Quod Deus vnus ſit, auctorem eſſe Minucium verba ipſa teſtantur. Tertius, Quod per Chriſtum ſalus credentibus data ſit, totus fere eſt Tertulliani. Et tamen beatus Hieronymus, qui ſane Tertullianum & Minucium legerat, quicquid hic hiſtoriarum ſcientia, verborum & ſenſuum ſplendore laudabile continetur, Cypriano tribuit haud ſecus ac ſi Cyprianus proprio marte procudiſſet. Hæc autem ſunt ad veterum exemplarium ſcripturam expreſſa. vnde & cetera ſanctiſſimi Martyris opera propediem, ſi Deus dederit, exibunt.

HIC *litteras imprimere.*] Saxis, membranis, ebori. Valde ſunt ſuaves qui typographicæ artis originem hinc repetunt.

RVSTICITATIS.) Ruris, agrorum.

CVLTVRA.) Cultus.

ROMANORVM ENIM *vernaculos Deos novimus.)* Sequentes periodos uncis incluſimus, quarum maxima pars in quibuſdam exemplaribus autiquis non legitur. & interiectæ ſenſum abrumpunt. Etenim illa, Quos ſæpius vi-

videas nihil pro ſuis adverſus eorum arma valuiſſe, commodiſſime adnexa erant iſtis Ceterum Mars Thracius & Iupiter Creticus, ſi quid poteſtatis habuiſſent, ſua ac ſuorum regna ſervaſſent.

IN RAPTVM *Sabinarum perfidia provenit.*] Proveſſit, eventu proſpero. In Veronenſibus membranis vetuſtiſſimis legitur, pervenit.

SVBORBANA.] Orbona Plinio dicitur, lib. XI. nat hiſt. Quod autem hic Suborbana ſcribitur, fortean accidit per vltimæ vocabuli præcedentis ſyllabæ replicationem.

ASSYRII *& medi et perſæ.*) In illo Veronenſi, Aſſyrii & Medi & Tyrii.

VT REX *ipſe principatum habeat ad crimina ſit Romulus paricida.*) Minucius dixerat, vt ipſe Romulus Imperator, & rector populum ſuum facinore præcelleret, paricidium fecit.

IN AFRICAM *navigia tranſmitteret.*) In Corbeienſi legitur, nauta. quod elegantia non caret.

STVLTVM ET *prodigum vulgus inducit.*] In Corbeienſi, ſtultum & crudelem, quod profecto depravatum eſt ex aliqua vetere ſcriptura quæ habuiſſe videtur, credulum. Illud vero prodigum, vnde irrepſerit, non habes dicere: niſi ſcriptum olim fuiſſe, perditum; deque illo perdito factum ab imperitis proditum, ac deinde prodigum. Perditi homines dicuntur, ſcelerati ac nefarii.

SOMNOS INQVIETANT.) Sic legitur in optimis exemplaribus, nec dubito quin ita ſcriptum habuerit Cyprianus in exemplari ſuo Minucii vt jam hinc emendari debeant veteres Minucii noſtri membranæ, quæ nobis exhibent, omnes inquietant, *pag.* 31. niſi dicamus iſtos dæmonas omnes homines inquietare.

INDEX
RERVM ET VERBORVM

A

Academici. 93
Actus hominis. 38
Acriter angit. 3
Aculeis ſpicatas. 19
Adjurati dæmones 32
Adluderet fluctus. 2
Admonitus interpellatus. 13
Adoleſcere ſuis ſceleribus. 28
Adoleſcere vaporibus nebulas. 5
Adorantium geſtus. 2
Ad ſeverationibus credere. 14
Ad ſtat factis omnib. 10
Ad ſtrangulatos infantes 35
Anventus Chriſti duplex 53
Adulatio falſa blanditur 35
Aduſq; robur ætatis 25
Ædicula 37
Æditυorum cellulæ 29
Ægyptia ſacra 23
Ægyptiorum ſuperſtitio 33, 34
Ætas tanta abiit 12
Ætas mollior 34
Æneæ arma 25
Æquatur nequitia melioribus 5
Æquor adpulſum pedibus 2
Ærumnoſi incylti quique 42
Æſculapium Epidaurii 5
Æſculapius bene barbatus 24
Æſculapius fulminatur 24
Agreſtes & rudes 25
Alexander ad Matrē. 48
Alia nomen infauſtū 7
Altaribus delibati potus 12
Altarium nidor 31
in Altum procurere 3
Altius moveor 14
Amant mutuo Chriſt. 9
Amariſſima labes 16
Ambitus ſolis faciunt annum 17
Ambitione lateris protegere 4
Ambulacro leni 2
Amicitia pares accipi

aut

aut invenit 4
Amicitia perfecta 1
Amphiaraus 30
Anaximenes 20
Anceps malum 11
Angit acriter 3
Angeli dæmones 31
Anguſtum pectus 19
in Angulis garruli 37
Animare mortuos 53
Animatur è terræ viſceribus 19
Animus informandus 4
Anilis ſuperſtitio 13
Aniles fabulæ 11,22
Anni innocentes inf. 2
Anni tempeſtates 17
Anni tranſitus 17
Anni reverentes 17
Antiquitas nimium fabuloſa 7
Antiquitas cærimoniarum 7
Antiſtites veritatis 6
Antonius Iulianus 39
Anxiæ mentis indicia 3
Apis, bos 34
Apollo levis 18
Appoſita curatio 2
Appoſita ſuſpicio 9
Appoſuit cognomen 8
Aquæ & ſpiritus rat. 20
Aquilius 43
Aras nullas habēt Chriſtiani, nulla ſimulacra 10, 37
Araneæ ſuſpendunt ſua fila 27
Arbuſta frugifera 6
Arceſilas 13,45
Arena ſubſideret
de Arena feras devorant 36
Areſcit inpulverem 40
Argutias laudare 15
Arma Æneæ 25
Arvules 29
Aſini caput 9,33
Aſſiduitatis uſus frequens
Aſtra ignita 24
Aſtrologi 17
Aſilum 29,45
Atomis concinnatus 16
Atra vorago 41
Avaritia conſecrata 21
Auguria obſervare
Aviditas deſiderii
Aura adſpirans
Aures darem utrique
Autumnitas ſemet in temperiē dirigebat

B.

BAcchantur, rotantur
Balnearum tutela
Bene barbatus
Bellonæ ſacer
Bellum Chaldæi
Blanditur ſolatia rediviva
Blanditur falſa.
Blandimur nobis de noſtra frequentia
Buſiris Ægyptius
Buſta, templa

C.

CÆcilius 2,17
Cæcitate intelligentiæ. 53
Cæcis vulneribus occiditur 9
Cærimoniarum antiquitas 7
Calvi ſacerdotes 23
Calva Venus 29
Caluit convivium 10
Camillos exul. 5
Cana ſeges 6
Cani fluctus 2
Canuit Minerva 26
Candelabro nexus canis 10
Cantabra 35
Captivus Deus cum ſua ſibi natione 10
Capere experimentum 12
Capita vervecum 33
Capitolium citra ſolum 6
Carcer exæſtuat 11
Carminis dulcedo 12
Carneades 13,45
Carnem Spiritus Sanctus induitur 53
Caſtores alternis moriuntur ut vivant 24
Caſtores 32
Caſſa vota inritæ pollicitationis 12
Caſſius hiſt. 25
Catilinæ conjuratio 36
Caute Philoſophari 13
Cautela periculis 8
Cellulæ æditurorum 29
Centauri 22
Cererem Eleuſinios 6
Chriſti adventus duplex 53
Chriſtiani ſeminudi
Chriſtianorum notatę occultæ 9
Chriſtiani confitentis oratio 19
Chriſtianorum ſacrificia 37
Chriſtiani illiterati pauperes 15
Chimæra 22
Cibi inhumani 8
Cingulum matronæ 32
Cirtenſis Fronto 9
Civis bonæ memor. 22
Civilem rem gerere 16
Civilia intelligere quibus non eſt datum 13
Claudius cos. 7
Coæquata vorago 7
Cœlum tranſcēdimus 4
Cogitatio apud Chriſtianos peccatum 41
Cogitationis tenebræ. 38
Cogitatio volvitur 1
Coitio impia 9
Coitio dæmonum 36
Collidentibus nimbis 5
Commentos eſſe prudentiam 16
Commerciis orbis pateret

Comeatu permiſſo horarum 12
Comitiali morbo rẽ. 36
Gompage diviſa 11
Compendium commune 15
Comperendinare 45
Comprimitur in cinerem 40
Concatenata ſunt 16
Concinere pati voluntate. 1
Concinnatus atomis 16
Concinnitas artis 26
Condicuntur ſtupra 29
tam Confeſſum, tam apertum 16
Confeſſæ probationis fides 15
Confeſſæ imperitiæ 13
Conflagratio mundi totius 10
Conſcientia omnis inceſti 10
Conſcientia ſceleris 9
Conſcientiam ſolam timemus 41
Conſecrare ſacrilegium 28
Conſerere ſapientium modo 3
Conſidere Iud. 4
Conſubſidunt aliqua 46
Conſumere ſpatium 6
Conſumant virtute 19
Contemplatio implicata intimis ſenſib. 1
Cõtubernalis in boni 1
In Cũtubernalib. diſp. 3
Convivium caluit 10
Convivium inceſtũ 36
Convivium mero non ducimus 36
Corona apud Chriſt. 45
Coronare mortuos 45
Coronas funeribus denegatis 12
Corrumpitur imbri 6
Coribantes 23
Craſtino 46
Creduli 12
Creduli incaute 14
Crepitus vel ſtrepit. 34
Criſpus erroribus 2
Crucis ſignum 35
Crucis ligna feralia 9
Cruces non colimus nec optamus 35
Cruces non adorandæ ſed ſubeundæ 12
Crucem hominis noxii 34
Cruda hieme 40
Cultura majorum, id eſt religio 41
Cunctatio Simonidis 13
Curatio blanda & appoſita 2
Curſus rerum 53
Cupere ſectæ veſtrę non ſpontaneos 11
Currules ludi 44
Curvi molliter littoris 3
Cyclops 25
Cybelæ Dyndima 23

Cy-

Cynocephalus 23

D

DÆmones adjurati 47, 30, 32
Dæmonis inſtigatio 33
Dæmonum coitio 36
Darem juſtus 11
Decedis officio judicis 15
Deciorum devotio rata 7
Declinare negotia 30
Declivis occaſui ſol 46
Decolor lacus 7
Decurſa & tranſacta 1
Deductor humani generis 52
De flexa liniamenta 18
Defungitur libido flagrans 29
Degravati 30
ſine Deiectu adſentiri 4
Delectati per quam ſumus 2
Deliberat 4
Delicata confeſſio 54
Delubra deorum 7
Delubre dedicare 7
Delubra & aras non habemus. 37
Demerſa infra terram 4
Denotato ſimulacro 2
Denſata ſemina 5
Deorſum gravant 31
Deperire ſine delectu 5
Deſiderii aviditas 2
Deſtinatæ virgines 28
Determinat fata 42
Detinere mortuos per imaginem 47
Detinere memorius in ſtatuis 22
De triumphatos Deos 28
Deus 19, 20
Deo plena omnia 38
Dei nomen 19
Deus non videtur 38
Deus inæſtimabilis 19
Deus eſt animus 20
Deus in noſtra mente dedicandus 37
Dii populares 20
Dii vernaculi Romani 29, 48
Deos faciles habere 6
Deos videmus per quietem 8
Deorum præſentia 7
Dii homines 48
Dii reges. 47
Dii lignei. 35
Diana alte ſuccincta 24
Diagoras atheos 8
Digeſta, coalita, formata 5
Dilapſum corpus 11
Diligentia pertinax 4
Diluere labem 15
Diluculo 2
Dimidiata fide 40
Dimidiata verba 1
Dioniſius 5
Diodorus hiſt. 25
Dirarum imprecationes 7

Diſci-

Diſciplina eſt Diogeni exponendi & differendi 21
Diſciplina homicidii 44
Diſciplina Chriſtian. in nonnullis minor 41
Diſcriminibus arguimur. 43
Diſcurrentem Deum, importunum, plenum negotii 10
Diſputare intentius 3
Diſpenſante Deo 29
Diſſerere divina 13
Diſſimulanter arguere 3
Diſtrictus per univerſa 10
Diſſipatur animal morte 5
Diſſipatur opinio 15
Dolatus Deus 26
Dolere neſcio quid 3
Dorſum maris 3
Dulcedo carminis 12
Dubia omnia in rebus humanis. 4

E.

EDaces pulli 30
Edulia pecora 36
Effigiati lapides 2
Egeni Chriſtiani 12
Ejerato nomine Chriſti 32
Electi 11
Electi viri 34
Elementorum cuſtodia Deo reſervata 41
Elementorum federe rupto 11
Eleuſinia ſacra 23
Emeritæ poteſtatis 26
Emenſi viam 3
Enervis hiſtrio 44
Epona 33
Epulas poſt multas 10
non Erogantur corpora mortuorum 41
Erupuit, ægre ſe ferre. 15
Erigone 24
Evaneſcunt gradatim 32, 51
Evanui magnitudine admirationis 45
Euhemerus 22
Eunuchi 28
Euphrates 18
Examine ſcrupuloſo 14
Excutere rationem 16
Execrationis horror 33
Exempla de cœlo 18
Exiguntur de corporibus 33
Exibat ad terram 3
Exprimentum caper. 15
Exploratio divina 4
Explorat ſuos Deus 43
Expoſiti infanter 36
Extimæ arenæ 3
Extorum fibras animant 35
Exta conſulere 7
Exta obſcena. 27
Exuere hominem 48

F.

FAbulæ aniles 11, 22
Fabula granda 36
Fabulas ventilari.
Fabulæ fallentes iter 3
Fabellis ſuis delectata. 22
Factioſi 37
Fæce ultima 8
Fallere iter 3
Fama ſagax 9
Familiarius noſſe 4, 6
Farris ſuperficie 9
Fatum 11. 42
Fatalis neceſſitas 21
Fata mundi 12
Fata vulnerum 35
Favillæ, cineres 11
Febribus ureris 12
Fedus elementorum 11
Federantur piaculo 8
Federantur hoſtia 9
Feræ belluæ 16
Ferale naufragium 7
Feralia ligna crucis 9
Feriæ vindemiales 2
Fetus adoleſcit 18
Fidem confeſſæ probationis imitatur 14
Fides in mendaciis facilis 22
Fide dimidiata 40
Fiducia neſcio qua mendaciis ſuis credunt 11
Figmenta mala ſanæ opinionis 12
Finitimos agro pellere 28
Finiri morte 43
Flaminius cos 7, 30
Flamma ſubducat 11
Flatibus poſitis 2
Flebilis hoſtia 35
Floribus indulgere 44
Floribus caput non nectitis 12
Fluctus elabens, retrahens veſtigia in ſeſe reſurbens 3
Fluctibus canis ſpumoſiſque 2
Fluctibus tonſis emicate 3
Fluminum lapſus ſemper exerciti 17
Formatio mentis 16
Fortuitæ cõcurſiones 5
Frater, ſoror apud Chriſt. 9
Fratres 37
Frater 2, 4
Fragmine offenſantis ling. 2
Frequentius exſiliret 3
Frequentia mortalium 38
Fronto Cirtenſis 3, 6
Frugum repertores 23
Fruſtis temere cohęrentibus 16
Fulgura rutilare 5
Fulmina præmicare 5

Fulmina cadunt paſſim 5
Fundaverant terram pondera 5
Fundatas ungulis animantes 17
Fucatur pompa facundiæ 16
Futuri hominis ſanguis 35
Furioſa opinio 11
Furentes 12

G.

GAllum & Gallam 35
Galli Mercurium 6
Galli capra Romæ. 6
Galli Cybelis 17
Garrula natio in angulis 8,37
Genius regis 35
Genius jovis 35
Genitura, geneſis
Genitalia adorare 9
Gentiles ritus ſacrorum 6
Gentilitas Iudæorum. 10
Germanitas Thebanorum fratrum
Gladiatorii ludi 44
Græculus & politus 25
Græcum & Græcam 35
Grandem fabulam 36
Grandine cæditur 16

H.

HErcules Oetæis ignibus 51
Hermes triſmeg. 50
In Hiberno 40
Hieme cruda 27
Hieron tyrannus 13
Hinnitus equor. 18
Hiſtrio enervis 44
Homerus de civitate Platonis ejectus 24
Homo quid ſit, unde ſit 16
Humicidium execrantur Chriſtiani 36
Hominis novelli ſanguinis 35
Honeſtate voluptates 12
Honeſta gaudent publico 10
Honorem præfari 9
Hoſtanes magus 31
Hoſtiæ Chriſtianorum 37
Humanæ formæ pulcritudo 17
Humanitatis inimici dæmones 31
Humanas vel inhumanas hoſtias 35
Humandi conſuetudinem meliorem 40
Humilitas noſtra 4
Humoribus ſiccandis 2

Ia-

I.

IActatur æſtu 15
Iaculationes teſtarum 3
Iaculum teſtæ 3
Iani frontes duæ 48
Ianiculum 25,47
Ianuarius menſis 47
Idea Mater 7
Idolothyta
Ignobiles Terræ Filii 25
Ignium ſepulturæ 11
Igneum flumen 41
Ignes fulminum 41
Ignis in vim abiturum 39
Ignis ſapiens 41
Ignotis numinibus 6
Illuminare cæcos 53
Imbri corrumpitur 6
Imbutus es timere 6
Immortalitas poſtuma 12
Impetus orationes 13
Implicata intimis ſenſibus 1
Implicare errorem formidoloſus opinionibus 5
Impingere & lapidem 2
Impoliti rudes 13
Imprecationes dirarum 7
Impuratus homo 26
Impetus volutatur 5
Impiatum 28,33
Impudentes tenebræ 10
Inaurate cruces 35
Inclinis 3
In contubernalibus diſputare 3
In pueris 3
Incaute creduli 14
Incendiis orationis 32
Incendium mundi 11
Incerti querela 14
Inconſultius ſe viris miſcuiſſent
Inconſulte obaudire 27
Incumbere in alteram partem 4
Ingenium non dari facultatibus 16
Indignationis tumor 13
Indoleſcendum
Indulgere inſano labori 4
Indulgere floribus 45
Indus Fl. 18
Inerrare 36
Inexeſa laceratione 41
Infanticidium objectũ Chriſtianis 9
Infringere vires orat. 14
Ingemiſcendum 8
Initiaverunt ritus omnium religionum Romani 7
Ab inferis remeavit 12
Informandus animus 4
Inguinibus inhæreſcunt 34
Inhærentem lateri 2

In

Inhorreſcunt 32
Inhumani cibi 8
Inlumine verborũ Veracium. 15
Inopinato viſos, cœlo miſſos 25
Inquietant omnes, al.
Inquitabant ſomnos
Inquietum moleſtum Deum 10
Inripere horrorem carnificis 43
Inrotare teſtam 3
Inſinceri ſpiritus 30, 50
Inſitus ſapientiam. 15
Inſolens ſtuprum 9
Inſtituta ſerpentib. ſacra
Inſpiratur, attollitur 5
Inſtigatio dæmonis 32, 33
Inſtrumenta conficere 25
Inſparſis mendaciis 33
Interim, pro interdum 15, 20, 21
Intentio mentis reſedit 1
Intentos vultus tenebamus 45
Intentionibus avocantur 14
Intentius diſputare 3
Intendere nihil 3
Intende templis 7
Intende mari 17
Intende in Sole 38
Intererrat locis omnibus
Intergreſſu graviſſime diſputationis 14
Inter primunt 10
Intimis ſenſibus 1
Invectus in te 3
Irreligioſa prudentia 8
Iter legere 3
Fl. Ioſephus 39
Iſidis ſpicę 23
Iuba, rex Maur. 26
Iudæi, diſperſi palabundi 52
Iudæorum gentilitas. 10
Iudæorum nequitia 39
Iudiciaria cura 2
Iudicium ſtabile 15
Iudex religioſus 14
Iudex in alteram partē propenſus 4
Iuſtum ſpatinm 3
Iunios conſ. 7, 30
Iupiter cruentis imbri. flevit. Sarp. 24
Iupiter Hammon, Capitolinus, Latiaris, Feretrius 24
Iovis antrũ in Creta 26
Iovis ſtuprum in Ganymedem 25
Iovis ludi Circ. 7
Iovis gentem. 25
Iovis fulmen 25
Iovis ſacra 25

L.

Labes terrena 3
Labius terrenis 30
Labes amariſſima 15
Laboris non eſt multi. 18
Laceratione inexeſa 41
Lacerari dolore 12
Lacteus ros 18
Lacteſcunt ubera 18
Lambunt viros med. 34
Lapides effigiati uncti & coronati 2
In Lapides impingere 2
Lapſus fluminum 17
Latebra Saturni 49
Latebra 25
Latero ex altero 14
Lateri tuo inhærentē 2
Latium 25
Latiaris Iupiter 35
Lege littoris ſtringitur 17
Lenocinia verbor. 14
Levigata teſta 3
Libenter audire illis erat 22
Libido philoſophandi 13
Libidinis falſo objectæ Chriſtianis 8
Libidinoſo ore 34
Libratio divina 17
Libram æquitatis tenere 4
Lihna feralia crucis 9
Lignei dei 35
Lineamenta varie deflexa 18
Linguæ fragmine 2
Linguæ malæ homines. 33
Litterarum profani 4
Litteras imprimere 47
Litteris legis ſtringitur 17
Littoris molliter curvi 3
Lorum Veneris 24
Lunæ ambitu, ſenio, labore 17
Locus medius 4
Quid Loquar 17
Loquitur Deum 20
Loquitur fama 9
Quid loquar tempeſtates 5
Loquitur unum Deum. 50
Loquitur adſumptos in Deos 23
Loquitur Plato 39
Loquela dulcior inf 2
Lubricis caſibus fortuna ſolūta legib. 6
Lubrica ſententia 15
In Lucem ſapientiæ emergere 1
Luci fugax natio 8
Ludi currules 44
Ludi Iovis 32
Ludum quidquid miraculi 31
Lumine extincto 10

M.

MAchinator Deus 5
Machinæ ſimulacros 27
Magi 31
Magorum potentatus. 40
Magum de licentia poteſtatis 53
Majeſtatis occultæ flagis cædi 50
Majeſtas & ſumma rerum 4
Majorum diſciplinam excipere 6
Malum facimus 34
Malis ſæpe bene eſt 5
Mali divitiis affluunt 43
Mancinus 30
Manum ori admovere, adorare 2
Manibus aræ exſtructæ. 6
Mare poſitis flatibus 2
Mari inquietum 2
Mare influxit liquor 5
Mari intende 17
Martem Phryges 6
Matrimonii unius vinculo 36
Matribus miſcentur Perſæ 36
Maturuit veritas divinitatis 45
Mauri reges ſuos colunt 48
Mediator duorum 52
Mediocritas humana 4
Medicaminibus epotis 35
Meditatur reſurrectionem omnis natura 40
Medicina conficiendi celeritate. 11
Medius locus 4
Medios viros lambunt 34
In memorias exierunt. 15
Memoriæ 7
Mendaciis fides facilis. 22
Mendicantes deos 27
Mentis formatio 16
Mentis præſtantiſſimæ numen 16, 17
Mentis anxiæ indicia 3
Mero ducere convivium 36
Mimus 44
Mimici vitio 40
Miniſtrorum officia 38
Miraculum nullum eſt. 15
Miſcere viris 29
Miſcentur cum ſororibus 36
Moleſtum, inquietū 10
Monile uxoris 30
Mori poſt mortem 8, 9
Mortuos coronare 45
ſine More 27
Mucius Scævola 43
Mugiunt tonitrua 5

Mulieribus credulis 8
Multitudo furentium. 27
Multiformes 21
Multivira 27
Mundus una domus eſt 38
Mundi ornatus 16
Mundi conflagratio 39
Municipes deos 6

N.

NAta ſunt nihil proſpicere 16
Nota ſententia ex diſputationibus 4
Natalis Cæcilius 15
Natalibus mundi 6
Natio latebroſa 8
Natura 9
Natura omnis meditatur reſurrectionem 40
Natura inſitos ſapientiam 15
Naturale eſt 32
Naturalis ratio 35
Naturaliter judicant 27
Naturaliter deum vulgus confitetur. 51, 52
Naturalis ſermo vulgi de Deo 20
Naturaliter viſimus 35
Naturalem Deum unum 20
Naufragium ferale 7
Naufragia, incendia. 5
Navigia tranſmittere 30
De Navigatione narratio 3
Naviculæ ſubductæ 3
Nebulas adoleſcere vaporibus 5
Negligentiæ objurgare 3
Negotium eſt invenire Deum 4, 31
Nepos hiſt. 25
Neptunus glaucis oculis 24
Nequitia æquatur melioribus 5
Nexus infandæ cupiditatis involvunt 10
Nidore altarium ſaginati dæmones 31, 32
Nilus 18
Nitor argenti 26
Nobilitas apud Chriſtianos 44
Nocturna ſacra 9
Noſtrates pauperes 15, 16
Notaculo corporis 37
Novus aliquis 4
Novelli hominis rudem ſanguinem 35
Numinibus incolis præſentibus 7
Numen regis 7
Nundinari ingeniū 44

O.

OBices petrarum 3
Obire ſingulos 38

Objurgare negligẽtiæ. 3
Obruere viventes 35
Obſcena exta 27
Obſcuritas religionis. 10
Obſtruum pectora 32
Obrutus intuentis hebetatur 38
Octavius januarius 15
Oculus ſubtracta 1
Oculare cœcos 54
Offenſantis linguę fragmine 2
Officia miniſtrorum 38
Offulæ jactu 10
Omnibus tot. 4
Os libidinoſum 34
Oſculum labiis premere 2
Oſtia, amœniſſima civitas 2
Olivitas hiberna 17
Opinioni ſuccumbere 4
Orationis impetus 13
Oraculum præſenſit 13
Oraculum ambiguum. 30
Oracula efficiunt 31
Orbis provincia 38
Originem futuri hominis extinguere 35
Otioſum eſt 26

P.

PAralyticos reſtringere 53
Par Thebanorum fratrum 18
Paricidium facere 35
Paricidium, in obſc. 37
Patris utriuſque ignarus 4
Parte Romana 53
Paſcua paſcuntur 42
Pauperes noſtrates 15, 16, 42
Pauper ſapiens 16
Paupertate ſe ſublevat 42
Pecudis turpiſſimæ 9
Pectus anguſtum 19
Penates victi 49
Pergret tardior 13
Periculis cautela 8
Periculo quateris 12
Periculis penſitat 43
Perjurium plenius 14
Peroratum plenius 13
Perquam ſumus delectati 2
Perſæ 18
Perſæ miſcentur cum matribus 36
Perſæus 23
Perſeverare diligentia 4
Partinax diligentia 4
Perverſa quæſtio 33
Peſtifera tabe cœti tractus inficitur 5
Petrarum obices 3
Phalaris 5
Philoſophorum ſupercilia

Phi-

Philoſophi adverſus ſua vitia facundi, adulteri tyranni 45
Philoſophorum poſtremus 13
Philoſophia ſectarum plurimarum 4
Philoſophari caute 13
Philoſophorum opiniones de natura deorũ. 13, 20, 21
φιλιππίζειν Pythian. 30
Piaculare flagitium 27
Piſtorum præcipuus 13
Platonis civitas 24
Plaudere in eum 13
Plautinæ familiæ homo 13
Plebe ultima conſiſtimus 37
Plenius peroratum 13
Plurimum quantum 24, 46
Pœnales 50
Pœnitenter omiſſa 29
Pœtæ fallaces 12
Politiores homines 30
Politur Græculus 25
Pompis intereſſe 12
Pompa facundiæ 16
Pompis abſtinemus 44
Ponderemus ſingula. 14
Populares dii 20
Poſtremus philoſophorum 13
Poſtema immortalitas 12
Potentatus magor. 50
Præcerpti cibi 12
Præfanda honore 9
Præſentia deorum 7
Præſentia inopinata 2
Præſenſit oraculum 13
Inpræſentiarum 4
In Præterita redire 1
Præſtigias edunt 31
Prævento carnificis officio 53
Primores Iudæorum 53
Prioribus credere 6
Proculo peierante 26
Procupidinem amoris
Procurrentibus in altũ obicibus 3
Procurreret longius 3
Prodicus 23
Prodigi 42
Prodigum vulgus 50
Prophetarum prædicat. 40
Projecti in terram 4
Promiſce 9
Promiſce ſpargitis ven. 36
Prona interna vergentia 16
Propudia 34
Proruere in illicita 36
Proſapia Plautina 13
Protagoras Abder. 8
Proteſilai ſorte 12

Pro-

Provenit perfidia 48
Provenit generis magnitudo 51
Providentia mundus an regatur 5
Providentia divina 18
Providentiæ unitas 21
De Proximo fugitant.
Prudentia irreligioſa. 8
In Publicum muta 8
Publico gaudeant 10
In Publicum excurrere 32
In publicum dicere 21
Pudor Chriſtianorum. 36
Pulli edaces 29
Punicus pro facinore 9
Purpuras recuſamus. 37
Purpuras deſpicere 8
Purpuræ, faſces 44
Pyrrho 45
Pythias 30

Q.

Quæſtio perverſa 33
Quanta de diis veſtris animalia judicant? 27
Quateris periculo
Querela incerti 14
Qui que veſtrum tantus eſt 13
Quo viro non licet 27

R.

Radere dorſum maris 3
Recenſere memoriam 1
Reciproci æſtus
Recordatione revocare 1
Recti regula 16
Recurſantes vices tenebrarum & luminis 17
Redire in præterita 1
Reformari
Reformata in deum veſtrum 1[illegible]
Regnum caſæ 18
Reges ſuo colunt 22
Reges dii 47
Regis numen, genius, 34, 35
Regula recti 16
Regulus 30, 41
Relabens fluctus 1
Religiones traditas colere 6
Religioſam virtutem in armis exercent Romani 6
Remordet oratio 1
Renaſcendi conditio. 40
Renaſci poſt mortem 11
Renidens 13
Renitibus auſpiciis 30
Repromittere æternitatem 11
Reputare id quod criminaris
Requirere hilaritatem 3
Requieſcere de itinere 3
Reſedit intentio mentis 1
Reſtringere paralyticos 53
Reſorbens in ſeſe 3
Reſurrectio
Retrahens veſtigia 3
Revertentes anni 17
Revixiſſe 11
Ritus moreſque miſcere 22
Robora ſubſtrata naviculis 3
Regis diſſidentibus 51
Rogos execrãtur Chriſt. 11
Romana civitas protegitur delubris deorum 7
Romani univerſos Deos coluerunt 6
Romani imperant ſine veſtro Deo 12
Ros lacteus 18
Rotantur bachantur 32
Rubori ſit etiam pudica conjunctio 37
Rudes hoc ſtudiorum 4
Runcinatur
Rutilare fulgura 5
Rutilius 5

S.

Sabinarum raptus 28
Sacerdotum honores 6, 8
Sacerdotes calvi 23
Sacrificia Chriſt. 37
Sacrorum ritus gentiles 6
Sacraria teterrima 8
Sacrilegium conſecrare 16
Sagax fama 9
Salii 29
Sanguinis federe conjur. 36
Sapientes 20
Sapientia Chriſtiana 1
Sapiens ignis 41
Sapere bonum 37
Sapientiam inſitus natura 15
Saturnia, urbs 25
Saturnus Princeps generis deorum 25
Scenici ludi 44
Scortorum licentia 34
Scrupuloſo examine 14
Scrutari 4
Scuta vetera, ancilia 27
Scylla 23
In Seculo 40
Seculo rudi 6
Secta 3
Sectæ noſtræ ſinceritates.

Sectæ

Sectæ ipſius hamo. 3
Secretum de diis hominibus 48
Securus nihil ſibi perire 43
Seges cana 6
Segregare à Deo 30
Segregare diſceptantes duos 4
Segregatus, ſolitarius 3
Seminudi 15
Sententia nata ex diſp 4
Senſus velut in arce compoſiti 18
Sepulturæ ignium 11
Sepulturæ damnum 44
Serapis, Oſiris. 23
Serapidis ſimulacrum 2
Sermonis concinnitas 13
Seritis liberos paſſim 36
Serunt ordium 32
Servitus durior 34
Signa militaria 35
Silentium mutuum 9
Simplicitate rudi credere 22
Simul juncti diſcip. 53
Simulacrorum origo 47
Simonides 45
Simonides melicus
Sitienter ſanguinem lambunt 9
Socratis dæmonium 30
Socrates ſapientię princeps 13
Socrates ſcurra atticus 45
Socrates veneno periit 6
Sol occaſui declivis 46
Soles alios atq; alios 5
Solem videre non poſſumus 38
Solatium calamitatis 30
Solemniſſimum tripudium 30
Solitarius deus 10
Soliditas rerum ipſarum 15
Somnos inquietant 50
Sortis incertum 10
Spatium iuſtum 3
Specta de libris memorias 7
Spicæ Iſidis 23
Spicatas aculeis 17
Stabile judicium 15
Stipatus comitatu 44
Stoicorum ſcripta 22
Structor infelix 47
Stuprum non inſolens 9
4
Stuprare 41
Stygia palus 5
Sua materia 4
Sublata ſunt 3
Subductæ naviculæ 11
Subducat flamma
Sublevatur aſſiduo ſaltu 3

Subripere hominem periculis 37
Subruitur moles 11
Subtilitas. 14
Subtractus oculis 1,40
Subtrahi flammis 11
Succumbere opinioni 4
Superficie farris tectus 9
Superponit 20
Superſtitio aniliis
Superſtitioſæ vanitates 1
Superſtitioſus vulgus 2
Superſtitio Romana 10
Suſpenſæ naviculæ à terrena labe 3
Suſpenſa dubia, incerta 4
Suſpendere univerſa 14
Suſpenderit cœlum ſua materia 5
Suſpenſa cœlo 4
Suſpectus in cœlum 16
Suſpicio infida 15
Syri Aſtarten 6

T

TAntus quantus eſt 19
Tardior pergit 13
Taurii Dianam 6
Tauri Pontici 35
Templa, buſta 8
Temulenta vindemia 6
Tendebat arenas unda 2
Tēditur cœlum late 17
Tendare verba dimid. 2
Tenuit religionem 30
Tenor perpetuus venerationis 7
Tenebræ impudentes 10
Terræ & cœli filius 25
In Terram reſolvi 11
Teſtarum jaculationibus 3
Thales Mileſus 20
Thallus & Diodorus hoc loquuntur 25
Thebanorum fratrum par 18
Theodorus Cirenæus 8
Thraſimenus lacus 7
Tinguere plantas 2
Tirunculi initiandi 9
Tireſias 30
Tonſis fluctibus 3
Tonitrua mugire 5
Tormenta impior 41
Tormentis modus nullus 41
Tormentis verborum 32
Toroſi errores mari 2
Totis hominibus 26
Tranquille progreſſi 3
Tranſacta & decurſa 1
Tripudium 30
Travia multis manibus horrifica 24

Tropæa 35
Tumor indignationis 13
Tutela multiformis animantium 17
Tutela balnearum 3

V.

Vacillare per errorem 15
Vagandum non eſt de cetero 15
Vanitates ſuperſtitioſæ 1
Vanæ & perditæ mentis 28
Varietas ſubtilis 14
Vaſculum immundum. 26
Vates deo pleni 8
Vates abſque templo 32
Vegetaret membra 2
Venerabilius ac melius 6
Venus calva 49
Ventilari fabulas
Ver corporis humani 41
Verba dimidiata 2
Veritatem oculis ſeſe ingerentem 16
Veritas non tantum facilis ſed favorabilis 46
Veritas obſcurior 13
Veritas divinitatis maturuit 45
Veritas obvia, ſed requirentibus 25
Veritas occultatur nobis & premitur
Veritatis inveſtigandæ tædio
Veriſimile
Vernaculi dii
Verſutia
Verſus Apollo facere deſiiſſet
Veſtigiis verſis
Vetuſtatis adſiſtit auctoritas
Vervecum capita
Vexilla caſtrorum
Via in plures diffuſa
Viam emenſi
Viaticum magnum generat
Vibrantur
Vicatim
Vicinia veritatis
Victoria de Perſe
Victoriam uſurpo
Victa numina Romæ venerantur
Vindemia temulenta
Vindemiales feriæ
Vir eximius & ſanctus
Virorum occultant
Virtutem religioſam armis Rom.
Virginitas perpetua
Virgilius Mantuanus
de Virilia ſacerdotum fab.

Viſitur antrum Iovis in Creta 47
Viſimus naturaliter 35
Viſendi mei cauſa 1
Vitam perpetem 11
Vitalia præcepta 54
Vivendi utroque in genere verſatus 4
Vivendi pulchro genere 37
Vocabula deorum 48, 49
Volutatur impetus 5
Volvitur cogitatio 1
Voluntaria ut eſt concretio atomor. 5
Vorago atra 41
Vorago coæquata 7
Vata caſſa 12
Vulcanus claudus 24
Vulcanus omnium primus 27
Vulgus ſuperſtitioſus 2
Vulgaris imperitiæ cæcitas 2
Vulneribus cœcis 9
Vltima fex 8
Vnus ullus 12
Vniverſitas, mundus univerſus 16
Vngulis fundatæ animantes 17
Vnivira 28
Vrbanitas ſubtilis 15
Vſurpo victoriam 46
Vultus erectus 16

FINIS.